

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова робота
на правах рукопису

КІР'ЯКОВ ОЛЕКСАНДР ЄВГЕНОВИЧ

УДК 94 (38)

ДИСЕРТАЦІЯ

ФІВАНСЬКИЙ ПОЛІС В СТРУКТУРІ БЕОТІЙСЬКОГО СОЮЗУ

032 – Історія та археологія

03 – Гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий керівник:

Ставнюк Віктор Володимирович,

Доктор історичних наук, професор.

Київ-2021

АНОТАЦІЯ

Кір'яков О. Є. Фіванський поліс в структурі Беотійського союзу – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія і археологія». – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2020; Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Міністерство освіти і науки України. – Київ, 2021.

Дослідження античної історії завжди посідали особливе місце серед тем всесвітньої історії. Це пов'язано в першу чергу з тим, що ідеї греків та римлян заклали основу західного світу в культурному сенсі цього поняття. Зараз же в епоху глобалізації культура античності стає важливою для всієї земної кулі. Однак це буде повністю справедливо якщо демократія, рівність та республіка як основна форма держави остаточно виграють цивілізаційну битву. Поки на жаль бути в цьому повністю впевненим доволі оптимістично.

Беотія як один з регіонів античної Греції була в усіх сенсах посередині. В першу чергу географічно. Беотія це регіон середньої Греції, що знаходиться по сусідству з важливим святилищем Аполлона в Дельфах. Це місце елліни визначали як центр всесвіту. По-друге, Беотія була сільськогосподарським регіоном, де більшість населення працювали на землі. Такий спосіб життя вважався ідеалом, а торгівля чи ремесло сприймалися як вимушений крок через постійний земельний голод балканської Греції. Через ці причини Беотії можна вважати гартлендом Еллади.

Фіванський поліс хоча і менше відомий широкому загалу ніж Афіни та Спарта має значний культурний вплив. Навряд можна знайти людину, що не чула про царя Едіпа, чи не знає відповідь на загадку Сфінкса. Отже саме через культурний вплив Беотія та Фіванський поліс були обрані об'єктами дослідження.

Дисертаційне дослідження ставить за мету дослідження зв'язку між почуттям етнічної ідентичності беотійців та формуванням фіванським полісом регіональний політичних структур.

Для досягнення цієї мети було залучено широке коло джерел. Їх було поділено на два смислові блоки. Перший блок ті, що дозволяють дослідити почуття етнічної ідентичності беотійців. До них слід віднести епічні поеми Гомера, Гесіода, ліричну поезію Піндара та Корінни, повідомлення Фукідіда та епіграфічні матеріали. До другого блоку відносяться ті джерела, що дозволяють охарактеризувати становлення спільних беотійських політичних структур. Тут слід виділити великі історичні наративи Геродота, Фукідіда, Діодора Сицилійського, Оксіринхського історика, тощо.

Результати дослідження дозволяють автору стверджувати, що почуття етнічної ідентичності беотійців було сформовано досить рано вже в епоху Архаїки. Центральним для колективної ідентичності був міф про міграцію. Беотійці не вважали себе автохтонним народом, а вірили в те, що прийшли з півночі з Фессалії, де їх домівкою було Арне. Історичність міграційного міфу частково можна підтвердити завдяки даним лінгвістики та відправленням культу. Беотійці говорили на еолійському діалекті як і на півночі в Фессалії та Епірі, частина релігійних культів та святилищ також була для них спільною. Однак частина певні релігійні практики беотійців походять з південних регіонів Греції і навіть зі сходу. Міфи також дозволяють припустити можливість переселення якихось груп людей з цих територій. Тому автор пропонує розглядати міф про міграцію беотійців не як реальну історичну подію, а як міфологічний наратив, в який вірили люди. Для формування ідентичності важливіше не те як було насправді, а віра в те яким було минуле.

В Беотії одночасно з формуванням етнічної ідентичності також формується й полісна ідентичність. Саме вона була основою для формування політичних організацій у вигляді полісів. Епіграфічний матеріал добре фіксує співіснування двох форм ідентичності в регіоні. В одних випадках присвяти в храми зроблені від імені беотійців в інших від імені конкретного полісу. Приналежність до одного етносу не заважала беотійським полісам вести війни одне з одним. Це також фіксується на матеріалах епіграфіки. Однак, конфлікти в середині регіону

припиняються до останньої чверті VI ст. до Р.Х., одночасно з збільшенням згадок етнікону «беотійці» в епіграфічному матеріалі.

Фіванський цикл міфів був одним з найбільш популярних та важливих для усіх греків. Його сюжети регулярно ставали темами для трагедій афінських драматургів. Але міфи про Фіви не дають можливості говорити, що цей поліс був чимось особливим порівняно з іншими полісами Беотії. Тобто Фіви не могли стверджувати, що їх політичне лідерство визначено уявним минулим. Але міфи мають достатню пластичність для змін. В класичну добу з'являється ще одна версія заснування Фів, де ойкіст мав кровний зв'язок з засновником етносу Беотом.

Формування спільних політичних структур в Беотії фіксується наприкінці VI ст. до Р.Х. Беотійський союз формується за рахунок спроби політизації Фівами почуття етнічної ідентичності. Не всі поліси регіону бажали приймати участь в федерації. Так, Платеї, що знаходились на півдні регіону пішли на політичний союз з сусідніми Афінами. Це спричинило військове протистояння між Афінами та Беотією. І хоча цю першу війну виграли Афіни напруженість у відносинах з Беотією та з Фівами зокрема не зникла протягом майже сторіччя, аж поки з атаки фіванців на Платеї у не почалась Пелопоннеська війна.

В період греко-перських воєн поліси Беотії врешті решт дали персам землю та воду. Однак єдиної політичної лінії тут не фіксується, оскільки невеликий фіванський контингент приймав участь в битві при Фермопілах. Феспії, приєднались до еллінського союзу, саме місто навіть було спалене персами. В нас є підстави вважати, що до цього феспійці входили до першого ядра Беотійського союзу.

В цей час вперше фіксується в джерелах спільні для Беотії політичні магістратури – беотархи. Однак, нам достеменно не відомо, які функції вони виконували. Поразка перського війська при Платеях поставила крапку на існуванні Беотійського союзу. Фіви найбільше постраждали від медізму, деякі лідери були страчені, деяким однак вдалося втекти.

В 457 р. до Р.Х. в результаті битви при Енофітах територія Беотії потрапляє під політичний контроль Афін. Однак після періоду десятирічного контролю ідея об'єднаної Беотії знову бере гору. В результаті повстання та битви при Короней в 447 р. до Р.Х. вдається заснувати нову Беотійську федерацію. Це стало можливо саме завдяки почуттю етнічної ідентичності та культивування регіональної спільності місцевою аристократією, якій вдалось вижити як після греко-перських воєн так і під час афінського панування.

Беотійський союз мав струнку федеральну структуру де найбільші поліси регіону мали пропорційне представництво в союзній раді та в колегії беотархів. В результаті Пелопоннеської війни Фіви змогли використати цю політичну структуру та очолити регіон. Спочатку вони приєднали до себе голоси, що належали Платеям, а потім в результаті придушення демократичного перевороту в Феспіях можливо навіть отримали більше половини з усіх голосів в союзній раді та колегії беотархів. Велика військова перемога беотійців при Деліях була перетворена на щорічний фестиваль, що мав би підкріплювати почуття етнічної спільності. Таким чином в Беотії ідентичність використовувалась Фівами для створення спільних політичних інституцій, а потім політичні перемоги конвертувались назад в почуття етнічної ідентичності.

Ключові слова: Беотія, Фіви, Беотійський союз, Стародавня Греція, етнічна ідентичність, політична структура, Греко-перські війни, Пелопоннеська війна.

SUMMARY

Oleksandr Kiriakov. The Theban polis in the structure of the Boiotian league. – Manuscript. Thesis for the scientific degree of Doctor of Philosophy in specialty 03 “Humanities Science” (032 – History and archeology). – Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv , 2020; Taras Shevchenko National University of Kyiv. – Kyiv , 2021.

Studies of ancient history have always occupied a special place among the themes of world history. This is primarily due to the fact that the ideas invented by the Greeks and Romans laid the foundation of the Western world in the cultural sense of that term.

Now, in the age of globalization, the culture of antiquity is becoming important for the whole world. However, this will be entirely true if democracy, equality and the republic as the basic form of the state finally win the battle of civilization. So far, unfortunately, to be completely sure of this is quite optimistic.

Boiotia, one of the regions of ancient Greece was the middle in every sense of the word. First of all - geographically. Boiotia was part of central Greece, located next to the important sanctuary of Apollo at Delphi. This place was defined by the Greeks as the center of the universe. Second, Boiotia was an agricultural region where the majority of the population worked the land. This way of life was considered the ideal, whereas the trades or crafts were perceived as something forced upon them due to the scarcity of land resources in Balkan Greece. For these reasons, Boiotia can be considered the heartland of Greece. The Theban polis, although less well known to the general public than Athens and Sparta, was significantly culturally influential. It is almost impossible to find someone who has not heard of Oedipus, or does not know the answer to the riddle of the Sphinx. Boiotia and the Theban polis therefore, were chosen as objects of study because of their cultural influence.

This thesis aims to research the connection between the Boiotian's sense of ethnic identity and the formation of regional political structures by the Theban polis.

A wide range of sources were involved to achieve this goal. They were divided into two semantic blocks. The first block looks at those sources that allow for the exploration of the sense of Boiotian's ethnic identity. These include epic poems written by Homer, Hesiod, lyrical poetry by Pindar and Corinna, Thucydides observation and epigraphic materials. The second block includes sources that describe the formation of common Boiotian political structures. Here we should highlight the great historical narratives of Herodotus, Thucydides, Diodorus of Sicily, Hellenica Oxyrhynchia, and others.

The results of the study allow the author to claim that the sense of ethnic identity among the Boitians was formed quite early in the Archaic era. Central to this collective identity was the migration myth. The Boiotians did not consider themselves an indigenous people, but believed that they came from the north from Thessaly, where

their home was Arne. The historicity of the migration myth can be partially confirmed by linguistic data and cult practices. The Boiotians spoke the Aeolian dialect as well as the north in Thessaly and Epirus, and some religious cults and shrines were also common to them. However, some of the religious practices of the Boiotians originate from the southern regions of Greece and even from the east. Myths also suggest the possibility that certain groups of people from these areas relocated to the area of Boitia. Therefore, the author proposes to consider the myth of Boiotian migration not as a real historical event, but as a mythological narrative in which people believed. What is more important for the formation of identity is not how it really was, but faith in what the past was like.

Polis identity is formed in Boiotia, along with the formation of ethnic identity at the same time. It was the basis for the formation of political organisms that took the form of the polis. The epigraphic material well captures the coexistence of two forms of identity in the region. In some cases, dedications to temples are made on behalf of the Boiotians, while in others on behalf of a particular polis. Belonging to one ethnic group did not prevent the Boiotian polis to war with each other. This is also recorded in the epigraphic materials. However, conflicts in the middle of the region ends at the start of the last quarter of the VI century BC yet, simultaneously, there is an increase in the frequency of mentions of the ethnonym "Boiotians" in the epigraphic material.

The Theban cycle of myths was one of the most popular and important for all Greeks. His plots regularly became the subject of tragedies for Athenian playwrights. But the Theban myths do not allow us to say that this polis was something special compared to other polises of Boiotia. Thereby, Thebes could not claim that their political leadership was determined by an imaginary past. But myths have enough flexibility for change. In the classical era, another version of the foundation of Thebes appeared, where the oikist had a blood relationship with Boiotos who was consider like ethnos founder.

The formation of common political structures in Boiotia is recorded in the late VI century BC. The Boiotian league was formed by Thebes' attempt to politicize a sense of ethnic identity. Not all poleis in the region wanted to participate in the federation.

Thus, Plataea, located in the south of the region, entered into a political alliance with neighboring Athens. This led to a military confrontation between Athens and Boiotia. Although this first war was won by Athens, the tension in relations with Boiotia and with Thebes in particular did not disappear for almost a century, until the Peloponnesian War began with the attack of the Thebans on Plataea.

During the Greco-Persian Wars, the cities of Boiotia eventually gave the Persians land and water. However, a single political line is not fixed here, as a small Theban contingent took part in the battle of Thermopylae. The Thespians' city, who joined the Hellenic alliance, was itself burned by the Persians. We have reason to believe that before that, the Thespies were part of the first core of the Boiotian league.

Common to Boiotia political magistracies – Beotarchs were recorded in the sources first at that time. However, we do not know for sure what functions they performed. The defeat of the Persian army at Plataea put an end to the existence of the Boiotian league. Thebes suffered the most from Medism, some leaders were executed, but some managed to escape.

In 457 BC as a result of the battle of the Enophytes, the territory of Boiotia came under the political control of Athens. However, after a period of ten years of control, the idea of a united Boiotia prevailed again. As a result of the uprising and the battle of the Koroneia in 447 BC a new Boiotian federation is established. This was made possible by a sense of ethnic identity and the cultivation of a regional community by the local aristocracy, which managed to survive both the Greco-Persian Wars and Athenian rule.

The Boiotian league had a coherent federal structure where the largest poleis in the region had proportional representation in the Federal Council and in the Board of Beotarchs. As a result of the Peloponnesian War, Thebes was able to use this political structure to lead the region. At first they joined their votes with those belonging to the Plataea, and then, as a result of the suppression of the democratic coup in the Thespies, they may even have received more than half of all the votes in the Federal Council and the Board of Beotarchs. The major military victory of the Boiotians at Delia was turned into an annual festival that was supposed to reinforce a sense of ethnic community.

Thus, in Boiotia, identity was used by Thebes to create common political institutions, and then political victories were converted back into a sense of ethnic identity.

Key words: Boiotia, Thebes, Boiotian league, ethnic identity, Ancient Greece, political structure, Greco-Persian Wars, Peloponnesian War.

Список опублікованих праць за темою дисертації

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кір'яков, О. (2017). Боротьба Беотійського союзу з Спартанською гегемонією в 379–371 рр. до Р.Х. *Гілея*, 125 (10), 133-138.
2. Кір'яков, О. (2018). Перший похід Беотійського союзу на Спарту. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*, 138, 19-22.
3. Кір'яков, О. (2019). Конкретно-історичні обставини формування Беотійського етносу. *Етнічна історія*, 59, 4-8.
4. Кір'яков, О. (2019). Фіви в міфологічному наративі беотійського етносу. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*, 143, 18-21.
5. Кір'яков, О. (2020). Фіви та Беотія після битви при Платеях. *Evropský filozofický a historický diskurz*, 1, 6-10.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Кір'яков, О. (2018). Міф про спільного першопредка як фактор формування беотійської етнічної ідентичності. Виступ на *Міжнародній конференції «XII читання пам'яті професора П. Й. Каришковського»*. Одеса.
7. Кір'яков, О. (2018). Демократія та війна. Урок Пелопонеської війни. В *збірнику тез круглого столу «Демократія: античні витоки - сучасні виклики»*. Київ.
8. Кір'яков, О. (2018). Фіви та Беотія в поемах Гомера. В *збірнику тез Міжнародної наукової конференції «Ver Kyivians: Античне суспільство та його цивілізаційна спадщина»*. Київ.

9. Кір'яков, О. (2019). Проблема визначення політичного устрою в Беотії після 379 р. до Р.Х. В збірнику тез *Круглого столу «Демократія: античні витоки - сучасні виклики»*. Київ.
10. Кір'яков, О. (2020). Монети як ключовий доказ існування ранньої Беотійської федерації? В збірнику тез *Міжнародної наукової конференції «Ver Kyivians: Історик та його час»*. Київ.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ	12
ВСТУП	13
I. РОЗДІЛ. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРИОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ.	19
1.1 Стан наукової розробки проблеми.....	19
1.2 Джерельна база дослідження.....	35
II. СТРУКТУРИ ІДЕНТИЧНОСТІ В БЕОТІЇ	76
2.1 Формування етнічної ідентичності беотійців	76
2.2 Співіснування етнічної та полісної ідентичності в Беотії	92
2.3 Місце Фів на ментальній карті Беотійського регіону	99
III. ПЕРШИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР БЕОТІЙСЬКОГО РЕГІОНУ	112
3.1 Проблема утворення Беотійського союзу	112
3.2 Беотія під час Греко-перських воєн	133
IV. ФІВИ ТА БЕОТІЯ В 479-404 РР. ДО Р.Х.	146
4.1 Період дезінтеграції та афінського контролю регіону	146
4.2 Відновлення Беотійського союзу та підсилення Фів в добу Пелопоннеської війни.	158
ВИСНОВКИ	185
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	193
СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ	201
ДОДАТКИ	220

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

- Aesch. – Есхіл
- Ap. Rhod. – Аполлоній Родоський
- Apollod. – Аполлдор “Міфологічна бібліотека”
- Arist. – Арістофан
- Aristot. Pol. – Арістотель Політика
- Diod. Sic. – Діодор Сицилійський “Історична бібліотека”
- FD – Fouilles de Delphes
- FGrHist. – Die Fragmente der Griechischen Historiker
- Front.Strat. – Фронтін Стратегеми
- Hdt. – Геродот Історія
- Hell. Охуг. – Оксіринхський історик
- Hes.: (Theog.,Aspis.,WD.,MW.) – Гесіод: Теогонія, Щит Геракла, Роботи та Дні,
Каталог жінок.
- Il. – Гомер Іліада
- NIO – Neue Inschriften von Olympia
- Od. – Гомер Одиссея
- Paus. – Павсаній Опис Еллади
- Pind. – Піндар
- Plat. – Платон
- Plut. – Плутарх
- Polyaen. – Поліен
- Ps.Xen.Const.Ath. – Псевдо-Ксенофонт Афінська Політія
- REG – Revue des études grecques
- Scolia eis Lycophroon. – Схолія Лікофрона
- SEG - Supplementum Epigraphicum Graecum
- Steph. Byz. – Стефан Візантійський
- Strabo. – Страбон Географія
- Thuc. – Фукидід Історія Пелопоннеської війни

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Антична історія завжди посідала особливо важливе місце серед великого кола тем та галузей історичних досліджень. Що не дивно, оскільки саме античний період можна назвати спільним знаменником для історії як Європейської, так і в широкому розумінні цього слова Західної цивілізації. Греко-римська антична цивілізація спромоглася розробити ідеї, сенси та головні принципи таких явищ як демократія, республіка, філософія, культура, до якоїсь міри наука (в грецькій, античній формі логосу). Так, усі перелічені категорії досі визначають вектор розвитку, мабуть, усієї світової цивілізації. Слід сказати, що вони в процесі історичного розвитку західної цивілізації набули інших форм, а подекуди і додали у внутрішніх сенсах. Проте якою б чудернацькою не була тінь, для того щоб зрозуміти її природу ми повинні визначити предмет та напрямок світла, який її утворив. Вивчення античної історії – це саме пошук тих ідей в тіні, яких ми на щастя чи на жаль досі живемо. Не можливо говорити про Західну цивілізацію не згадавши про греко-римську античність.

Історична наука, хоча і є лише однією із форм інтелектуального осмислення греко-римської античної спадщини, грає, вочевидь, роль авангарду в цьому процесі. Античність охоплює більше тисячі років історії та насправді дуже різна в залежності від часу та географічного простору. Тому кожне історичне дослідження може охопити лише децицію інформації та даних. Так, по крупицях збирається наукове знання необхідне для осмислення античності.

Що ж стосується Беотії, то слід зазначити, що цей регіон посідав важливе місце в античній Греції. Врешті-решт на короткий проміжок часу найбільшому полісу Фівам вдалось вивести регіон на перше місце за політичним впливом в Елладі. Цей карколомний злет Беотії знайшов своє місце в культурній рецепції у Європейських та Американських творах мистецтва різних епох. Тут мова йде про героїчну смерть двох найкращих фіванських полководців Епамінонда та Пелопіда. Однак цьому блискучому періоду злету передувала тривала історія

регіону, яка часто залишається поза науковою увагою. Дослідження, присвячені беотійській та фіванській історії, у вітчизняній історіографії відсутні повністю.

Також слід зазначити, що наукові праці з історії Беотії важливі ще й з тієї точки зору, що регіон був своєрідним «гартлендом» Греції в багатьох сенсах. Так, він географічно знаходиться в середній Греції, не так далеко від Дельф, які самі елліни вважали центром світу, оскільки там знаходився «пуп» Землі. Способом життя та політичним устроєм Беотія також була, мабуть, найбільш грецькою з усіх: область жила сільським господарством, що вважалось найкращим з людських занять. Політично регіон також був чимось посереднім, оскільки поруч з розвинутими полісами, як на півдні, тут побутував й федеративний етнічний політичний устрій, як на півночі. Беотія породила і ряд грецьких культурних діячів таких як Гесіод, Піндар та Плутарх.

Теми беотійської та фіванської історії побутують в сучасному історіографічному антикознавчому дискурсі. Тому тема обрана для дисертаційного дослідження є актуальною як для світової, так і для вітчизняної історичної науки.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано в рамках науково-дослідної теми кафедри історії стародавнього світу та середніх віків історичного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Суспільства давньої, середньовічної і ранньомодерної доби та їх цивілізаційна спадщина» (номер державної реєстрації 0116U007146).

Об'єктом дослідження є історія Беотії в період з архаїчної доби і до закінчення Пелопоннеської війни.

Предметом дослідження виступають форми ідентичності та політичні структури Беотії з архаїчної доби і до закінчення Пелопоннеської війни.

Мета роботи полягає в тому, щоб з використанням широкого кола джерел та нових методологічних прийомів дослідити зв'язок між формами ідентичності в Беотії та формуванням політичних структур в регіоні.

Для досягнення мети було поставлено наступні завдання:

- охарактеризувати стан наукової розробки теми та висвітлити головні проблеми джерельної бази дослідження з огляду на її мету та завдання;
- проаналізувати міф про «міграцію» беотійців та визначити його реальний історичний контекст;
- розкрити основні проблеми в дихотомії етнічної та полісної ідентичності;
- визначити місце та роль Фіванського полісу в етнічному міфологічному наративі;
- розглянути проблему утворення ранньої федерації на території Беотії;
- визначити можливість взаємозв'язку утворення політичної структури регіону з початком карбування монети;
- проаналізувати участь Беотії в греко-перських війнах з точки зору наявності регіональних політичних інституцій;
- розглянути період між греко-перськими війнами та утворенням федерації на предмет збереження форм регіональної політичної структури;
- охарактеризувати процес відновлення беотійського союзу та розкрити його внутрішній устрій;
- дослідити зміни у політичній структурі Беотії в процесі Пелопоннеської війни.

Хронологічні межі роботи охоплюють період з кінця VI ст. до Р.Х. до закінчення Пелопоннеської війни в 404 р. до Р.Х. Але ці межі справедливі лише для історії політичної структури в Беотії. Для історії проблем ідентичності можливості встановити чіткий хронологічний проміжок, на жаль, немає: зазвичай він охоплює період з епохи архаїки та до елліністичного часу, але бувають випадки, коли є сенс вийти за ці межі та звернутись до матеріалу, наприклад, мікенської доби.

Географічні межі дослідження окреслені кордонами Беотійської області в архаїчну та класичну добу. Ця територія обмежена на півночі територіями: Локриди та Фокіди, а на півдні відділена гірським хребтом Кіферону та річкою Асоп: Мегаридою та Аттикою. На заході знаходиться коринфська затока, а на сході через протоку лежить острів Евбея.

Методологічна база дослідження. З точки зору методології це дослідження можна поділити на два великі блоки. Перший блок присвячений дослідженням історії ідентичностей в Беотійському регіоні. Світогляд певної групи людей можна охарактеризувати як систему, або структуру, що існує певний період в часі та просторі. Таким чином перший блок з точки зору методології можна охарактеризувати як структурну антропологію, коли вивченню підлягають усереднені уявлення групи людей. Існування представленою у вигляді структури ідентичності можна зафіксувати через факти, розсіяні по джерелах, але визначають наявність спільного світогляду групи людей. З точки зору методики для фіксації спільного світогляду потрібен в першу чергу загальнонауковий емпіричний метод з подальшим синтезом отриманих даних. Однак практично все виглядає дещо складніше, оскільки в даному конкретному випадку джерелами часто виступають міфологічні історії. Тому має бути застосований метод історичної герменевтики, оскільки від правильного тлумачення тексту залежить увесь хід інтерпретації. Також слід зауважити, що факти, які фіксують наявність ідентичності та характеризують її сутність, розпорошені по різних текстах. Таким чином письмові джерела піддаються деконструкції, з подальшим конструюванням наративу, який може «пояснити» ідентичність. Звісно ж, що всі ці методичні маніпуляції мають бути проведені зі збереженням принципу історизму.

Другий блок ставить за мету дослідження виникнення форм політичного об'єднання регіону. Тобто також об'єктом дослідження є структура. Крім того важливою метою є дослідження впливу ідентичності на формування політичної структури. Таким чином актуальними будуть ті ж загальнонаукові методи: емпіричний, синтетичний та аналітичний. Більш актуальним в даному випадку буде історико-хронологічний метод, оскільки історичні події не тільки демонструють наявність політичної структури, але й слугують контекстом. Також використовуються компаративістський та історико-генетичний метод для виявлення причинно-наслідкових зв'язків. Другий блок можна віднести до структурного функціоналізму оскільки аналізу піддаються політичні інституції.

Наукова новизна отриманих результатів полягає у таких положеннях:

Вперше:

- здійснено дослідження та систематизація джерел, що можуть бути використані при дослідженні етнічної ідентичності беотійців;
- проаналізовано зв'язок між беотійським етнічним міфом та фіванським циклом міфів;
- обґрунтовано вплив формування нових міфологічних наративів Фівами задля інкорпорації в міграційний етнічний міф;

Уточнено:

- ідею про значення міграційного міфу для почуття етнічної самоідентифікації беотійців;
- методи для виявлення ранніх політичних структур беотійців та інституалізацію спільних магістратур;
- значення фіванського ополчення як провідної військової сили беотійців в період Пелопоннеської війни;

Набули подальшого розвитку:

- ідея про те, що не можна співвідносити початок карбування монети зі спільною символікою з утворенням регіональних політичних структур;
- зв'язок фіванської аристократії з Орхоменом та його значення у відновленні загальнобеотійських політичних інституцій;
- методи використання поезії Піндара для характеристики політичної ситуації в Беотії.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони можуть бути використані для написання статей, навчальних посібників, монографій з історії античності. Матеріали дисертаційного дослідження можуть лягти в основу навчальних програм, спеціальних курсів, лекцій в університетах та інших навчальних закладах. Результати дослідження можуть бути корисними для спеціалістів з історії античності, військової історії, культурної антропології, мистецтвознавства, джерелознавства.

Особистий внесок здобувача полягає в самостійній постановці наукової проблеми, обранні методів та її розв'язані. Усі результати дослідження отримані самостійно та з урахуванням попередніх досягнень світового антикознавства. Публікації по темі дослідження виконані одноосібно за максимально наближеною до дослідження тематикою.

Апробація результатів дослідження. Хід дослідження та його основні результати були представлені у вигляді наукових доповідей на 5 наукових конференціях: Міжнародній конференції «XII читання пам'яті професора П. Й. Каришковського» (м. Одеса, 12 – 13 березня 2018 р.); круглому столі «Демократія: античні витоки - сучасні виклики», (м. Київ, 01 грудня 2018 року, Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків КНУ імені Тараса Шевченка); Міжнародній науковій конференції «Ver Kyiviens: Античне суспільство та його цивілізаційна спадщина» (м. Київ, 17 – 18 травня 2018 р.); круглому столі «Демократія: античні витоки - сучасні виклики», (м. Київ, 01 грудня 2019 року, Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків КНУ імені Тараса Шевченка); Міжнародній науковій конференції «Ver Kyiviens: Історик та його час» (м. Київ, 14 травня 2020 р.).

Публікації. Результати наукового дослідження знайшли відображення в 9 публікаціях. З них 5 наукових статей, 4 в фахових вітчизняних виданнях та 1 в іноземному фаховому журналі, 4 публікації у матеріалах доповідей міжнародних конференцій та круглих столів.

Структура роботи обумовлена метою і завданнями дослідження. Дисертаційне дослідження складається з списку умовних скорочень вступу, чотирьох основних розділів, висновків та додатків. Загальний обсяг складає 230 сторінок, загальний зміст викладено на 179 сторінках.

I. РОЗДІЛ. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА ІСТОРІОГРАФІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1 Стан наукової розробки проблеми

Перед тим як почати опис історіографічного доробку з історії Беотії та Фіванського полісу, варто окреслити основні критерії для характеристики наукової літератури для того, аби вона мала певну концептуальну форму.

Пропонуємо розглядати роботи за проблемним принципом. Першим критерієм буде тематичний. З наявних робіт можна виділити три великі напрями: праці присвячені політичній історії, котрі структуровано хронологічно; праці побудовані за проблемним принципом; праці, що досліджують «ідентичність» чи уявлення беотійців та інших греків про регіон. Ще одним важливим критерієм при характеристиці джерел буде хронологічний період. В даному випадку актуальними будуть роботи присвячені мікенському, архаїчному, класичному (тут окремо може бути виділене IV ст. до Р.Х.), чи декільком періодам одночасно.

Дослідженням, які є найбільш знаковими для історіографії Беотії чи Фів буде приділено особливу увагу.

Почнемо з робіт, що присвячені політичній історії Беотії, які побудовані за хронологічним принципом. Це означає, що в них розглядається ціла низка історичних проблем, а оповідь рухається в низхідному напрямку - від більш раннього до пізнього. Цей принцип відштовхується від таких джерел як Геродот, Фулідід, Ксенофонт, які описували те, що бачили по мірі розгортання подій. І почнемо характеристику з праць, котрі охоплюють декілька історичних періодів.

Першою серед таких праць слід відзначити монографію французького вченого Поля Клоше «Thèbes de Béotie» (Cloché, 1952). Це дослідження охоплює величезний проміжок часу – від опису доісторичної часу і аж до завоювання регіону Римом. Головним політичним актором дослідження є Фіви, які приводять у рух увесь беотійський регіон.

Одними з найбільш цитованих досліджень з історії Беотії є дві монографії канадського історика Роберта Бака «A History of Boeotia» та її логічне продовження «Boiotia and the Boiotian League, 432 – 371 B.C.» (Buck, 1979; Buck,

1994). Перша робота охоплює значний проміжок часу від поселень в неоліті до 431 р. до Р.Х. Такі хронологічні рамки мають одночасно як переваги, так і недоліки. Очевидним недоліком є те, що велика частина роботи описує археологічні дослідження, а праця все-таки має історичний характер. Тим паче, якщо певний континуїтет між палацовою цивілізацією Бронзової доби та архаїчною епохою існує, то його протяжність до неоліту жодним чином не зрозуміла. З іншого боку маємо наскрізну історію регіону від кам'яного і до залізного віку включно. Слід зазначити, що та частина роботи, котру присвячено Беотії архаїчного та класичного часу, набагато краще структуровано та більш зрозуміло написано. І хоча зараз деякі погляди Роберта Бака, зокрема думку про створення беотійської федерації ще в VI ст. до Р.Х., можна критикувати, загалом робота все ще залишається актуальною. Друга праця канадського дослідника вже позбавлена недоліків першого дослідження та написана в максимально деталізованій формі: розділи та підрозділи поділено за хронологічним принципом настільки, що деяким підрозділам відповідає конкретний рік. Відповідно маємо справу з порічною політичною історією регіону і, як наслідок, усі важливі події 431-371 рр. до Р.Х. знайшли своє відображення в дослідженні.

Ще однією науковою працею такого типу можна назвати дисертаційне дослідження російського історика Андрія Можайського «Внешнеполитический курс Фиванского полиса в классический период» (Можайский, 2007). Робота охоплює значний хронологічний період від VI ст. до 362 р. до Р.Х. Дослідження має ряд переваг, адже дослідник добре знайомий з археологічним матеріалом Беотії. Водночас деякі погляди автора викликають подив, наприклад, безапеляційне твердження про те, що Беотійський союз існував в проміжку між 550-490 рр. до Р.Х. Це досить оригінальне твердження, адже ніхто в світі не розглядає появу Беотійської федерації настільки рано – близько 550 р. до Р.Х. Це могла би бути цікава наукова гіпотеза, якби вона мала хоча би мінімальне обґрунтування.

Ще однією подібною роботою є монографія Ніколаса Роквела «Thebes. A History» (Rockwell, 2017). Дослідження охоплює величезний проміжок від

Мікенської доби, 1600 р. до Р.Х., та до занепаду Римської імперії у 476 р. по Р.Х., однак дослідження безумовно зосереджено на Архаїчній та Класичній добі. Так, еллінізму та добі римського панування в книзі приділено всього-на-всього дванадцять сторінок. Дана монографія значно якісніша від попередньої роботи, оскільки автор опрацював переважну більшість сучасних праць з історії Беотії. Однак, у зв'язку із зосередженням уваги саме на історії Фів, дещо ігнорується загальнобеотійський контекст. Загалом слід відзначити, що більшість праць сконцентрованих на описі політичної історії за хронологічним принципом, більшою чи меншою мірою застаріли, тому поява монографії Ніколаса Роквела вже давно визріла.

Також серед досліджень побудованих за хронологічним принципом є декілька присвячених виключно історії регіону в IV ст. до Р.Х. Це пов'язано з двома факторами: перший – це піднесення Беотії та її активна військова політика в цей час, другий – те, що IV ст. до Р.Х. хоча і відноситься до класичної епохи, все ж таки суттєво відрізняється кризовими явищами в порівнянні з попереднім століттям.

Першою тут слід відмітити монографію ще позаминулого століття німецького дослідника Ернста фон Штерна «Geschichte der spartanischen und thebanischen Hegemonie vom Königsfrieden bis zur Schlacht bei Mantinea» (Stern, 1884). Тема боротьби Фів та Спарти драматична та достатньо добре висвітлена в джерелах, тому не дивно, що саме вона знайшла відображення та осмислення в історичній науці доволі рано.

Цьому ж хронологічному відрізку часу присвячена робота радянського дослідника Володимира Кутергіна «Беотийский союз в 379 – 335 гг. до н. э.» (Кутергин, 1981). Ця робота, хоча і написана в епоху панування марксистсько-ленінського підходу, має лише поверхневий ідеологічний наліт. Так, в роботі вказано, що в «буржуазній» історіографії переоцінено роль таких особистостей як Епамінонд та Пелопід, або перемога Македонського царства пов'язана з тим, що це була молода рабовласницька держава, котра поглинула старі, а, отже, кризові рабовласницькі держави Еллади. Але за своєю суттю це була звичайна

політична історія написана за низхідним хронологічним принципом, за якого, так само як і в критикованій «буржуазній» історіографії, джерела для даного періоду прочитуються перехресно, визначаючи ті події, які дійсно мали місце. Позитивним моментом роботи є те, що в ній висвітлено участь Беотійського союзу в Священній війні саме з точки зору Беотії, а не Македонського царства, як це прийнято зазвичай.

Тепер варто згадати видатного історика Беотії Джона Баклера, головною роботою якого можна вважати монографію присвячену Фіванській гегемонії «*The Theban Hegemony, 371–362 BC*» (Buckler, 1980). Це чи не найдетальніше дослідження найбільш блискучих років Беотійської історії. Дослідник детально реконструює всі головні військові кампанії, а це було непростю задачею, оскільки Беотія вела війни і на півдні в Пелопоннесі, і на півночі в Фессалії. Також автор не оминув увагою і морську програму Епамінонда. Серед виру зовнішньополітичних подій знайшлося місце і розділу, присвяченому внутрішньополітичній ситуації в Фівах. Серед них висвітлено, наприклад, суди по обидвох видатних беотархах – Епаміонду та Пелопіду. Ці події лише мимохіть згадані в джерелах, тому їх реконструкція має надзвичайну наукову цінність. Загалом Джона Баклера можна сміливо іменувати «беотійцем» від науки, оскільки з-під його пера вийшло безліч статей присвячених історії регіону, до того ж зазвичай саме IV ст. до Р.Х.

Почнемо розгляд тих праць, котрі побудовано за проблемним принципом та в яких розглядаються події, що займають невеликий хронологічний проміжок. Більшість з таких робіт присвячено історії Беотії в IV ст. до Р.Х. З робіт, які присвячені архаїчній та першому століттю класичної епохи, слід відзначити статтю французького вченого Жана Дуката «*La confédération béotienne et l'expansion thébaine à l'époque archaïque*» (Ducat, 1973). Вона зосереджується на формуванні Беотійського союзу в архаїчну епоху, щоправда, наразі такий погляд на історію Беотії критикується. Перше століття класичної епохи знайшло відображення в статті Роберта Бонера «*The Boeotian Federal Constitution*», присвяченій політичному устрою Беотійської федерації в V ст. до Р.Х. (Bonner,

1910). На момент виходу статі «Оксіринхський історик» тільки-но був опублікований, тому робота була першою спробою критичного осмислення нового джерела. Також слід відзначити статтю американського класичного історика Джейкоба Ларсена, присвячену ролі Орхомена в створенні Беотійського союзу – «Orchomenus and the Formation of the Boeotian Confederacy in 447 B.C.» (Larsen, 1960).

До праць, котрі стосуються проблемних аспектів історії IV ст. до Р.Х., можемо віднести наступні роботи. Політичного розвитку стосуються статті «Thebes and Boeotia in the Fourth Century», «The Theban Supremacy in Fourth-Century Literature» та «Ancient Political Factions: Boiotia 404 to 395» (Bakhuizen, 1994; Shrimpton, 1971; Cook, 1988). Перша стаття ґрунтовно розкриває інтеграційні процеси в Беотії в IV ст. до Р.Х. під проводом Фів. В роботі політичне об'єднання регіону розкривається в термінах того часу, що свідчить про високий професіоналізм історика та розуміння досліджуваної ним епохи. Друга стаття носить джерелознавчий характер, адже її метою було висвітлення піднесення Фів в джерелах того часу. І в останній третій статті дослідниця Маргарет Кук намагається пояснити зміну зовнішньої політики Беотії після Пелопоннеської війни через зміну аристократичних еліт.

Протистоянню з Спартою присвячені стаття Герберта Паркера «Heripidas, Harmost at Thebes», а Марк Мунн дослідив оборону Беотії після спартанської окупації «Agesilaos' Boiotian Campaigns and the Theban Stockade of 378 – 377 B. C.» (Parke, 1927; Munn, 1987). Остання стаття, хоча і насичена інформацією археологічного характеру щодо оборонних укріплень, все ж лишається історичною за своєю суттю. Іншій стороні цього конфлікту присвячена стаття американського дослідника Роберта Морштейна-Маркса «Athens, Thebes, and the Foundation of the Second Athenian League» (Morstein-Marx, 1985).

Також дослідники не оминули увагою діяльність видатного фіванського полководця Епамінонда. Так, загалом його діяльності присвячена стаття «Ephialtes and Thebes», конкретно походам беотійського війська в Пелопоннес – «Ephialtes and the Theban invasions» (Cawkwell, 1972; Wiseman,

1969). Вже побіжно діяльності Епамінонда стосується «Eraminondas and the Genesis of the Social War» (Ruzicka, 1998). Соціальною іменують війну Афіні проти повсталих членів другого Афініського морського союзу Візантія, Родоса, Хіоса в 357-354 рр. до Р.Х. Однією з причин цієї війни могла бути морська програма Епамінонда. Битві при Левктрах присвячена стаття Віктора Хансена «Erameinondas, the Battle of Leuktra (371 B.C.), and the "Revolution" in Greek Battle Tactics» (Hanson, 1988). На пов'язану з нею тему, а саме про легендарний «священний загін», написав статтю Джеймс Девото «The Theban Sacred Band» (Devoto, 1992). Наслідкам поразки беотійців при Херонеї присвячена стаття «Беотийский союз и Филипп II после битвы при Херонее (338 г. до н.э.)» (Холод, 2008). Як бачимо історії IV ст. до Р.Х. приділена значна увага істориків. Це, звісно ж, пов'язано з піднесенням Беотійського союзу та Фів. Відповідно й увагу джерел було прикуто до регіону. Натомість Беотії епохи еллінізму присвячена скромна увага дослідників. Так, до прикладу можна привести магістерську роботу Рабена Поста з Монреалю «The Military Policy of the Hellenistic Boiotian League» та джерелознавче дослідження Крістель Мюллер повідомлень Полібія про Беотію «The Rise and Fall of the Boeotians: Polybius 20.4–7 as a Literary Topos» (Post, 2012; Müller, 2013).

Розглянемо ті праці, що досліджують історію Беотії за проблемним принципом та які охоплюють значні хронологічні проміжки часу. В першу чергу згадаємо статтю Джорджа Ботсфорда «The Constitution and Politics of the Boeotian League» (Botsford, 1910). Вона, як і згадана вище робота Боннера, вийшла невдовзі після публікації «Оксиринхського історика». Виявилось, що Беотія мала доволі струнку політичну структуру регіону, тому стаття є спробою простежити виникнення цієї політичної структури від архаїки аж до Анталкідового миру в 387 р. до Р.Х., коли надполісні політичні інституції було ліквідовано. Схожа проблематика розглядається в роботі Ніколаса Хаммонда «Political Developments in Boeotia» (Hammond, 2000). Хоча стаття має чіткі хронологічні межі, які охоплюють кінець VI ст. до 362 р. до Р.Х., однак вона все-таки присвячена виключно політичному розвитку Беотії через дихотомію фіванський

поліс/регіон. Цій же тематиці присвячена публікація Ангели Гантер та Ганса Бека в збірнику про грецькі федеральні держави «*Boiotia and the Boiotian Leagues*» (Beck, & Ganter, 2015). Ця стаття, хоча і є ідейним продовженням публікації Ботсфорда, опублікована більш ніж на сто років пізніше, а тому має багато сучасних наукових напрацювань з беотійської історії. Безумовно позитивним є той факт, що беотійську лігу в цій збірці вписано в контекст інших федеральних утворень Греції.

Серед монографічних видань однією з перших комплексних робіт, можна назвати працю Соломона Лур'є «*Беотийский союз*» (Лурье, 1914). Наразі, звісно ж, бібліографічна цінність видання набагато вища наукової, але свій час вона випередила суттєво. Монографія дійсно вражає колом залучених джерел, особливо кількістю опрацьованої епіграфіки. Однак, дана робота розглядає Беотійський союз як сталу та незмінну через століття структуру. Так, до прикладу, магістратури, які відомі з епіграфічних документів епохи еллінізму, Лур'є розглядає як реальність класичної епохи.

Наступною знаковою роботою є «*Thēbaïka*» грецького археолога Антоніоса Керампуллоса, котра вийшла за рік до закінчення першої світової війни (Keramoullou, 1917). Праця дійсно унікальна та надзвичайно цінна з точки зору розвитку наукових знань про історію Фів. Безумовно важливою вона є ще й тому, що це монографія, в котрій узагальнено напрацювання попередніх років. Археологам значно зручніше публікувати матеріали розкопок в форматі статей, тому вихід монографії - це завжди наукова подія. «*Фіваїка*» Керампуллоса складається з двох великих частин: перша присвячена фіванським розкопкам, друга – топографії античного міста. Слід відзначити, що в другій частині також залучені не тільки археологічні, а й суто історичні джерела, наприклад, Піндар та трагедії Есхіла, Софокла та Евріпіда. Таким чином цей історіографічний доробок суттєво випередив свій час.

Наступними слідують роботи французької антикознавчої школи. Відкриває представників цієї школи монографія П'єра Гільйона «*La Béotie antique*», що побачила світ у 1948 році (Guillon, 1948). В ній описаний регіон та є певні

начерки з його історії. Також увагу приділено здобуткам беотійців серед інших греків та упередженням щодо них. До певної міри ідейним наступником Гільйона можна назвати Поля Роша, з-під пера якого вийшло дві чудових монографії з історії Беотії: перша – «*Thespies et la Confédération Béotienne*» та друга – «*Études béotiennes*» (Roesch, 1965; Roesch, 1982). Обидві праці присвячено дослідженню беотійського регіону в елліністичну епоху. Феспія, як об'єкт дослідження, вирізняє першу публікацію серед багатьох інших, котрі зазвичай зосереджено загалом на Беотії, або на Фівах. Друга монографія є продовженням першої та містить окремі історії регіону в проміжку між 338 – 172 рр. до Р.Х., об'єднаних ідеєю, що після зруйнування Фів Беотія дійсно вибудовувала добре працюючі федеральні органи. Певним підсумком французької антикознавчої школи стала праця Анрі Ван Еффентре «*Les Béotiens*» (Van Effenterre, 1989). В монографії залучено широке коло тем від дослідження фортифікації регіону до проблем ментальності місцевого сільського населення. Хронологічне охоплення роботи також доволі обширне і включає як Беотію Мікенської доби, так і історичну (архаїчну, класичну) епоху періоду створення федерації.

Окремо слід відзначити монографію Ненсі Діменд «*Thebes in the Fifth Century. Heracles Resurgent*» (Demand, 1982). Робота повністю зосереджена на процесі відродження Фів у V ст. до Р.Х. після принизливого медізму. Політична та військова історія Фів в даній праці є лише одною зі складових частин, а не головною, як це буває зазвичай. Дослідниця приділила увагу самому місту, головним культовим практикам. Також є розділ, зосереджений на розвитку філософії в Фівах, зокрема йдеться про гурток піфагорейців, представники якого оселилися тут після гонінь їхньої школи у великій Греції. Ще один розділ присвячений місцевому мистецтву та ремеслу. Вченій вдалося зробити своєрідний зріз життя міста в V ст. до Р.Х. Фіви, як і решта полісів Греції, перебувають в культурній тіні Афін. Здається, що лише там були філософи та робили статуї. Ненсі Діменд вдалося показати, що в такому великому полісі як Фіви була своя філософська та мистецька школа. Незвичність підходу також

відчувається у розділі присвяченому політичній історії. Тут в якості джерела дослідниця залучає поезію Піндара, вписуючи факти з його творчого доробку в загальний історичний контекст. Цей методологічний прийом дійсно можна вважати блискучим.

Найбільш впливовим археологом беотійського регіону слід назвати канадського дослідника Джона Фоссі. Перша його фундаментальна монографія вийшла у 1988 році: «*Topography and Population of Ancient Boiotia*» (Fossey, 1988). Праця має величезне значення, адже є підсумком більш ніж двадцятирічних польових робіт. Вперше було здійснено дослідження та аналіз не одного конкретного міста чи археологічного об'єкту, а одразу цілого регіону. Джону Фоссі вдалося ідентифікувати майже всі античні поселення Беотії та прив'язати їх до сучасних локацій. Також в роботі здійснена спроба визначити кількість населення регіону в античну добу, що дуже важливо з точки зору історичної демографії. В 2014 році у Джона Фоссі вийшла ще одна книга «*Epigraphica Boeotica II: Further Studies on Boiotian Inscriptions*» (Fossey, 2014). Особлива увага в цій монографії зосереджена на документах проксенії як окремих полісів, так і Беотійського союзу. Цей аспект соціального життя значно поглиблює наші знання про взаємодію інституцій полісу та койнона. Дослідник не зупиняється на досягнутому, тож в 2019 році побачила світ нова монографія Джона Фоссі «*Boiotia in Ancient Times*» (Fossey, 2019). Цю працю важко назвати суто археологічною, адже в ній розглядаються теми й історичного характеру та залучаються результати епіграфічних досліджень. Отже, загалом найбільш впливовими з наукової точки зору є ті праці археологів, в котрих залучено більш широке коло джерел, в тому числі писемних, а не тільки матеріали розкопок. Судячи з нової монографії Джона Фоссі, майбутнє археологічних досліджень Беотії за комплексним підходом та використанням широкого кола джерел та методів.

Серед важливих для досліджень топографії робіт слід відзначити також монографію Сарантіса Сіменоглу «*The Topography of Thebes from the Bronze Age to Modern Times*» (Symeonoglou, 1985). Робота охоплює значний хронологічний

проміжок часу існування Фів: тут розглянуто зародження та становлення міського поселення в епоху бронзи, а залізна доба охоплює два великі періоди – античності та доби християнства. Окремий розділ монографії присвячений опису міста Павсанієм. Це цікавий метод, адже він дозволяє порівняти опис джерела з реаліями міського простору.

Надзвичайно важливим дослідженням про створення спільних федеральних інституцій та взагалі виникнення регіональної держави на території Беотії є монографія Емілі Маккіла «Creating a Common Polity. Religion, Economy, and Politics in the Making of the Greek Koinon» (Mackil, 2013). Беотії в цій роботі присвячена лише частина матеріалу. Регіон розглядається в одному ряду з іншими областями Греції, де також виникли надполісні об'єднання у вигляді койне (Ахайя, Етолія). Особливу увагу приділено місцевим наративам, що формували світоглядний ґрунт для об'єднання. Великий розділ присвячений взаємодії та інституціям, де розглянуто три великі галузі: економіка, культ та політика. Саме в цих сферах на думку автора відбувалось поступове чи, в деяких випадках, стадіальне утворення надполісних інституцій. Вони ж, у свою чергу, неначе нитками з'єднували строкатий світ полісів у те, що самі греки називали «койнон». Значна увага в дослідженні присвячена епіграфічним джерелам. Емілі Маккіл розумно оцінив величезний потенціал цієї групи джерел, котрі на даному етапі історії античності відіграють все більшу роль.

Іншою важливою роботою з історії Беотії, є дисертаційне дослідження Самюеля Гартланда «Geography and History in Boiotia» (Gartland, 2012). Дослідження надзвичайно цікаве, оскільки написане за методологією другої школи Анналів. Історичним актором в даному випадку є географічний регіон Беотії, який існує в часі, тобто здійснено спробу примірити час та простір, поєднуючи ці дві категорії в дослідженні. Хоча науково цей метод розроблений безумовно французькими істориками, втім ідея розгляду Беотії як простору в часі безумовно належить Страбону та Павсанію, тож дослідження зберігає традиції закладені ще в античну епоху. Простір в даній праці розглянутий, мабуть, з усіх можливих точок зору, починаючи з суто природніх параметрів до створених

людиною місць та уявлень людей про те й інше. Важливо, що робота містить спробу дослідження та опису економіки регіону, галузі, яка поки що слабо розроблена науковими дослідженнями. Окрім згаданої вище роботи, Самюель Гартланд відзначився в якості наукового редактора збірки «Boiotia in the fourth century B.C.» (Gartland, 2016). І хоча саме історія четвертого століття є найбільш дослідженою з історії Беотії, ця робота насичена темами, котрих раніше лише побіжно торкалися в наукових працях: наприклад, розглянуто питання автономії беотійських полісів, існування демократії в регіоні, його опис у джерелах, тощо.

В 2014 році побачила світ ще одна важлива збірка «The Epigraphy and History of Boeotia. New Finds, New Prospects» під редакцією Ніколаоса Папазаркадаса (Papazarkadas, 2014). Це збірка статей на різну тематику історії Беотії. Її вихід демонструє нові методологічні підходи до історії регіону. Тут увагу дослідників привернули теми становлення беотійського койнона та проблема етнічної ідентичності. Ці теми є актуальними на сучасному етапі розвитку історичного знання про античну Грецію. І найцікавіше, що спробу відповісти на такі складні комплексні питання за допомогою епіграфіки дійсно можна вважати більш ніж вдалою.

Окреме місце серед досліджень з історії Беотії займає видання статей Альберта Шахтера «Boiotia in Antiquity» (Schachter, 2016). Тут дослідник приділив увагу широкому спектру тем: в роботі розглядаються проблеми становлення етносу, загальна політична історія Беотії, взаємодія з іншими регіонами, відображення регіону в античній літературі та проблеми місцевих культів. Остання тема займає найбільшу частину роботи та найкраще розроблена серед усіх досліджень з історії Беотії. Вивчення місцевих культів є своєрідною візитівкою Альберта Шахтера. Краса дослідження в даному випадку в простоті. Зазвичай методологічно – це емпіричний збір даних, дуже сильно розпорошених по різних джерелах. Тобто, щоб більше дізнатись про місцеві культури часто треба обробити величезну кількість джерел. Але найголовніше інше: коли матеріал зібраний та культури описані, вони демонструють культову інституційну мережу і дають інформацію про міграції з інших регіонів або культурну взаємодію з ними.

Тобто ця робота демонструє ще один перспективний напрям досліджень. Накопичення знань про місцеві функції рано чи пізно приводить до якісної зміни про історію Беотії.

Завершує список проблемних тем історії Беотії зв'язок між карбуванням монети та утворенням політичних інституцій. Тут слід відзначити дві важливі роботи. Перша та одна з найстаріших праць з історії Беотії – «On the Chronological Sequence of the Coins of Boeotia», написана британським істориком Барклаєм Хедом в 1881 році (Head, 1881). Знаковою вона є не тільки з огляду на її поважний вік, а й через своє значення. Дослідник заклав основу гіпотези про те, що спільні політичні інституції в Беотії можуть бути атестованими саме за допомогою монети. Цей науковий погляд протримався більше ста років, а саму роботу й досі цитують. Другою дуже важлива для розуміння даної проблематики в Беотії є стаття Емілі Маккіла та Пітера ван Алфена «Cooperative Coinage» (Maskil, & Van Alfen, 2006). Частина цієї статті присвячена чеканці саме на території Беотії. В цій статті обґрунтовано піддано критиці погляди закладені ще Хедом на карбування монети як основний доказ створення надполісних політичних структур.

Перейдемо до характеристики робіт, котрі присвячено дослідженню ідентичності або уявленням. Серед перших тут слід назвати монографію французького вченого Франсіса Віана «Les origines de Thèbes: Cadmos et les Spartes». Робота присвячена фундаційному міфу Фіванського полісу. Дослідник вивчав різні ранні версії міфу про Кадма та прийшов до висновку, що він походить від беотійців, що жили в полісах малої Азії. Цьому ж міфу була присвячена робота Раса Едвардса «Kadmos the Phoenician: A Study in Greek Legends and the Musesaeon Age» (Edwards, 1979). Дослідження ставило амбітну мету виявити, які реальні історичні обставини стоять за древніми легендами.

Зараз акценти в дослідженні міфів змістились. За фундаційними міфами вчені побачили наратив певної групи людей, які таким чином намагались себе представити. Так, німецька дослідниця Ангела Кюр в своїй роботі «Als Kadmos nach Boiotien kam. Polis und Ethnos im Spiegel thebanischer Gründungsmythen»

вбачає в міфах конкуруючі між собою наративи: за генеалогіями конкретних героїв дослідниця бачить конкуруючі спільноти в моменті та відтворює процес формування ідентичності (Kühr, 2006).

Схожій методології притримується Барбара Ковальциг в монографії «*Singing for the Gods. Performances of Myth and Ritual in Archaic and Classical Greece*» (Kowalzig, 2007). В цій роботі лише один розділ присвячений Беотійському союзу. В ньому дослідниця досліджує зв'язок між міфом та релігійним ритуалом, а саме вплив хорового виконання пісень на соціальну пам'ять. Інакше кажучи, дослідниці вдалося показати, як соціальна пам'ять може бути конструйованою. Особливу увагу зосереджено на діяльності видатного беотійського поета Піндара.

Ще одне дослідження, побудоване на схожій методології, належить перу Стефані Ларсон «*Tales of Epic Ancestry: Boiotian Collective Identity in the Late Archaic and Early Classical Periods*» (Larson, 2007). В роботі досліджено етнічний міф беотійців: тут детально розглянуто найбільш ранні свідчення головних міфів, що заклали основу почуття етнічної ідентичності беотійців. Великої уваги надано генеалогічному походженню легендарного засновника Беота. Крім того розглянуто вплив почуття етнічної ідентичності на формування федеральних політичних інституцій. Варто відмітити блискучий текстологічний аналіз при дослідженні джерел.

Окреме місце займають наукові розвідки Даніеля Бермана. Головною його роботою можна вважати «*Myth, Literature and the creation of the topography of Thebes*» (Berman, 2015). Ця праця дуже цікава з методологічної точки зору. Даніель Берман запозичив з соціальної антропології напрям уявної топографії і переніс цей метод на античні Фіви. Кращого полісу для цього годі й шукати, оскільки багатий фіванський цикл міфів якраз має відповідний до цього методу матеріал. І тепер маємо змогу осмислити ті категорії, якими описували місто древні.

Варто приділити увагу дослідженню, котре не вписується в запропоновану класифікацію. Це робота італійського історика Сальваторе Туфано «*Boiotia from*

Within. The Beginnings of Boiotian Historiography» (Tufano, 2019). Дослідження присвячено місцевій історіографічній традиції. Вчений намагається позбирати із уривків ті історії які мали місцеве регіональне походження. В роботі здійснено обробку таких античних істориків як Арфістофан, Арменід, Гелланік, Даймах. Це дослідження є спробою залучення більшої кількості місцевих джерел до наукового обігу.

Тепер перейдемо до тих наукових праць, що стоять осторонь обраної нами класифікації. Серед них в основному спеціалізовані дослідження, такі як матеріали археологічних розкопок, публікації епіграфічних документів або данні нумізматики.

Безумовними «чемпіонами» в сфері археології залишаються місцеві грецькі дослідники. Окрім близькості до матеріалу цьому безумовно сприяє і місцевий теплий сухий клімат. Грецькі археологи розгорнули активну діяльність ще на початку минулого століття. Вже в 1905 році Георгес Сотіріадіс опублікував матеріали розкопок «*Untersuchungen in Boiotien und Phokis*» (Sotiriades, 1905). Епіграфічні матеріали з цього видання потрапили до великих збірників грецьких написів, що зараз складають цілі томи інформації.

Наступним значним етапом у розвитку грецької археології можна вважати період 70-80-их років ХХ століття. Він представлений публікацією матеріалів розкопок Феодором Спіропулосом «*Some Boiotian discoveries*» (Spyropoulos, 1973). Ці матеріали містять данні отримані з таких важливих беотійських центрів як Орхомен, Платея, Онхест, Ітонія. Також слід відзначити публікацію матеріалів фіванського музею та дослідження беотійського узбережжя навколо Авліди – «*Archaeological Museum of Thebes*», «*Glypha (or Vlichia), Chalkis: a major Mysenaean settlement on the Boiotian shore near Aulis*» здійсненні Демакопуло та Консолой (Demakoroulou, & Konsola, 1981; Demakoroulou, 1988).

Однак найбільш примітною на цьому етапі є діяльність Сарантіса Сіменоглу. З його робіт слід виділити публікацію матеріалів розкопок Кадмеї Мікенської доби – «*Kadmeia I: Mysenaean Finds from Thebes, Greece, Excavation at 14 Oedipous Street*» (Symeonoglou, 1973). Навіть назва статті наочно демонструє

головну проблему археології Фів: сучасне місто розташовано точнісінько на місці стародавнього і забудова перекриває доступ до матеріалів, розкопки ж часто проводяться не просто посеред міста, а прямо в його центрі.

Наступним етапом в розвитку беотійської археології у самій Греції слід вважати з 90-х рр. минулого століття до сучасності. Тут представлені роботи присвячені конкретно археології Фів - «Thēbaïka» та детальні дослідження поселень Мікенської доби «Gla and the Korais in the 13th Century B.C» (Pharaklas, 1998; Iakovidis, 2001). Найбільш впливовими є роботи Васіліса Аравантіноса, серед яких варто виділити публікацію матеріалів Фіванського музею – «The Archaeological Museum of Thebes» (Aravantinos, 2010). За більш ніж сторічну історію розкопок музей накопичив чудову колекцію питому місцевих зразків античної кераміки, скульптур, ювелірних виробів. Публікація цього чудового зібрання дає можливість дослідникам долучити наявні матеріали в науковий обіг. Інші роботи Васіліса Аравантіноса знаходяться на стику археології та епіграфіки: «Mycenaean place-names from Thebes: the new evidence», «The Mycenaean inscribed sealings from Thebes: preliminary notes», «Thèbes: Les tablettes en linéaire B de la Odos Pelopidov, édition et commentaire» (Aravantinos, 1987; Aravantinos, 1987; Aravantinos, Godart, & Sacconi, 2001). Таким чином сучасні грецькі археологи приділяють особливу увагу публікації матеріалів накопичених протягом багаторічних польових досліджень та публікації матеріалів грецької епіграфіки.

Не оминули увагою беотійський регіон й археологи з заходу в культурному розумінні цього поняття. Оскільки організація експедицій в іншу країну складніший процес ніж «домашні» розкопки, світову археологічну науку цікавили частіше більше спеціалізовані дослідження певного поселення чи певних особливостей матеріальної культури. Так, наприклад, експедиція організована Хетті Голдмен вивчала лише невелике поселення Евтресія, до того ж її цікавили лише неолітичні знахідки та залишки поселення Мікенської доби (Goldman, 1931). Були, звісно, й більш інтенсивні дослідження. Так, наприклад, в Беотії проводились розкопки англійською експедицією двох університетів –

Кембріджа та Бредфорда. За результатами перших чотирьох сезонів Джон Бінтліф та Ентоні Снодграсс опублікували статтю «The Cambridge/Bradford Boeotian Expedition: The First Four Years» (Bintliff, & Sondgrass, 1985). Джон Бінтліф відзначився ще декількома статтями: «The archaeological survey of the Valley of the Muses and its significance for Boeotian History», «Pattern and process in the city landscapes of Boeotia, from Geometric to Late Roman times» (Bintliff, 1996; Bintliff, 1999).

Проблемам фортифікації присвячена стаття Макконнелла «Fortifications of the Lake Kopais Drainage Works» (McConnell, 1978-1979). Проблеми картографування та стародавнього ландшафту висвітлено в статтях «Boeotian Landscapes: A GIS-Based Study for the Reconstruction and Interpretation of the Archaeological Datasets of Ancient Boeotia», «A new map of Tanagra» (Farinetti, 2009; Roller, 1974). Окремою темою також є роботи присвячені місцевій беотійській кераміці. Тут представлені роботи, котрі стосуються більш пізнього бронзового періоду (Catling, & Millet, 1969). Також є дослідження ранньоархаїчної кераміки: «Early Boeotian Potters», «Boeotian Black Figure Vase Painting of the Archaic Period» (Raubitschek, & Raubitschek, 1966; Kilinski, 1990). Окремо представлені праці присвячені кубкам для симпосіумів: «In Pursuit of the Boeotian Cantharus», «Teisias and Theodoros: East Boiotian Potters» (Kilinski, 2005; Kilinski, 1992). Ці роботи розкривають місцеві способи виробництва кераміки, особливості культури застілля. Також праці, присвячені виробництву посуду, розкривають проблеми однієї з найважливіших економічних галузей античної Греції. Це дозволяє хоча би частково описати економіку регіону, той тематичний блок, який зазвичай оминають увагою науковці.

Серед досліджень епіграфіки дуже важливе місце посідають дослідження написів лінійного письма Б. Серед таких наприклад представлені дослідження з географічних назв фіванських табличок «The Geographical Names of the Linear B Texts from Thebes», «Linear B Texts from Thebes» (Del Frego, 2009; Chadwick, 1970). Оскільки Мікенську епоху часто називають «доісторичною» матеріали написів значно доповнюють наші знання отримані, в основному, в результаті розкопок.

Також слід відзначити статтю присвячену напису вже згаданого грецького археолога Васіліса Аравантіноса – «A New Inscribed Kioniskos from Thebes» (Aravantinos, 2006). Вона важлива оскільки інформація цього напису перегукується з повідомленням Геродота про похід спартанського царя на Афіни, тому маємо можливість оцінити політичну акцію за матеріалами різних джерел. Стаття показова, адже демонструє важливість епіграфічних матеріалів у якості додаткового джерела з політичної історії. Наступною важливою роботою є дослідження триножників Насосом Папалександру – «Boiotian tripods: the tenacity of a panhellenic symbol in a regional context»: в даному випадку епіграфічний матеріал дозволяє розкрити проблеми давньогрецьких вірувань та ритуальної складової релігії (Papalexandrou, 2008).

Серед спеціалізованих нумізматичних робіт слід виділити наступні статті: «The Electrum Coinage of Thebes. The Numismatic Chronicle», або «The 4th Century BC Magistrate Coinage of the Boiotian Confederacy» (Gartland, 2013; Нерворт, 1998). Обидва дослідження присвячені проблемам карбування монети в класичну добу.

Отже як бачимо історіографія Беотії та фіванського полісу обширна та різноманітна, як за тематикою, так і за методологією. Дослідження з історії Беотії було розпочато ще в кінці XIX ст., але деякі з них і досі мають значний вплив на науковий дискурс. На сучасному етапі історичних знань окреслилось декілька тенденцій. Одна з них – це введення в науковий обіг більшої кількості різноманітних джерел. Надзвичайно перспективним є суттєве залучення результатів дослідження епіграфіки. Інша тенденція – це пошук нових методів та тем. Нові методи, залучені до сфери дослідження міфу, дали серйозні результати та розширили наші знання про ідентичність греків та їх уявлення про світ.

1.2 Джерельна база дослідження

Проблема джерел є завжди актуальною для будь-якого історичного дослідження. З одного боку вони є провідником в минулі століття: історик за допомогою них висвітлює події, факти, акторів. Щоправда, вони мають й негативну сторону – певне обмеження історичного пізнання. Їх кількість,

зазвичай, обмежена і, до того ж, писемним джерелам притаманно дещо викривляти дійсність, оскільки до уваги авторів частіше потрапляли цікаві з їхньої точки зору події, а буденність, в більшості випадків, лишалась зовсім невисвітленою. Мабуть, саме тому минуле подеколи видається більш романтичним та цікавим, аніж монотонна рутинна сучасності.

Історія Беотії висвітлена джерелами досить нерівномірно. В переважній більшості повідомлень здебільшого представлена політична історія. До того ж, регіон довгий час розвивався в тіні від Афін та Спарти, головних політичних акторів Еллади, тож Беотія лишалась обділеною увагою авторів. Саме тому, вочевидь, в дослідженні джерел з історії Беотії науковцям слід йти обома шляхами дослідження, як кількісним (залучення нових джерел до наукового обігу), так і якісним (пошук нових методів роботи з добре відомими науці джерелами).

Окреслимо основні принципи за якими буде здійснювались характеристика джерел. Дане історичне дослідження складається з двох смислових блоків, або тем. Перший найбільш загально можна назвати «історією ідентичності», другий – «політичною історією». І хоча обидва тематичних блоки поєднуються та слугують загальній меті, вони є самодостатніми за своєю суттю. Тож відповідно для розкриття кожного тематичного блоку використана окрема група джерел, характеристику яких і буде здійснено у відповідності до даного розподілу. І для групи «історія ідентичності», і для «політичної історії» джерела розподіляються на писемні, археологічні, епіграфічні та нумізматичні. Єдине виключення будуть становити лінгвістичні джерела, інформація яких релевантна тільки для розгляду історії ідентичності. Оскільки увага писемних джерел частіше зосереджена не на Беотії, то окрім загальної характеристики, до розгляду буде залучено конкретні фрагменти¹.

---

¹Слід відзначити, що про місцеві традиції нам більше розповідає поезія: Гесіод, твори що приписували Гесіоду (як «Щит Геракла»), Піндар та Корінна (Tufano, 2019, pp. 22-23). Натомість серед прозових творів античності, які б були спеціально присвячені Беотійському регіону можна назвати тільки Плутархову біографію Пелопіда (Plut. Pel.), 9 книгу Павсанія (Paus. 9) та другий розділ дев'ятої книги Страбона (Strab. 9.2). Вся місцева (епіхорична)

Отже, починаючи огляд джерел, відповідних для першого смислового блоку, слід в першу чергу звернути увагу на писемні джерела, особливо з урахуванням того, що основою для побудови ідентичності стародавніх еллінів став міфологічний світогляд². Тож, спочатку варто звернутися до епосу як жанру, що народжується з міфу.

Першими Європейськими творами, котрі містять епічну традицію, є поеми Гомера «Іліада» та «Одіссея». Оскільки обидва твори доволі великі за об'ємом, слід розглянути їх окремо як це, зазвичай, і прийнято робити в історіографічній традиції. Розпочнемо з Іліади, окресливши основні проблеми, з якими стикається історики, котрі досліджують це джерело.

Іліада для історії античності з одного боку є надзвичайно важливим джерелом, а з іншого надзвичайно складним для отримання коректних даних. Складність полягає в тому, що наукова дискусія навколо Іліади, яка загалом носить назву «Гомерівське питання», триває вже мінімум 200 років, якщо починати відлік від виходу в світ роботи Ф. А. Вольфа (Wolf, 1795). Питання включає в себе ряд історіографічних проблем³: до якого часу відносити створення твору, якій епосі відповідає інформація джерела, чи створена поема одним автором, чи склалась поступово і т.п. Загалом дослідники поділені на два табори – аналітиків, що відстоюють розділення поеми та унітаріїв, які наголошують на її єдності (Клейн, 1998). Хоча з розвитком наукових студій, присвячених Іліаді, різка різниця між цими школами розсіялась. Спершу її підважила теорія усної традиції, яка з'явилась в середині 20-х років минулого століття: вона не заперечувала наявності одного автора який упорядкував наявну усну традицію, котра впродовж століть передавалася між співцями аедами. Ця теорія добре

традиція представлена Гелланіком, Арменідом, Арістофаном беотійським, Даймахом зберіглась тільки у фрагментах. Їм присвячено окреме монографічне дослідження (Tufano, 2019).

²Наукові погляди на міф та його природу див.: Vernant, 1990, pp. 203-260; Vernant, 2006, p. 505; Лосев, 1996, с. 975.

³Грегорі Нагі взагалі влучно назвав свою монографію «Гомерівські питання». Дослідник у самій назві підкреслив, що «питання» в однині не існує, натомість є цілий комплекс «питань», що і формує історіографічну проблему (Nagy, 1996).

пояснювала текстологічні розбіжності в поемі, на яких наголошували аналітики (Morris, & Powell, 1997, pp. 146-147). В той же час погляди унітаріїв також були підважені, оскільки творчість одного автора була по суті компіляцією раніше створених оповідань. Здається, питання єдності композиції та авторства так і залишиться дискусійним та, з високою вірогідністю, теоретичним. Вочевидь, найліпше послуговуватись більш сучасним підходом, котрий в науці отримав назву «неоаналітичного». Він характеризується тим, що розпочався з довіри до традиції одного автора, який створив текст, що дійшов до нашого часу, але на відміну від простого унітарного підходу «неоаналітичний» пропонує розглядати окремі частини Іліади як до-Гомерівську поезію. Таким чином можна побачити більш широкий контекст, яким користувався автор при створенні поезії (Morris, & Powell, 1997, pp. 146-147). Неоаналітичний підхід разом з теорією усної традиції вдало доповнюють одне одного як теоретичні напрацювання для роботи з Іліадою, адже доволі гнучкі методологічно та дозволяють розглядати окремі частини та уривки тексту як самостійні одиниці, що приводить до глибшого розуміння контексту часу та обставин створення поеми. Особливо важливою є ця методика для даного дослідження, оскільки для нього важлива не вся поема загалом, але лише окремі її фрагменти⁴.

Тепер варто згадати про датування Іліади. З одного боку, для дослідження проблем історії ідентичності визначення точних хронологічних меж не має такого принципового значення, як для тієї ж політичної історії. Проте, все ж таки ідентичність проходить певні етапи свого зародження, становлення та розвитку і, відповідно, занепаду. Тому зрештою важливо визначити датування джерела хоча би в межах століття, щоб коректно інтерпретувати інформацію з нього. Насправді, що стосується Іліади це не так просто зробити. Уже в античності не було єдиної точки зору на те, коли жив Гомер. Таким чином єдиним джерелом

---

⁴Тут подано лише теоретизування про методи роботи з Іліадою через намагання уникнення повторів. Перевага ж розгляду окремих частин поеми буде продемонстровано нижче, коли мова піде про фрагмент «Великого каталогу».

датування є сам текст поеми (Лосев, 2006, с. 64-65)⁵. І тут слід пам'ятати, що його наповнюють як відголоски Мікенського часу, так і пізніші інтерполяції. Все-таки канон Іліади був складений та записаний за правління Пейсістратидів в Афінах, тобто вже в VI ст. до Р.Х., а до того поема мінімум століття існувала в усній формі (West, 2011, р. 289).

Насправді підходів до датування Іліади декілька (Janko, 2007, р. 228-231)⁶. Так, мали місце спроби визначити хронологічні межі поеми за згадками об'єктів матеріальної культури в ній: якщо в епосі згадаються храми або статуї в натуральний людський зріст, то варто звертати увагу на схожі археологічні пам'ятки та час їх появи (Гордезиани, 1978, с. 213-214). Однак, цей метод не надто достовірний, оскільки інтерпретація артефактів часто буває суб'єктивною, а датування тих ж статуй чи храмів виявляється більш давнім, ніж в попередніх гіпотезах. Виходить, що з «старінням» статуй «старіє» і поема. Ще однією прив'язкою епосу до матеріальної культури є знахідка «кубки Нестора» в 50-х рр. минулого сторіччя з написами гексаметром. Загалом є консенсус в тому, що напис на цьому кубку кореспондується з епосом, а сама посудина датована кінцем VIII ст. до Р.Х (Faraone, 1996, pp. 77-78), тобто Іліада мала би бути створеною раніше. Але не можна виключати того, що на той момент існувала тільки певна частина епосу, тому для датування все-таки варто застосовувати більш комплексний підхід. Так, для визначення хронологічних меж можуть слугувати згадки народів. Наприклад, в Іліаді згадуються фінікійці, про яких греки могли дізнатися вже після 900 р. до Р.Х., що може вказувати на більш

---

⁵Цікаво те, що філософ Лосев О.Ф. вказував на «іманентного автора» поеми. Під цим мається на увазі процес коли ми складаємо уявлення про автора саме за творами. Тобто Гомер в даному випадку існує якби всередині епічних творів, в їх художній єдності. Це слушне зауваження стосовно Іліади, адже цей твір достатньо великий та ґрунтовний для того, щоб певні висновки робити спираючись виключно на нього самого.

⁶Була навіть спроба абсолютного датування Іліади. Ідея заснована на тому, що поетичний розмір розвивався стадіально, а значить усю епічну поезію можна датувати як систему взявши за основу для датування Гесіодову Теогонію визначивши її датою приблизно 700 р. до Р.Х. В такому випадку Іліада мала би бути створена в проміжку між 750-725 рр.до Р.Х. Насправді подібний метод датування досить складний заснований на лінгвістичному аналізі. Але все таки слабо віриться, що стиль у різних авторів розвивався за визначений час та визначеними правилами.

пізню появу поеми. Згадки ж Фрігії та Пафлагонії та їх географічні межі, описані Гомером, вказують на дату не пізніше кінця VIII ст. до Р.Х. Це доповнює згадка кіммерійців як народу з дуже далеких земель. Цей кочовий народ здійснив набіг на територію Малої Азії в 714 р. до Р.Х, відповідно після цього греки мали би їх добре знати (Гордезиани, 1978, с. 214-227). Виходить, що поема склалась до кінця VIII ст. до Р.Х. Саме, так вважалось довгий час і більшість дослідників орієнтувались саме на це датування. Але наразі існує велика кількість аргументів за «омолодження» Іліади та віднесення її датування до VII ст. до Р.Х. Ці пропозиції ґрунтуються на тому, що до 625 р. до Р.Х. немає втілення в джерелах сцен, заснованих саме на сюжеті поеми.⁷ Також дуже важливими аргументами є згадка багатства Єгипетських Фів, розквіт яких припав на 715-663 рр. до Р.Х., та наявність відголосків епічної поезії Месопотамії, а саме потопу в Троаді. Хоча сюжет потопу відомий ще з поеми Гільгамеша, до греків вони скоріш за все потрапили з Ассирійських списків, розквіт якої також припадає на VII ст. до Р.Х. (West, 1995, pp. 203-219).

Тепер варто перейти до характеристики тієї інформації, яку гіпотетично можемо отримати з Іліади стосовно дослідження Беотії. Оскільки джерело є доволі об'ємним, слід звернути увагу на деякі конкретні фрагменти, в котрих міститься важлива для дослідження інформація. Отже почати варто з двох фрагментів, а саме з так званого «Великого каталогу», який міститься у другій книзі (ІІ.2) та одного з малих каталогів, який міститься в тринадцятій книзі (ІІ.13)⁸.

«Великий каталог» Іліади являє собою перелік контингентів грецьких військ з містами походження та переліком героїв, які очолювали військові загони. Його також називають «каталогом кораблів», оскільки поет вказує кількість кораблів на яких ахейці припливли до Трої (ІІ.2). З цієї книги конкретно для даного

---

⁷Тут мається на увазі які точно відображають саме сюжет поеми. Вище вже йшлося про «кубок Нестора», який звичайно датується VIII ст. до Р.Х. Але це може бути відсилка до міфологічних сюжетів. Нижче буде йти мова про те, що деякі фрагменти мають більш давнє походження аж до Мікенського часу. В даному випадку мова йде саме про фінальне створення поеми.

⁸Надалі ще повернемося до питання чому ці два каталоги варто розглядати разом.

дослідження важливим є фрагмент, в якому поет описує беотійський та мінійський (Орхомен) контингенти (ІІ.2.494-515). По фрагменту ми можемо реконструювати уявлення про регіон та його географію, оскільки тут доволі детально перераховані міста, що входили до нього. Проте «Великий каталог» насправді займає особливе місце в Іліаді і це слід враховувати, щоб правильно інтерпретувати інформацію отриману з нього. Так, в ньому міститься 152 назви населених пунктів та 35 назв великих топонімів, таких як Евбея, Аркадія, Крит, Беотія, тощо. Більшість з цих назв ідентифікуються і добре знайомі археологам та історикам, але частина зі згаданих поселень не має відповідників ні в Архаїчну ні в Геометричну добу. З цього факту можна зробити два висновки: або «Великий каталог» відображає реалії іншого хронологічного відрізка, в даному випадку Мікенської доби, або реалії цієї доби дійшли до автора в міфологічних оповіданнях (Deger-Jalkotzy, & Lemos, 2006, p. 435). Загалом же «каталог кораблів», якщо не ставить під сумнів загальне датування Іліади, то викликає питання, а який саме історичний період знайшов відображення у поемі.

Тобто, «Великий каталог», з більшою вірогідністю має Мікенське походження, на що можуть вказувати наступні фактори: політичний поділ не відповідає архаїчному періоду; частина міст, які пізніше будуть самостійними, згруповані у більші об'єднання як то царства Агамемнона, Нестора, Діомеда, тощо. Звичайно можна сумніватися в тому, чи реальний політичний поділ зображений в «каталозі кораблів», чи можливо творча фантазія автора. Але той факт, що наприклад для таких важливих героїв як Ахілл чи Одиссей відведені незначні царства, скоріше свідчить про якийсь близький до реальності поділ. Існування деяких поселень в «каталозі», заселених в Мікенський час та не заселених пізніше, також свідчить про Мікенське походження тексту. Було би доволі правдоподібним поясненням, що текст склався по розповідям в епоху «темних віків». Це пояснило би і відсутність деяких важливих мікенських поселень в «каталозі». Щоправда, це було би важливим фактором, як би текст епосу містив згадки тільки великих та важливих міст, таких як Мікени, але згадується ряд маленьких поселень (Ейлісіон, Ніса в Беотії, Ріпе, Стартії, Еніспе

в Аркадії) пам'ять про які мала би бути втрачена до епохи «темних віків» (Simpson, & Lazebny, 1970, pp. 156-158)⁹. Тобто слід визнати, що «каталог кораблів» склався вже в мікенську епоху і стоїть дещо осторонь від іншого тексту Іліади.

Тобто, схоже, що інформацію про Беотію у «каталозі кораблів» слід інтерпретувати як таку, що відповідає реаліям Мікенського періоду. Окрім загальної атестації «каталогу», на це вказують і деякі деталі фрагменту про Беотійський регіон зокрема. Так, наприклад район Орхомену та саме місто згідно Іліади було населено народом Мініїв (П.2. 510-515). «Сильна» позиція Орхомену явно має пряму відсилку до Мікенської доби, коли це місто разом з Фівами були двома фактично політичними силами, які управляли регіоном (Buck, 1979, p. 41)¹⁰. Іншим покликанням до Мікенського часу слід вважати згадку міста Фів під назвою Ὑποθήβαι (П.2.494-510). Що в дослівному перекладі означає «нижні Фіви». Археологи мають припущення щодо того, де та коли міг би існувати такий дивний топонім. Найбільш відповідне поселення знаходиться на північному схилі Кадмейського пагорбу: воно було заселене в субмікенський період (приблизно 1250-1050 до Р.Х.) після занепаду палацу на вершині Кадмейського пагорбу та повторно заселене вже в епоху Темних віків (Symeonoglou, 1985, pp. 60-63)¹¹. Певної легітимності цьому поясненню надає той факт, що сучасна назва цього місця «Gourna» означає «западина»,

---

⁹Про древність «каталогу кораблів» говорить ряд факторів, яких насправді набагато більше ніж перелічені вище. Звичайно, що викликає подив як доволі велика частина тексту могла вижити доволі довгий час в усній передачі і головне чому вижила саме вона, а не якісь інші історії. Найбільш правдоподібним поясненням здається наступне. «Каталог» склався з менших «каталогів», які існували в момент розпаду царств епохи бронзи. Відповідно тест мав би бути джерелом інформації про старі добрі часи, про епоху панування палаців. Таким чином «каталог» мав би давати надію на повернення до золотої доби. Саме очевидно надія створила ефект «заморозки» тесту, що пояснює його живучість. Про це детальніше: Simpson, & Lazebny, 1970, p. 167.

¹⁰Могутність Орхомена в Мікенську добу покладалась на контроль за рукотворними каналами в басейні Копайдського утворення. Їх система склалась в Пізньоелладську добу III В. Для її утримання була створена дорога система укріплень.

¹¹Також важливо відзначити значення міфологічної хронології. Згідно неї Фіви мали бути зруйнованими епігонами перед Троянською війною. Відповідно назва «нижні Фіви» може відображати уявлення автора про хронологію подій. Фіви мали бути зруйнованими.

«пониження» (Symeonoglou, 1985, p. 63). Тобто контекст згадок Орхомену та Фів у Великому каталозі свідчить про те, що «беотійська» частина каталогу відповідає Мікенському, або Субмікенському періоду. Другий можна навіть вважати більш відповідним, оскільки наукові розвідки схиляються до думки, що «каталог» описує саме період занепаду мікенської культури та палацових комплексів (Simpson, & Lazebny, 1970, p. 169). Топонім же Ἰποθῆβαι мав би відповідати саме цьому часу.

Проте більшість дослідників все-таки схиляються до думки, що інформація про Беотійський регіон в «Великому каталозі» стосується Архаїчної епохи, а не Мікенського часу. На це, в свою чергу, вказує ряд факторів. Так, раніше побутувала думка, що остаточного вигляду «каталог» набув уже після міграції беотійців в регіон, описаний Фуکیدом (Buck, 1979, p. 65)¹². Цей аргумент можна приймати лише частково, оскільки описану афінським істориком міграцію скоріше варто розглядати як міфологічний наратив, аніж як історичну дійсність. Втім її формування та становлення скоріше відповідає Архаїчній епосі, ніж Мікенському часу¹³. Іншим доказом пізнішої інкорпорації беотійської традиції «каталогом» є той факт, що лідери їх ополчення не відіграють жодної ролі в сюжеті Іліади та не мають генеалогічного коріння на відміну від інших героїв (Simpson, & Lazebny, 1970, p. 164). Важливо й те, що в тексті каталогу згадано велику кількість міст в Беотійському регіоні(II.2.494-510). Це може вказувати на пізній характер повідомлення. Вже було згадано, що для Мікенського часу було лише два визначних центри - Орхомен та Фіви. Основна частина «каталогу» відображає період занепаду палаців доби бронзи, але на цей момент тільки розпочалось політичне становлення їхніх поселень. А «Великий каталог» зображає їх як великі повноцінні центри, що скоріше відповідає архаїчній добі, коли поліси стають центрами політичного життя.

¹²Дослідник не дивлячись на таку позицію вказує на те, що в тексті «каталогу» присутні анахронізми Мікенського часу.

¹³Питання історичності та формуванню міфу про беотійську міграцію буде детально розглянуто в наступному розділі.

Отже загалом дослідники Беотійського регіону оцінюють повідомлення «Великого каталогу» Іліади як такі, що відображають реалії епохи архаїки, а саме VII ст. до Р.Х.¹⁴ Але безумовно слід враховувати, що в повідомленні «каталогу» є фрагменти, що відображають час занепаду Мікенської епохи.

Ще одним важливим нюансом, який варто прокоментувати, є думка про те, що «Великий каталог», а точніше його автор мав беотійське походження (Anderson, 1995, p. 189). Це припущення зроблене на підставі того, що саме з беотійців починається перелік народів в «каталозі», крім того автор чудово знав географію регіону. Але ця думка суперечить розглянутій вище хронології створення цієї частини Іліади. Згадка про беотійців в «каталозі», скоріш за все, пізніша від основної частини тексту. Тобто вона по суті є лише вставкою, а тому якщо її автор і мав місцеве походження це не означає, що автор всього каталогу також був місцевим. Пізнішою вставкою добре пояснюється і першість беотійців в тексті: її могли просто долучити спочатку ніяким чином не зачіпаючи основну частину тексту (Simpson, & Lazebny, 1970, p. 168)¹⁵. Вочевидь, немає вагомих підстав вважати, що «Великий каталог» міг бути створений автором беотійського походження.

Вище було зазначено, що дані «Великого каталогу», обов'язково слід аналізувати разом з «малим каталогом» (Il.13.685-701)¹⁶. Його текст також описує бойове шиккування різних народів, але текст «малого» у порівнянні з «великим каталогом» зображає відмінну картину: тут згадані інші командири, з'являються деякі нові етноси, а наприклад у беотійців командири відсутні

---

¹⁴Таку точку зору висловлює: Tufano, 2019, p. 23. Серединою або кінцем Архаїчного періоду датує повідомлення про беотійців в «каталозі» Стефані Ларсон (2007, p. 33).

¹⁵Альтернативним до цього є пояснення першості беотійців у «Великому каталозі» є порядок прибуття військ в Авліді. Як відомо за міфологічною традицією грецькі війська відправились походом на Трою з беотійського містечка Авліда. Відповідно місцевий контингент був першим який туди прибув, оскільки власне це їхній регіон.

¹⁶Слід розуміти, що тільки термін «Великий каталог» є сталим в науковому обігу і передбачає відсилку до другої книги Іліади. Так, званих «малих» каталогів у тексті гомерівського епосу декілька. Для даного дослідження під «малим» каталогом розуміється цілком конкретний перелік народів поданий в тринадцятій книзі Іліади, оскільки саме він є релевантним у порівнянні до «Великого каталогу», адже містить згадки про беотійців.

взагалі. Конфігурація контингентів тут відрізняється від другої книги Іліади настільки, що деякі дослідники вважають, що беотійці могли би проживати згідно тринадцятої книги в Фессалії (Buck, 1979, pp. 65-66)¹⁷. Деніс Пейдж взагалі дуже критично висловився до різниці між «каталогами». На його думку автор «малого каталогу», або повністю не знав змісту «великого», або ставився до його тексту із «зневагою» (Page, 1976, p. 133). Хоч це і занадто різка оцінка, вона в повній мірі відображає різницю в наповненні цих двох частин епосу. Загалом слід погодитись, що це дві різні традиції, які злились в одному джерелі, що в свою чергу, надає можливість порівняння їх в даному дослідженні.

Окрім «каталогів» в Іліаді містяться ще фрагменти, які безпосередньо дають деякі дані стосовно беотійців (Il.7.8-10; 10.285-290). Вони містять інформацію стосовно генеалогії місцевих героїв, етноніми, тощо. Ці фрагменти є менш інформативними, аніж «каталоги», але загалом відображають міфологічні уявлення про Беотію, які побутували в Греції в VII ст. до Р.Х.

Тепер, вочевидь, варто згадати про інший твір, який приписують авторству Гомера, Одиссею. Це джерело менш інформативне для історії Беотії, ніж Іліада, проте в ньому містяться деякі важливі фрагменти, наприклад повідомлення про міфологічних героїв, які заснували місто (Od. 11.260 -265). Наразі більшість дослідників схиляється до думки, що Іліада та Одиссея написані різними людьми: вони мають багато різного в манері, словнику, етиці, теології, але Одиссея до певної міри є твором, що імітує Іліаду (West, 1999, p. 364). Датувати Одиссею допомагають географічні уявлення автора. Так, він добре знає Єгипет і, скоріш за все, там відображений період дружніх греко-єгипетських відносин, що склались трохи раніше 620 р. до Р.Х., коли Псамметіх найняв іонійців для військової служби та дозволив грекам побудувати Навкратіс. Також автору відома Лівія, яка мала би бути знайома грекам після колонізації в Кіренаїці, які датуються останньою третиною VII ст. до Р.Х. (West, 2014, pp. 37-43).

---

¹⁷Фессалія вважалась батьківщиною беотійців звідки вони мігрували вже на територію історичної Беотії. Міграційний міф буде детально досліджено в наступному розділі.

Отже Іліада та Одиссея це епічні твори які скоріш за все були складені різними авторами у VII ст. до Р.Х. Поеми містять важливу інформацію про міфологічні уявлення еллінів епохи Архаїки. Для цього дослідження епос є найбільш раннім нарративом про Беотійський регіон, тож, відповідно, він виконує роль своєрідного фундаменту з якого розвивався міф в епоху пізньої архаїки та класики. Інформація з цих двох поем дає можливість дізнатись які з міфічних історій були першоосновою та сходять до епосу, а які є нашаруванням пізніших епох.

Перейдемо до характеристики джерел, які традиційно пов'язують з постаттю місцевого беотійського поета Гесіода. В даному випадку це чотири поеми: «Роботи та Дні» (Ἔργα καὶ Ἡμέραι) «Теогонія» (Θεογονία), «Щит Геракла» (Ἀσπίς), «Каталог Жінок» (Γυναικῶν Κατάλογος; Ἴνοιαι). Загалом Гесіоду приписувалась до дев'ятнадцяти поем, більшість з яких відомі лише за назвою. Їх авторство та датування є найбільш дискутованими питаннями від епохи еллінізму і по наш час. Лише «Роботи та Дні» завжди беззаперечно вважалась написаною Гесіодом (Kivilo, 2010, pp. 37-38). Наразі дослідники асоціюють його з двома поемами – (Theog.), що є свого роду гімном, та (WD), яка носить геть інший характер і може бути охарактеризована як «повчання» (Griffith, 1983, p. 47). Проте нижче будемо намагатися продемонструвати, що всі чотири поеми краще розглядати разом, як «корпус Гесіода».

Отже спробуємо охарактеризувати постать самого Гесіода та дві поеми (Theog.; WD) з приводу авторства яких немає сумніву. Згідно традиції Гесіод був беотійським поетом з Аскри, куди, через бідність, емігрував його батько Діос з містечка Кіми, що на Еолійському узбережжі. Своему ж поетичному таланту він завдячував Геліконським музам. Також відомо, що мав брата по імені Перс з яким не поділив батькову спадщину через, що і написав (WD). Помер же Гесіод в Західній Локриді, де був вбитий братами розбещеної ним дівчини. Його тіло викинуте в море було повернуте назад дельфінами, брати покарані, після чого його було поховано в храмі Зевса. Потім, начебто, його прах був перевезений до Орхомену за порадою піфії. Згідно однієї з версій у звабленої ним дівчини народився поет Стесіхор (Kivilo, 2010, p. 7).

Більшу частину свідчень про біографію Гесіода ми отримуємо з його поеми (WD). Зараз нам може здатися, що ця поема носить автобіографічний характер. Оскільки автор розповідає про себе сам, то свідчення з неї (міграція батька та сварка з братом Персом) мали би бути більш достовірними, ніж, наприклад, традиція його загибелі від рук братів звабленої дівчини чи народження від нього іншого відомого поета Стесіхора. Питання датування Гесіода також зазвичай вирішувалось за допомогою свідчення з поеми «Роботи та Дні», а саме з повідомлення про те, що поет отримав триножник вигравши змагання на острові Евбея в честь Амфідаманта (WD 650-660). Герой з таким ім'ям був учасником війни між Халкідою та Еретрією і мав би загинути до 700 р. до Р.Х в морській битві (Lefkowitz, 2012, р. 6)¹⁸. Зрозуміло, що недоліком такого датування є неможливість визначити чи цього саме Амфідаманта мав на увазі Гесіод та й обставини виступу залишаються не до кінця ясними. Виключити можливість того, що вшанування героя не було влаштоване за багато років після його смерті ми не можемо.

Досить цікавим є той факт, що стародавні коментатори також використовували саме цей епізод з перемогою Гесіода на поетичному змаганні, щоб визначити час життя автора. Але спосіб був трохи інший: намагались відповісти на питання не де переміг Гесіод, а кого він там здолав. Так, набагато пізніше Прокл знав альтернативну строчку в поемі Гесіода, де той вказує, що здолав Гомера. І хоча це доволі пізня схолія, більш ранні автори такі як Геродот, Ферекід, Гелланік, Дамаст допускають можливість що ці два поети були сучасниками (Кбів, 2011, р. 357).

Однак вказівки древніх коментаторів чи істориків по великому рахунку нам нічого не дають. По-перше, вони не обгрунтовані, це, скоріше, думка людей, які

---

¹⁸ Мова йде про один з епізодів Лелантської війни. Детальніше див.: Walker, 2004, pp. 160-161. Слід зауважити, що автор також розглядає точку зору стосовно можливості якогось іншого Амфідаманта на тій підставі, що для Гесіода 700 р. до Р.Х. зарано, а розквіт його творчості мав би прийти на середину VIII ст. до Р.Х. Також він зауважує, що часто Амфідаманта іменують царем, хоча сам Гесіод цього не робив і ми не знаємо його статусу. Тому коректно називати його героєм війни.

жили значно пізніше від епохи Гесіода. По-друге, вище було вказано, що Іліада та Одиссея з високою вірогідністю були написані різними авторами та з суттєвим проміжком у часі. Тому досить складно говорити про Гомера як про реальну особистість. Крім того, досить суперечливим є питання чи варто взагалі довіряти повідомленням Гесіода про себе. Його поема «Роботи та Дні» дуже нагадує жанром розповсюджені на сході «повчання». Поведінка та характер його брата Перса дуже залежить від риторичної позиції Гесіода. І бути впевненими у тому, що автор не міг вигадати сюжет, або гіперболізувати реальність не можна (Griffith, 1983, pp. 57-58). Іншим прикладом може слугувати батько Гесіода. Автор стверджує, що він втік з рідних Кімів через відсутність багатства та скруту послану Кронідом (WD 630-630). А історик Ефор стверджував, що батько Гесіода тікає, через те, що вбив свого родича (Lefkowitz, 2012, p. 8). З одного боку ніби не слід довіряти такому повідомленню, але з іншого, коли Гесіод розповідає про мореплавання, він покладається не на досвід свого батька, а на Муз, які розповіли йому волю Зевса (Griffith, 1983, p. 62)¹⁹.

Тобто виходить, що Гесіод в поемі (WD) більше конструював особистість ніж розповідав власну біографію. Відповідно слід обережно ставитись до фактів, які наводить поет. Датовати виключно за ними творчість, вочевидь, не варто, оскільки напевно знати, де Гесіод вказує реальний факт своєї біографії, ми не можемо (Kivilo, 2010, pp. 9-10)²⁰.

Лишається ще декілька способів датувати поеми Гесіода. Перший - звернутися до матеріалів абсолютного датування епосу лінгвістичними

---

¹⁹Епізод з батьком взагалі дуже цікавий. Тут дослідник влучно зазначає, що зазвичай в «повчальній» літературі батько виступає джерелом мудрості та правильної поведінки. Тут же навпаки поступається своєму сину і слугує лише поганим прикладом як робити не треба. Така винахідливість Гесіода може свідчити про його літературний талант. Він з одного боку запозичив «східний» жанр, але переосмислив його та підлаштував його під місцеві реалії.

²⁰ Навіть підбір імен може бути не випадковим. Наприклад є версія, що ім'я Гесіод є конструйованим і означає «той що випромінює Голос». А ім'я його брата-антигероя Перса можна перекласти як «руйнівник» (міст). Про це детальніше див.: Stoddard, 2004, p. 4. Однак є і протилежна думка. Оскільки саме ім'я Гесіод може означати й інші речі, такі як: «той хто чарівно говорить», «той що встановив шлях», «той, що йде шляхом». Але в архаїчний та класичний період ім'я Гесіода дискусій не викликало і сприймалось звичайним власним ім'ям.

методами²¹. Згідно цієї методології «Теогонія» мала би бути створена в проміжку 700-665 рр. до Р.Х., а «Роботи та Дні» 690-650 рр. до Р.Х. (Janko, 2007, р. 231). Але цей метод встановлює 700 рік як дату точно встановлену. Інший метод – встановити найближчі літературні запозичення з «Теогонії» та «Робот і Днів». Перші такі запозичення можна помітити в Іліаді. В деяких випадках алюзії в Іліаді на роботи Гесіода можна пояснити спільними джерелами, але іноді трапляються випадки прямих запозичень (West, 2011, р. 214)²².

Однак з цього приводу існує кілька застережень, на які варто звернути увагу. Звісно, і Гомер, і Гесіод спирались на усну традицію та спільну систему побудови поезії. Тому принаймні частину збігів можна пояснити тим, що вони просто брали мотиви, які існували до них, і їх структура та набір слів вже були складені. Тобто, обидва автори робили щось на зразок авторської обробки існуючих та знайомих обом текстів. Відповідно, частина збігалась, бо автори послуговувались одним і тим же джерелом. Також не можна досить ствердно відповісти чи запозичував Гомер в Гесіода, чи навпаки.

Проте, ряд алюзій на поеми Гесіода також зустрічаються у поетів VII ст. до Р.Х. - Архілоха, Тіртея, Симоніда. Ці вставки теж можна пояснити існуванням загальноприйнятих усних шаблонів, але вже точно можна говорити, що в творчості Алкея (кін. VII- поч. VI ст. до Р.Х.) є прямі імітації з поем Гесіода

²¹Вище було приведено у приклад датування Іліади та Одиссеї, але на жаль датування лінгвістичними методами суттєво відрізняється від прийнятих в цьому дослідженні дат. Особливо це стосується Одиссеї, датування якої різниться на ціле століття.

²²Тут є чудовий приклад такого імовірного запозичення. Мова йде про згадку Гомером Зевсової перемоги над Тифоном (II. 2.780-785). Вона немовби скопійована з трьох фрагментів Гесіодової Теогонії (Theog.304-306; 843; 857). Ось для порівняння:

γαῖα δ' ὑπεστενάχιζε Διὶ ὧς τερπικεράυνῳ
 χωομένῳ ὅτε τ' ἀμφὶ Τυφωεῖ γαῖαν ἰμάσση
 εἰν Ἀρίμοις, ὅθι φασὶ Τυφώεος ἔμμεναι εὐνάς:

ὧς ἄρα τῶν ὑπὸ ποσσὶ μέγα στεναχίζετο γαῖα (II. 2.781-784).

А оце фрагменти з Гесіода: ἦ δ' ἔρυτ' εἰν Ἀρίμοισιν ὑπὸ χθονὶ λυγρῇ Ἴχιδνα,

ἀθάνατος νόμφη καὶ ἀγήραος ἦματα πάντα.

τῇ δὲ Τυφάονά φασι μιγήμεναι ἐν φιλότῃ (Theog.304-306);

ὀρνυμένοιο ἄνακτος: ἐπεστενάχιζε δὲ γαῖα. (Theog.843);

αὐτὰρ ἐπεὶ δὴ μιν δάμασεν πληγῆσιν ἰμάσσας,

ἦριπε γυιωθεῖς, στενάχιζε δὲ γαῖα πελώρη. (Theog.856-857)

(Kivilo, 2010, pp. 51-52)²³. Тобто за сукупністю алюзій та запозичень можемо стверджувати, що його творчість слід датувати скоріше першою половиною VII ст. до Р.Х. На жаль, будь-яке більш точне датування є спекулятивним і покладається скоріше на наукову інтуїцію, ніж на методологію. Варто зазначити й те, що творчість Гесіода може зрештою виявитися давнішою від Іліади Гомера.

Щоб остаточно підсумувати творчість Гесіода, присвятимо декілька слів вмісту тих поем, які в науці вважаються його авторськими. І якщо «Роботи та дні» може пролити світ на датування чи якісь біографічні данні автора, то для цього дослідження практично не несе корисної інформації. Вочевидь, єдине виключення стосується згадки «Кадмової області», «Едіпових стад» та «семиворотних» Фів (WD 160-170). Теогонія містить трошки більше цікавої для нас інформації. Наприклад, там є згадка дружини Кадма Гармонії, або є вказівка про народження Геракла в Фівах (Theog.930-940; 530). Обидві поеми не дуже великі за обсягом, тому вміщують лише частину міфологічної традиції. Але навіть ці поодинокі повідомлення дуже важливі, оскільки на відміну від Іліади та Одиссеї відображають не загальноеллінську, а місцеву беотійську традицію.

Наступна поема, яку пов'язують з Гесіодом носить назву «Каталогу жінок», або «Еοι» від літературної формули ἢ οἴαι («або така як», «або така»), яка передує розповіді про кожну нову героїню. Поема носить генеалогічний характер та розповідає про народження героїв і є логічним продовженням Теогонії. Елліністичні коментатори такі як Аполлоній Родоський, Арістарх та Кратет не ставили під сумнів авторство Гесіода (Kivilo, 2010, pp. 40-41). Але з моменту публікації папірусу з текстом поеми в 1956 році ведуться дискусії, щодо авторства та дати її створення. Як і з попередніми поемами, критеріями часто слугують лінгвістичні, стилістичні, чи аргументи історичних реалій (Hunter, 2005, p. 37).

Так, для прикладу, дослідження мови не виявляють суттєвої різниці між «Каталогом жінок» та «Теогонією». Крім того, лінгвістично ці дві поеми ближчі ніж «Теогонія» та «Роботи та дні». І хоча, нібито, містять розходження по стилю

²³Тут подані дати між 730-690 pp. до Р.Х., або перша половина VII ст. до Р.Х

і деякі історичні деталі, що вказують на пізніший час створення поеми (MW) за словником, її все ж не варто відділяти від Гесіода (Janko, 2007, pp. 85-87)²⁴.

Проте є думка, що датувати «Каталог жінок» слід VI ст., а саме 580-520 pp. до Р.Х. (Larson, 2007, p. 18). І хоча таке пізнє датування піддається сумнівам, деякі дослідники погоджуються з тим, що в VI ст. поема мала би набути письмової форми, а в усній формі існувала якийсь певний не визначений час до того та абсорбувала більш ранні традиції (Hall, 1997, pp. 43-44)²⁵.

Ще одним важливим аспектом, який слід зазначити в контексті датування та авторства, є стилістика та тематика поеми. Одна з підстав, якою заперечується авторство Гесіода, є той факт, що його поезія за своєю суттю полемізує з героїчним епічним жанром²⁶. Однак, можливо такий погляд на поета із Аскри пов'язаний лише з нашим «неправильним» розумінням його творчості. Оскільки існує й інша інтерпретація, де «Теогонія» – це космос богів, «Роботи та дні» – космос людей. В такому випадку «Каталог жінок» цілком може бути чимось середнім, таким собі космосом героїв (Hunter, 2005, p. 26). Подібна точка зору виглядає переконливо ще й тому, що елліністичні коментатори не піддавали сумніву авторства Гесіода. Тобто для них «Каталог жінок» не дисонував з «Теогонією» чи «Роботами та Днями».

В незалежності від датування, «Каталог жінок» – надзвичайно важлива поема для цього дослідження, та й в цілому наукових розвідок процесів становлення ідентичності грецьких спільнот. Пов'язано це з тим, що серед героїв в поемі згадана і генеалогія Елліна. Відповідно, це найбільш раннє джерело, в якому

---

²⁴В оригінальній роботі замість «словника» (в значенні сукупності слів твору) вжито слово «diction». Значення цього слова доволі розмите і може означати як спільний словниковий запас так і порядок слів так і їхнє звучання. В даному випадку скоріше автор мав на увазі як спільний словниковий запас та порядок вживання слів в «Теогонії» та «Каталогу жінок».

²⁵В цій роботі автор зосереджений на генеалогічних зв'язках та їх датуванні. Він вказує на те, що деякі з «етнічних» генеалогій можливо сходять до розповідей VIII і навіть IX ст. до Р.Х. Однак VI ст. до Р.Х. поки залишається часом після якого поема точна не могла бути створена.

²⁶ Тут маються на увазі випадки Гесіода проти басилеїв, які присудили віддати батьківське майно брату Персу (WD 30-40). В Іліаді ж басилеї зображені героями і при наявності негативних якостей скоріше є позитивними персонажами. А єдиний простолюдин Терсіт згаданий в поемі як дуже огидна та зовнішньо не красива людина (ІІ. 2.210-220).

прописано співвідношення спорідненості між такими епонімними героями як Еол, Іон, Дор та інші. Таким чином поема встановлює місце великим етнічним групам греків та їх відношення одне до одного (Hall, 1997, pp. 42-43).

Слід зазначити, що для даного дослідження приймається точка зору, що до «Каталогу жінок» належить 218 фрагмент з корпусу Гесіода (Hes.fr. 218) (Larson, 2007, p. 40). Він не великий за розміром, але дозволяє висвітлити уявлення греків про становлення беотійців як великої соціальної групи.

Отже датування та стилістична належність поеми «Каталогу жінок» до творчості Гесіода залишається суперечливою і часто покладається на суб'єктивні критерії. В той же час, її можна розуміти та читати як продовження творчості поета з Аскри. Важливість цієї поеми для досліджень, пов'язаних з уявленнями про свою історію та минуле великих спільнот, які самі греки називали етносами, важко переоцінити.

Наступною поемою з корпусу Гесіода, яка нас цікавить є «Щит Геракла». Вона, можливо, є складовою частиною «Каталогу жінок», принаймні так була передана в папірусі, де починала його четверту книгу (Kivilo, 2010, p. 41). Ця поема розповідає про боротьбу Геракла з сином Ареса Кікном. Вбивство останнього та поранення його божественного батька завершило розбій та насилля щодо паломників, які йшли в святилище Аполлона в Дельфах. На стороні Геракла тут виступають Зевс, Аполлон (оскільки страждає саме його святилище) та Афіна. Поема містить екфразис щита Геракла, завдяки якому і отримала свою назву (Stamatoroulou, 2013, p. 273)²⁷. Щит виготовляє Гефест і його опис очевидно є імітацією з описом щита Ахілла з Іліади (Il.18).

Ця поема зазвичай датується приблизно 570-520 pp. до Р.Х. (Larson, 2007, p. 50). Це єдина поема для якої існує відносно точна нижня межа створення. Вона визначається за появою сюжетів битви між Гераклом та Кікном на Аттичних вазах. Власне першим покликанням до «Щита Геракла» має бути напис на «François Vase» афінянина Клітіа, де один з кентаврів підписаний ім'ям «Меланхет» (Μελαγχαίτης), що є помилковим прочитанням одного з рядків

²⁷Екфразис – це літературний опис зображальних творів мистецтва.

поєми (Aspis 186). Там, слово «μελαυχαίτης» (чорнокудрий) використовується в якості прикметника, а не власного імені (Jancko, 1986, pp. 40-41). Якщо ця інтерпретація є вірною, то поема мала би побачити світ приблизно в 570 р. до Р.Х. А сюжет битви Геракла та Кікна зображають на аттичній кераміці з 565 р. до Р.Х. (Larson, 2007, p. 50). Ця сцена представлена більш ніж на 100 екземплярах, що робить цю сторінку з життя Геракла однією з найбільш поширених в Архаїчну епоху. Це ж зображення присутнє і на шести не аттичних зразках. Більшість прикладів, які дійшли до нашого часу датуються другою половиною VI ст. до Р.Х. Сюжет поступово зникає до приблизно 500 р. до Р.Х., хоча найпізніший екземпляр представлений кубком трохи пізнішим за 480 р. до Р.Х. (Shapiro, 1984, p. 523)²⁸.

Слід зазначити, що хоч представлене вище датування більш надійне в порівнянні з іншими поемами пов'язаними з Гесіодом, все одно не може вважатись достатньо надійним. Врешті решт поема могла проіснувати якийсь значний проміжок часу поки стала популярною, так іноді стається з літературними творами. Також може бути поставлене питання хто кого надихнув. Адже виключити можливість того, що зображення на вазах могло надихнути поета на написання поеми не можна. Втім подане вище датування загалом слід прийняти. Тобто поет, що написав «Щит Геракла» мав би жити приблизно на початку VI ст. до Р.Х.

Датування дає всі підстави вважати, що автора поеми «Щит Геракла» слід називати псевдо-Гесіодом. Про це також говорить і мова та стиль написання. Серед класицистів поема вважається взірцем поганого гекзаметру, який явно не дотягував до рівня поезії Гесіода (Hunter, 2005, p. 154)²⁹. Що однак, судячи з кількості зображень на кераміці, не стало перепоною для популярності цього твору. Можливо традиція приписування «Щита Геракла» Гесіоду почалась з вказівки Стесіхора. Він скоріше за все діяв як і багато ліриків посилаючись на

²⁸Цікавим є й те, що найбільше робіт з цим сюжетом дійшло до нас від афінського майстра Ліда. Який скоріш за все сприяв виробленню певного канону.

²⁹ Тут автор вказує на це загальноприйняте судження, але сам виступає скоріше проти такого прочитання та розуміння.

більш древніх авторитетів, щоб полемізувати з ними в прочитанні міфу (Janko, 1986, p. 41).

Однак у Стесіхора було достатньо підстав вказати автором Гесіода. Зої Стаматопулу навіть назвою статті пропонує читати поему «Щит Геракла» як Гесіодову поему (Stamatoroulou, 2013, p. 273-285). Так, до прикладу літній календар поеми повторює календар з «Робот та днів» (Stamatoroulou, 2013, p. 281-283), а з «Теогонією» її пов'язує факт народження Геракла у Фівах (Theog.530). До речі зазвичай автора «Щита Геракла» вважають симпатиком Фів, або навіть фіванцем (Janko, 1986, p. 44).

Отже всі чотири поеми, які пов'язують з Гесіодом, скоріше слід вважати монолітним корпусом. Навіть поема «Щит Геракла», створена, можливо, через століття після життя Гесіода, наслідувала манеру та вкладається в сенси закладені в «Теогонії» та «Роботах і днях». Всі твори приписувані поету з Аскри об'єднує певна традиція. Імовірно, що поезія корпусу Гесіода відображає місцеву беотійську традицію. Поряд з Іліадою та Одиссеєю, корпус Гесіода відображає першу епічну традицію. Поеми, приписувані Гомеру та Гесіоду, містять найдавнішу міфологічну традицію: інформація з них дозволяє розмежувати першопочаткові міфічні уявлення про беотійців від таких самих уявлень більш пізніх століть.

Наступні джерела, які слід охарактеризувати, відносяться до жанру ліричної поезії. І першим автором за давністю та значенням є Піндар. Однозначної точки зору про те, коли точно народився цей поет, немає, є дві можливі дати 522 та 518 рр. до Р.Х. - або в рік Піфійського фестивалю, або в момент 65-их Олімпійських ігор. Місцем народження Піндара було поселення Кіноскефали, що поруч з Фівами. Зберіглися цілих три можливих імені батька: Дайфант, Пагонд та Скопелін, мати ж звали Клеодією. Поет належав до знатного аристократичного роду, який був представлений двома гілками в Фівах та Спарті. В одному з Оксірінхських папірусів є запис, що першу поетичну перемогу Піндар здобув в Афінах в 497/6 або 496/5 р. до Р.Х. Початок поетичної кар'єри підтверджується Піфійською одою (Pind. Pyth. 10), яка датується 498 р. до Р.Х. Остання ж точно

датована епінікія (Pind. Pyth. 8) відноситься до 446 р. до Р.Х. Якщо античні джерела не помиляються і Піндар прожив вісімдесят років, то датою смерті поета мав би бути 438 р. до Р.Х. (Gerber, 1997, р. 253). Як і про інших античних поетів про нього зберіглося багато легенд. Так, за однією з біографій він відкрив свій поетичний талант там же, де і Гесіод - на горі Гелікон. Буцімто Піндар заснув на полюванні, а бджоли збудували вулик у нього в роті (Lefkowitz, 2012, р. 62). Неясно чи навіть в античності такі анекдоти сприймали серйозно. Більше схоже на те, що цією історією в саркастичній формі підкреслювався талант поета вуста якого перетворювали слова на мед.

Основним жанром поезії Піндара є епінікії – хорова лірика по вшануванню переможців в тих чи інших спортивних змаганнях: біг, боротьба, перегони колісниць, тощо (Гаспаров, 1997, с. 29)³⁰. Слід зазначити, що цей жанр був комерційним, оскільки переможці чи їх родичі замовляли написання поезії. Таким чином Піндара слід вважати професійним поетом, оскільки ми точно можемо сказати, що він заробляв поезією на життя (Bowra, 1964, р. 355). Лише цей жанр дійшов до нашого часу повністю як книга. Поділ епінікій був здійснений за місцем змагання: Олімпійські, Дельфійські (Піфійські), Немейські та Істмійські. Але були й інші жанри: так до публікації уривку Оксіринхського папірусу 1908 року увійшло 22 фрагментів пеанів (Gerber, 1997, р. 254)³¹.

Слід вказати й на те, що лірична поезія за своїми внутрішніми сенсами сильно відрізняється від епосу. Останній повністю направлений в минуле, це своєрідна форма ностальгії за героїчними часами, які пройшли. Натомість лірика - це поезія сучасної миті, вона зосереджена на конкретному доволі реальному моменті життя і здебільшого, це перемоги на спортивних змаганнях (Гаспаров, 1997, с.

---

³⁰Тут дослідник вдало підмічає той факт, що для сучасної людини цей жанр поезії не зрозумілий. Тут вказано, що навіть Вольтер був збентежений тематикою поезії Піндара. Зараз дійсно важко уявити, що поетичний талант використовується для вшанування спортсмена. Але для греків спорт був в першу чергу подією релігійною. Тому оспівуючи переможця – фактично оспівували богів, що дарували цю перемогу.

³¹Пеани – це хорові пісні на честь богів, в основному на честь Аполлона.

30-31).³² Але не дивлячись на це хорова лірика надзвичайно важлива. Оскільки це єдина сфера пов'язана з релігійними практиками греків, які ми добре знаємо. Хорова лірика була частиною ритуалу та обов'язково містила міфічне оповідання. До того ж, часто це були етіологічні міфи, які пояснюють встановлення та походження місцевих культових практик: заснування Аполлоном храму в Дельфах, чи встановлення Гераклом культу Зевсу в Олімпії (Kowalzig, 2007, р. 3). Це ознака хорової лірики загалом. Що стосується конкретних епінікій, то не зважаючи на те, що вони мали би бути присвячені конкретним переможцям, все одно містять важливу для цього дослідження міфічну складову. Іноді вони містять міф того місця, де була здобута перемога, але частіше зосереджуються на локальних історіях переможця (Гаспаров, 1997, с. 33). Таким чином хоч лірична поезія зробила значний крок вперед від епічного міфу в сторону реального та індивідуального, все-таки цей жанр залишився по своїй суті міфологічним.

Вище було зазначено, що Піндар писав поезію на комерційній основі. Відповідно слід поставити питання, а чи впливав та наскільки сильно впливав замовник. Слід зазначити, що Піндар все-таки зберігав дистанцію між замовником та кінцевим варіантом. Вочевидь, він намагався писати так, як сам вважав за потрібне та часто критикував своїх колишніх замовників (Bowra, 1964, р. 357-358). Так, наприклад Піндар написав дифірамб на замовлення Афін, за що вдома у Фівах на нього був накладений штраф, який погодились оплатити афіняни (Гаспаров, 1997, с. 46)³³. Є однак й інший аспект написання поезії за гроші. Половину усіх творів Піндара складають пісні для Сицилії та Егіни (Gerber, 1997, р. 258-259). А це, звісно ж, не відповідає темі даного дослідження.

---

³²Дослідник розвиває думку і говорить про те, що епос це погляд на світ здалеку. Таким чином епічна картина світу цілісна і нерухома. Вона довершена оскільки події не змінюють нічого в ній. Натомість лірика все розглядає впритул. Таким чином з'являється динаміка. Світ як би рухається від перемоги до перемоги. Хоча такий погляд є абстрактним теоретизуванням в ньому дійсно відображені певні ментальні зрушення еллінів. Вони добре пояснюють ментальні зсуви в суспільстві наприкінці архаїчної на початку класичної епохи.

³³Це однак не означає, що він був прихильним до Аттики чи не достатньо патріотичним до рідних Фів.

Отже, підсумовуючи творчість Піндара варто зазначити, що його хорова лірика - важливе джерело для вивчення ідентичності беотійців. Однак він хоча й був фіванцем за походженням, був скоріше панеллінським поетом, аніж беотійським. Його творчість стосувалась багатьох регіонів класичної Греції, але деякі місцеві, беотійські традиції дійсно можна виокремити з його творчості.

Наступним джерелом, яке слід охарактеризувати також відноситься до ліричного жанру. Але в даному випадку це одна з не багатьох відомих жінок поетес Еллади - Корінна. Про її життя, на жаль, не так багато свідчень. Антична традиція, зазвичай, пов'язувала її з Піндаром. Так, до прикладу Павсаній писав, що подорожуючи Танагрою він бачив могилу Корінни, а в місцевому гімнасії висіло її зображення, де вона отримує нагороду після перемоги над Піндаром в поетичному конкурсі в Фівах. Павсаній пояснює перемогу поетеси мовою написання віршів. Адже, за його словами, Піндар писав на дорійському діалекті, а Корінна мовою, котра була зрозумілою усім Еолійцям (Paus. 9.22.3) (Gerber, 1997, p. 255)³⁴. Згідно іншої історії Піндара та Корінну навчала поезії Міртіс. Проте сама Корінна критикувала останню буцімто через те, що вона, жінка, намагалась змагатись в поезії з чоловіком Піндаром (Lefkowitz, 2012, p. 66). Загалом це фактично і все, що нам відомо про поетесу з Танагри. В античності її життя уявлялось як своєрідний супутник Піндара, хоча вона ніби й перемагала його.

Саме особливості мови, на яких наголошував Павсаній, поставили під сумнів античну традицію сучасності Піндара та Корінни. Подібна поезія не була відомою в архаїчну добу чи період ранньої класики. Мова віршів Корінни була беотійським просторіччям, а граматики відповідає тим же беотійським написам III ст. до Р.Х. (Gerber, 1997, p. 213). Крім того важко сказати чи поетесу взагалі знали до епохи еллінізму. Одним з пояснень такого «розриву» є те, що Корінна була поетесою місцевого рівня, а в епоху еллінізму її вірші було відредаговано

---

³⁴Стосовно мови Піндар то Павсаній тут правий лише частково. Оскільки насправді поезія Піндара не відрізнялась від інших сучасних йому поетів, але в ній дійсно був домішок дорійського діалекту та беотійських слів.

(Budelmann, 2009, pp. 127-128). І тільки після редакції її вірші стали відомі широкому загалу через цікавість до локального та регіонального.

Однак також можливе й інше пояснення. Мова поезії Корінни елліністична не через редакцію, а саме тому що вона була створена в цю епоху. Розквіт регіоналізму мав би сприяти успіху такому типу поезії, де підкреслено використовувалась беотійська мова та місцеві міфологічні історії. Важко повірити, що Корінна два століття була невідомою, а потім раптом стала бестселером (Gerber, 1997, p. 214). Однак дослідження скульптури, а саме статуї жінки з написом «Корінна» з музею в Комп'єні показують, іншу дату. Оригінал скульптури мав би бути створеним невдовзі після 320 р. до Р.Х. (Strwart, 1998, pp. 278-281)³⁵. Цей факт, з одного боку, повністю виключає датування поезії Корінни III ст. до Р.Х. Врешті статую мали би робити уже з відомої поетеси, а не з початківця. З іншого боку це не означає, що поетесу слід датувати сучасницею Піндара. Таким чином питання датування Корінни доволі складне та заплутане³⁶. Можна сказати, що це проміжок часу від V ст. до IV ст. до Р.Х.

Трохи уваги варто приділити питанню, яку інформацію можна отримати з поезії Корінни. Вище вже було зазначено, що вона містить місцеві міфологічні сюжети. В дихотомії з поезією Піндара її часто характеризують як парохіальну, тобто місцеву та провінційну, таку, яка була зосереджена на локальних міфічних сюжетах, в той час як фіванський поет був взірцем панеллінізму (Gerber, 1997, p. 214). І хоча вище було висвітлено те, що Піндар не цурався місцевих сюжетів, загалом це твердження є правильним³⁷. Такий погляд був частково підданий критиці, адже творчість Корінни можна розглядати і з точки зору міфологічних інновацій. Її поетичні змагання між Кіфером та Геліконом, генеалогія дочок Асопа, битва Гермеса та Ареса не має нічого спільного в загальновідомій традиції. А у випадку розповіді про Оріона, Корінна використала панеллінську традицію для того, щоб запропонувати генеалогічний зв'язок між ним та

³⁵Висновок зроблений автором за драпіруванням одягу скульптури.

³⁶В наступному розділі датування поезії Корінни ще буде приділена значна увага.

³⁷Для цього дослідження Піндар цікавий саме з точки зору розказаних ним місцевих беотійських сюжетів.

беотійським оракулом в Птої (Collins, 2006, pp. 21-24). Саме таке прочитання здається більш правильним, оскільки весь час порівнювати Корінну та Піндара означає до певної міри йти в вузькому коридорі античної традиції. Слід також сказати, що парохіалізм танагрської поетеси можливо є мінусом з літературної точки зору чи в порівнянні з іншими ліричними поетами, але для дослідження форм беотійської ідентичності грає скоріше на користь. Явним недоліком поезії Корінни як джерела є фрагментарність та відносно невеликий збережений об'єм.

Наступною групою джерел будуть прозові твори, які тим чи іншим чином підсумовують міфологічний наратив минулих століть. Всі вони дещо різні за жанром об'єднує їх саме функція яку вони виконують для конкретно даного дослідження.

Першим джерелом та єдиним, яке було створено в досліджувану епоху, є короткий фрагмент з Історії Пелопоннеської війни Фукидіда (Thuc. 1.12.3). Про самого автора детальніше розповімо трохи згодом коли будемо описувати джерела з політичної історії Беотії. Цей фрагмент коротко оповідає «міграційний» міф беотійців. Прозова форма набагато більш зрозуміла ніж поезія описана вище. Цей фрагмент демонструє кілька важливих речей. По-перше, навіть у таких великих джерел дійсно вартими уваги іноді можуть бути лише декілька речень, але це залежить від обраної теми наукового дослідження. І по-друге, навіть у такого раціонального історика як Фукидід, оповідання відштовхувалось від міфу, який заміняв грекам те, що зараз ми називаємо історичною пам'яттю.

Тепер варто перейти до характеристики «Географії» Страбона. Про автора ми знаємо не так багато, а більшість інформації про його біографію отримана з його ж власного твору. Народився Страбон в понтійському місті Амасії приблизно в 64 р. до Р.Х. Отримав гарну освіту, оскільки вчився у трьох відомих на той час мислителів: історика та коментатора Гомера Арістодема з Ніси, філософа Ксенарха з Селевкії та граматака Тиранніона з Амисі. Він як мінімум двічі відвідував Рим та одного разу Александрію, був у дружніх відносинах з грецькими інтелектуалами та римською знаттю. Помер приблизно в 24 р. по Р.Х.

в Римі, або на узбережжі Малої Азії (Dueck, 2017, р. 1). Як бачимо Страбон скоріш за все входив до інтелектуальної еліти свого часу, хоча можливо і не першого ешелону. Він мав змогу попрацювати в Александрійській бібліотеці, адже в свою єгипетську подорож супроводжував префекта цієї провінції Елія Галла (Dueck, 2005, р. 108). Звичайна річ, що бібліотека тоді була унікальним архівом накопичених греками знань, а тому частину інформації Страбон міг взяти з назавжди втрачених рукописів та сувоїв.

Насправді Страбон написав декілька праць серед яких «Діяння Александра», «Історичні замітки» та продовження до «Історії» Полібія, але всі ці роботи зберіглися уривками. А вже пізніше між 18 та 23 р. по Р.Х. він створює свою «Географію» в 17 книгах, котра є детальним енциклопедичним описом відомої на той час цивілізованому світу ойкумени (Dueck, 2017, pp. 1-2). Очевидно що попередні напрацювання в області історії дозволили поєднати йому час та простір. Що стосується нашого дослідження то тут цікавою є дев'ята книга, другий розділ, якої присвячений Беотії (Str.9.2). Досить часто Страбон посилається на свої джерела, наприклад на втраченого зараз історика Ефора. Але слід також зауважити, що для нього важливіше було ціле, ніж якась частина. Головний задум та розуміння географії Страбоном це показати світ цілком. Він описував Грецію як добре ерудований сторонній оглядач (Dueck, 2005, р. 160). Тобто Беотія в його роботі - це квінтесенція знань світу про цей регіон. Звичайна річ, що суто місцеві традиції у Страбона знайти важко.

Наступне джерело це «Опис Еллади» Павсанія, який водночас схожий та не схожий на Страбона. З одного боку це також своєрідний географічний путівник, який щоправда зосереджений не на всій відомій ойкумені, а конкретно на Елладі. Це і визначає головні відмінності з Страбоною «Географією». Павсаній сам подорожує Грецією та розповідає про те, що бачив на власні очі. Мабуть саме тому для ранніх археологів він виявився кращим джерелом з топографії античних місць ніж Страбон (Pretzler, 2007, р. 1).

Сам Павсаній народився в Малій Азії, роки його життя приблизно 110 -180 рр. по Р.Х. (Можайский, 2007, с. 32). Як і з попереднім автором, більшість

біографічної інформації ми маємо з його ж твору. В його випадку місце народження до певної міри визначило появу інтелектуального доробку. Мала Азія була тоді одним з культурних та наукових центрів. Багато людей приїздило вчитись в Пергам, Ефес та Смірну. Греція ж сприймалась колискою колишньої величі (Alcock, 2001, р. 24). Таким чином праця Павсанія - це спроба віддати належне колисці грецької культури та зберегти для нащадків розповіді про легендарне минуле.

Слід зауважити, що Павсаній приділяв велику увагу місцевим традиціям. Так, в своїй першій книзі перед розповіддю про Гіппія та Гіппарха він повідомляє, що ця історія ніколи не була написана, але в неї вірить Афі́нський народ (Paus. 1.23.2). Це демонструє прихильність Павсанія до місцевої традиції та усних джерел та яскраво контрастує з згаданим вище Страбоном (Pretzler, 2005, р. 235). Обох цікавило описати регіони, але останній це робив ззовні, а Павсаній з середини. Все що стосується Беотії вміщено в дев'ятій книзі його «Опису Еллади» (Paus.9).

Варто також звернути увагу на «Міфологічну бібліотеку» Аполлодора. Це найбільший та найдетальніший підручник з грецької міфології, який дійшов до нашого часу з класичної античності. Підписаний він був ім'ям Аполлодора Афі́нського, граматака періоду II ст. до Р.Х. (Hard, 2020, р. 3). Але вже в XIX ст. було продемонстровано фальшивість підпису, а сама робота мала би бути написана пізніше імовірно в останнє століття до Р.Х. Крім того тільки перша частина «Бібліотеки» не зазнала впливів, а інші переповнені пізнішими дописами (Diller, 1935, р. 296). Хоча наразі деякі дослідники вважають, що «Бібліотека» складена вже на початку наступного тисячоліття, тобто в першому, або навіть другому столітті по Р.Х. (Hard, 2020, р. 3).

Текст Аполлодора структурований за сім'ями та поколіннями. Цей хронологічний принцип міг бути запозичений ним з Гесіодових «Теогонії» чи «Каталогу жінок», Гекатея та Акусілая з Аргосу. Побічним ефектом цього є надзвичайно великі списки імен, назв річок, тощо. Також слід відзначити, що на відміну від інших міфографів, Аполлодор багато цитував свої джерела. В «Бібліотеці» є посилання на Гомера, Гесіода, Евмела, Аполлонія Родоського,

Паніасса, Симоніда, Піндара, Асклепіада та інших (Woodard, & Raymond, 2007, pp. 244-245).

Є два погляди на принцип створення «Бібліотеки». Перший: добре освічений автор збирав по різних джерелах інформацію, включно з втраченими нині епічними творами, та створював власний текст. Другий, же навпаки вказує, що «Бібліотека» є результатом скорочення та міксу попередніх міфографічних історій, лексик, компедіумів. Існує навіть думка, що Аполлодор через посередників сходить до втраченої міфографічної роботи V ст. до Р.Х. (Kenens, 2011, p. 130). Для даного дослідження обидва варіанти є прийнятними та суттєво не впливають на висновки.

Важко переоцінити Аполлодора як джерело міфів. І для цього дослідження це теж справедливо. Власне, він, вочевидь, є квінтісенцією фрагментів Фукідида, Страбона та Павсанія. Всі ці автори цікавлять нас в першу чергу як джерела інформації про міф. За їхніми працями цілком можливо реконструювати міфологічний світогляд. Епос, в свою чергу, важливий як першооснова міфу. Але оскільки поезія не передбачає розгорнутого пояснення, ключем до нього можуть слугувати міфографічні історії з згаданих джерел. Якщо у Гомера чи Гесіода є тільки етнікон чи ім'я героя, то повну історію про нього можливо дізнатися тільки в Аполлодора, або решти. Звісно ж, недоліком усіх праць Страбона, Павсанія та Аполлодора буде те, що підсумовуючи міфологічні історії вони часто редагували розповіді на свій розсуд та встановлювали зв'язок між міфами різних епох. Це, наприклад, може викликати певну плутанину в хронології.

Декілька слів варто сказати про епіграфічні джерела. Написи на твердих матеріалах є досить важливими: наприклад, туди часто потрапляють етнікони, що може свідчити про уявлення людини про себе та колектив в якому вона існує. На відміну від багатьох писемних джерел епіграфіка добре датується в межах хоча би півстоліття, а частіше чверті, або ж навіть більш точно. Звичайна річ, що її коректна інтерпретація не можлива без контексту писемних джерел. В даному дослідженні використанні епіграфічні матеріали з наступних колекцій: Supplementum Epigraphicum Graecum (SEG), Fouilles de Delphes (FD), Neue

Inschriften von Olympia (NIO). Вони також можуть суттєво пролити світло на питання ідентичності.

Згадуючи про нумізматичні та археологічні джерела варто зазначити, що вони, звісно, мають не надто високу інформативність з точки зору дослідження історії ідентичності. Але монета цікава з точки зору зображених на ній символів. Врешті решт гроші - це те, що людина бачить кожен день і зображення на них дещо говорять про спільноту. Археологія іноді може допомогти, підтвердити чи спростувати певні міфічні історії. Так, в наступному розділі буде детально розглянуто міграційний міф беотійців (Thuc. 1.12.3), тож тільки археологія здатна пролити світло на переміщення великих мас людей.

Тепер варто зупинитись на тих джерелах за допомогою, яких можна реконструювати політичне життя в Беотії. Звичайна річ, що як і у минулому смисловому блоці тут також головну роль відіграють письмові джерела. Першим серед них є Історія Геродота. Його джерелознавчі розвідки звичайно річ простіше в порівнянні з Іліадою чи корпусом Гесіода, втім без дискусій та подекуди полярних думок тут також не обійшлося.

Загальновідомо, що Геродот народився в Галікарнасі, місті, що знаходилося на узбережжі Егейського моря, Малої Азії та відзначалося строкатим за етнічним складом населенням. Пізніше Геродот стане громадянином Фурій міста розташованого на півдні Італії, яке було засноване за ініціативою Афін. Ця подія сталась в 444/443 р. до Р.Х. В той час Геродоту було приблизно 40 років, а його народження таким чином припало приблизно на 484 р. до Р.Х. (Munson, 2013, pp. 6-7). Відповідно скоріш за все він був маленькою дитиною в кульмінаційний момент греко-перських воєн, що стала головною темою його Історії. Обидва рідних міста Геродота знаходились на периферії грецького світу, Галікарнас – на сході, а Фурії – на заході. Прийнято вважати, що його Історія була написана напередодні Пелопоннеської війни, коли протистояння колишніх союзників Афін та Спарти майже досягло своєї кульмінації. Раніше в цьому прочитувалась певна іронічна відстороненість Геродота від сучасних йому подій. Зараз же дослідники схиляються до думки, що твір був своєрідним застереженням

Афінам. Перський імперіалізм в його творі слугував своєрідним дзеркалом, в якому афіняни мали побачити себе (Dewald, & Marincola, 2006, pp. 3-4).

Таким чином загалом питання пов'язані з датуванням Історії та життям її автора загалом добре відомі та не потребують додаткового аналізу та уваги. Тому варто перейти до питання наскільки ж достовірними є свідчення Геродота та звідки він їх брав. Тобто якими джерелами користувався той, кого з легкої руки Цицерона прийнято називати батьком історії. Ну й врешті решт, слід перейти до більш конкретних питань – що саме розповів Геродот про беотійців та наскільки його словам можна довіряти.

Вже в стародавньому світі до Геродота було сформовано полярне відношення. Дехто сприймав його, як батька історії, який перший зібрав та впорядкував матеріал, встановив справжні раціональні причини та зв'язки між подіями. Водночас були й нещадні критики Геродота, які вказували на казковий характер багатьох його історій, а також за зображення греків, як таких що постійно сваряться між собою та не здатних домовитись одне з одним (Dewald, & Marincola, 2006, p. 1). Навіть Фулідід, який писав буквально по гарячим слідам вже обережно критикує метод Геродота вказуючи на те, що раніше як поети так і прозаїки писали більше для задоволення слуху ніж для правди(Thuc.1.21)³⁸. Плутарх же взагалі звинувачував історика з Галікарнасу у відвертій брехні, маніпуляціях на користь своєї точки зору та прихильності до варварів (Sheehan, 2008, p. 14). Всі ці зауваження він висловив у спеціальній праці «De Herodoti malignitate»³⁹. В якій Плутарх розвінчує конкретні факти брехні Геродота.

В сучасній історіографії позитивну оцінку праці Геродот отримує від німецького історика Фелікса Якобі. З під пера останнього ще у 1913 році вийшла стаття в енциклопедії Паулі-Віссова присвячена історика з Галікарнасу, яка має надзвичайний ефект на джерелознавчу традицію (Jacoby, 1913, pp. 205-520). Якобі позитивно оцінював Історію: в його розумінні Геродот пройшов особисту еволюцію від етнографа чи географа, яким був його попередник Гекатей

³⁸У Фулідіда немає прямої вказівки на Геродота, але очевидно, що мова йде і про нього теж.

³⁹Дослівно «De Herodoti malignitate» перекладається як «Про злі наміри Геродота».

Мілетський, до історика. Ця особиста еволюція повністю змінила весь жанр, з простим описом звичаїв певних місцевостей було покінчено. Відхід від старих норм забезпечила греко-перська війна. Навала варварів дала можливість пов'язати розрізненні грецькі поселення спільним наративом (Dewald, & Marincola, 2006, p. 2). Таким чином бачимо, що новітнє осмислення Геродота почалося з позитивної оцінки. На думку Якобі історика з Галікарнасу дійсно вдалось створити жанрову революцію. З цієї точки зору Геродота виправдано називають батьком історії.

Проте сучасна історіографія представлена також і геродотовими скептиками. Цікаво те, що найбільш відомий з них Детлев Фелінг німець за національністю як і Фелікс Якобі (Fehling, 1971, p. 198). Він фактично повторює закиди Плутарха та стверджує, що більшість розповіді Геродота була видумана в особливості це стосується тих місць, де він дає своєрідні посилання на джерела (Luraghi, 2001, p. 139). Крайній скепсис Фелінга здебільшого не знаходить підтримки інших дослідників, які поспішають висловити свою незгоду з німецьким вченим (Bakker, De Jong, & Van Wees, 2002, p. 374). Так, дійсно вимагати від Геродота також відношення до джерел, як в XIX ст. дійсно не варто. Це хибна концепція, але деякі ідеї запропоновані Фелінгом мають під собою ґрунт. До таких слід віднести “принцип очевидних джерел” та “принцип колективних упереджень” (Luraghi, 2001, p. 140). Ці так звані принципи дійсно притаманні Історії і з фактом їх існування погоджуються навіть критики поглядів Фелінга. В якості прикладу можна навести узагальнення Геродота стосовно афінян, спартанців та коринфян. Перші на думку батька історії найбільш розумні серед греків й розумніші за варварів. Спартанці більше цінують божественні речі за людські, а коринфяни ненавидять ремісників трохи менше за інших греків. Ці узагальнення виглядають якоюсь спільною думкою греків один про одного. Але їх походження доволі туманне. Ми не можемо чітко сказати чи опитав Геродот достатню кількість греків, щоб зробити виважене узагальнення та чи врешті всі греки погодились би з такими твердженнями (Bakker, De Jong, & Van Wees, 2002, p. 385).

Найбільш вдалий підхід до осмислення Історії Геродота, принаймні зараз здається знайшли представники соціальної та антропологічної історичних шкіл. Так, грецьке античне суспільство залишалось переважно усним, тобто основний масив інформації передавався через розповідь і не передбачав письмової передачі чи зберігання. З цієї точки зору Історія, є сховищем античних способів мислення, розповіді та письма, що виникли через взаємодію традиційних грецьких культурних кодів (Dewald, & Marincola, 2006, p. 2). Джерелом, скептицизму до тексту Геродота, згаданого вище, є насправді несприйняття один одним двох світоглядів – сучасного та античного.

Розуміння, де полягає різниця в способі мислення між нами та Геродотом, хоча і є серйозним кроком вперед історичної науки, однак не в повній мірі відповідає на практичні запитання до джерела: яким саме повідомленням можна довіряти, а які ж врешті слід відкинути як не правдиві і т.д. Тому краще перейти до конкретного матеріалу, що ж саме та як саме написав Геродот про беотійців та Фіви.

Найдавнішою згадкою про беотійців в Історії Геродота слід віднести до 519 р. до Р.Х. (Hdt. 6.108). Ця дата отримана із згадки Фуکیدіда про взяття Платей беотійцями на 93 році війни, а тому насправді може бути не бездоганно точною (Thuc. 3.68.5)⁴⁰. Однак можемо впевнено стверджувати, що найбільш ранні повідомлення про беотійців у Геродота слід віднести до останньої чверті VI ст. до Р.Х. А до найпізніших відноситься згадка про повернення беотіяцями статуї Аполлона з Делоса, що відбулось за двадцять років після Марафонської битви, тобто у 470 р. Р.Х. (Hdt.6.118). Таким чином Історія Геродота перекриває проміжок беотійської історії між 519-470 рр. до Р.Х. приблизно.

Слід звернути увагу, однак, що Беотія та Фіви не є головними темами розповіді Геродота. Це породжує спорадичність згадок. Так, спочатку беотійці згадані в контексті їх війни з Афінами в кінці VI ст. до Р.Х. (Hdt.5.74-77; 5.79). А потім вони виринають уже під час битви при Фермопілах (Hdt.7.202-223). Таким

---

⁴⁰Детальніше про датування події буде йти в іншому розділі. Для дати взяття Платей див: Rhodes, 2006, p. 109.

чином для цього дослідження утворюється проміжок у двадцять років, який фактично нічим заповнити.

Що ж стосується точності в фактах то тут деяким повідомленням Геродота можна позаздрити. Так, в одному з повідомлень історик з Галікарнасу стверджує, що бачив присвяту в честь перемоги афінян над беотійцями та халкідянами на афінському акрополі (Hdt.5.74-77). Цей документ був знайдений в результаті археологічних розкопок (Maskil, 2013, pp. 411-412; Raubitschek, 1949, pp. 191-194, 201-205). Тому згадані вище скептичні зауваження стосовно Геродота, буцімто він бреше, особливо тоді коли на щось посилається, не витримують критики на практиці. Крім того є й інша епіграфіка, яка доводить те, що батько історії орієнтувався в деталях афіно-беотійської війни (Aravantinos, 2006, pp. 369-374).

Однак слід сказати, що в деяких аспектах беотійської історії Геродот дійсно демонструє упереджене ставлення. Це стосується наприклад опису битви при Фермопілах, який викликав обурення Плутарха (Hdt.7.205-233; Plut. De Her.mal.33). Тут очевидно далась знака про-афінська упередженість Геродота.

Отже загалом Історія Геродота є важливим джерелом з історії Беотії. Звичайна річ слід брати до уваги про-афінську налаштованість історика з Галікарнасу. Однак багато фактів викладених у Геродота є унікальними, а їх співставлення з іншими джерелами демонструють неабияку точність батька історії.

Варто перейти до розгляду Історії Пелопоннеської війни Фукідіда. Досить імовірно, що він починав писати чи робити перші свої нотатки майже одразу після того як Геродот закінчив свою Історію. Зберігся навіть античний анекдот про те, що батько Фукідіда Олор водив, свого сина на публічні читання Геродота (Tsakmakis, & Rengakos, 2006, p. 7). Насправді читати, чи слухати галікарнаського історика Фукідід мав би вже у дорослому віці. Прийнято вважати, що він мав би народитися раніше за 454 р. до Р.Х. в Афінах. Офіційна біографія Марциліна стверджує, що він повернувся в Афіни в 404 р. до Р.Х. та помер, коли йому було трохи за п'ятдесят (Cawkwell, 2001, p. 1). Але в 424 р. до

Р.Х. Фуکیدід був обраний стратегом, а навіть тридцять років вважались занадто молодим віком для цієї посади (Tsakmakis, & Rengakos, 2006, p. 3). Тому досить імовірно, що він міг народитися і в 460 рр. до Р.Х. Дата смерті заявлена античними біографами також піддається сумніву. Багато істориків схиляються до того, що Фуکیدід дожив до 390 рр. до Р.Х. (Hornblower, 2011, p. 120). І що достатньо імовірно так ніколи і не повернувся в Афіни, а зустрів старість в Фракії, де в його сім'ї був маєток. Принаймні це пояснює відсутність його повідомлень про тиранію тридцяти і передбачення, що навіть вигравши спартанське правління не втримається довго в Афінах (Tsakmakis, & Rengakos, 2006, pp. 18-19)⁴¹.

Історія Пелопоннеської війни Фуکیدіда ніколи не викликала настільки полярних оцінок як це сталося з Історією Геродота. Афінський історик завжди викликав захоплення, хоча й з різних причин. Так, декларований Фуکیدідом пошук істини та заклик досліджувати факти без будь-яких політичних упереджень став своєрідною предтечею наукового розуміння історії в ХІХ ст. Епоха Леопольда Ранке давно пройшла, а можливість об'єктивного вивчення історії була поставлена під сумнів. Однак скептицизм постмодерністів качнув маятник в бік досліджень Історії Фуکیدіда з літературної точки зору (Forsdyke, Foster, & Valot, 2017, pp. 19-20). Це не дивно, оскільки його текст, якісно написаний, а особливе місце в ньому займають промови. Наприклад, знаменита поховальна промова Перікла, яка розкриває ідею не тільки Афінської демократії, а мабуть містить квінтесенцію розвитку усієї західної цивілізації, хоча звичайно і в ідеалізованій формі (Thuc.2.35-46).

Також слід відмітити й значний вплив Фуکیدіда на розвиток політичної думки. Він почав теоретизувати над темами чому сильніші держави підкорюють слабші,

---

⁴¹Під передбаченням мається на увазі те, що один з афінян в промові говорить про те, що навіть якщо ви спартанці захопите над нами владу то не втримаєтесь довго (Thuc.1.77.5-6). Ця промова розміщена в тексті задовго до початку війни. Тут є дві можливості, або Фуکیدід знав чим закінчився конфлікт і редагував текст після, або цей пасаж демонструє його політичну далекоглядність. Імовірніше здається перше, хоча й друге відкидати не можна. З іншого боку про тиранію тридцяти немає не натяку, можливо це свідчить, що Фуکیدід не мав достатньо інформації про неї, а це можливо тільки, якщо він так ніколи і не повернувся в Афіни.

в чому полягають інтереси держави і тому подібне. Фулідід є тим автором, погляди якого піддавались постійній рецепції, а його Історія Пелопоннеської війни досі є одним з найпопулярніших античних текстів серед дослідників політичних наук⁴².

Таким чином не дивлячись на те, що час захоплення Фулідідом пройшов, він ніколи не піддавався такий нищівній критиці, як його попередник Геродот. Втім давайте подивимся чи кардинально відрізнялись його методи. Фулідід говорить про те, що існують проблеми зі збором правдивої інформації як про далеке минуле так і про сучасні події. У випадку з далеким минулим головною перепорою є час, а свідченням поетів не завжди можна вірити через їх художність. Натомість сучасні для Фулідіда події очевидці описували по різному з огляду на те чию сторону приймали, або через природу пам'яті. Але в той же час методи загалом такі ж як і в Геродота це – почуте, побачене, та власні роздуми чи судження (Forsdyke, Foster, & Valot, 2017, pp. 22-23). Тобто відмінність між двома істориками полягає в тому, що Фулідід розумів обмеженість пізнання, або принаймні відверто писав про це, що до певної міри дійсно наближає Історію Пелопоннеської війни до сучасних історичних досліджень хоча би на рівні ідей. Однак в той же час він користувався тими ж інструментами, що й Геродот. І якщо останнього зараз прийнято розглядати в контексті інтелектуалізму його часу, то такий підхід справедливий і по відношенню до Фулідіда (Bakker, De Jong, & Van Wees, 2002, pp. 385-386). Між цими двома античними істориками набагато більше схожого ніж відмінного.

Ще одним аспектом чому текст Фулідіда нам здається достатньо сучасним та близьким є гіпотеза імовірного атеїзму афінського історика. Дискусія з цього приводу триває і звичайно відповісти на це питання напевно не можна. Але причини навіть таких подій як чума в Афінах чи землетрус в Беотії носить для Фулідіда природний та раціональний характер. Чума, не покарання богів, а лише зараза яку привезли іноземні торгівці в Пірей (Cawkwell, 2001, pp. 2-41). В незалежності чи був Фулідід атеїстом, його текст не містить бога, в тому сенсі, що

---

⁴²Детальніше див.: Lee, & Morley, 2015; Thauer, & Wendt, 2016.

божественного втручання в життя людей там не знайти. Єдине виключення безумовно промови, бо греки мали звичку підтримувати сказане ім'ям якогось з богів.

Що ж стосується промов написаних Фукідідом. Сам він розумів, що ніхто не може точно передати ту чи іншу промову точно. В одному місті Нікій відправляє лист з Сицилії до афінського народу, саме з тої причини, що не хоче щоб його слова були передані неправильно. Втім Фукідід вважав, що промови можуть бути складені правдоподібно з огляду на обставини її виголошення. Всі античні історики складали промови, але тільки афінський історик вказав на можливість викривлення (Forsdyke, Foster, & Valot, 2017, pp. 25-26). Для Фукідіда в держави є інтереси і є політики, які добре чи погано їх реалізують. Саме інтереси держави були тим критерієм за яким він складав промови (Cawkwell, 2001, p. 19). Тобто політик говорить в тексті Фукідіда те, що мало би відповідати цілям поліса, який він представляв.

Розібравшись в теоретичних напрацюваннях сучасної історіографії стосовно Фукідіда можемо перейти до характеристики того, що афінський історик написав про Беотію. В першу чергу для цього дослідження важливо, які хронологічні межі беотійської історії охоплює джерело. Перша, подія, яку згадав Фукідід в цьому контексті є битви при Танагрі та Енофітах, що відбулись одна за іншою (Thuc.1.108). Вони датуються 457 р. до Р.Х. Остання ж подія, що стосується беотійців згадана в Історії Пелопоннеської війни, різанина в Мікалессі, відбулась в 413 р. до Р.Х. Тобто як бачимо у Фукідіда можна знайти дані про беотійську історію в проміжку з 457 по 413 рр. до Р.Х. В цьому хронологічному охопленні є, щонайменше, дві слабкі для нашого дослідження позиції. Перше – це те, що є проміжок між Історією Геродота та Історією Пелопоннеської війни Фукідіда, в приблизно 20 років коли майже немає ніяких повідомлень. Друге - у афінського історика Беотія з'являється нерівномірно по всій роботі. Після 457 р. наступний раз це тільки повідомлення про битву при Короней в 447/6 р. до Р.Х. (Thuc.1.113). Після цього ще один проміжок і Беотія вчергове вигулькує вже в 431 р. до Р.Х. під час атаки фіванців на Платеї (Thuc.2.2-6). Таким чином формуються суттєві

хронологічні проміжки часу про які на жаль обмаль інформації, а особливої альтернативи немає.

Що стосується джерел, які залучив Фукидід для написання своєї роботи то слід сказати, що є гіпотеза про те, що він міг користуватись повідомленнями беотійців. Так, він згадує Евпомпіда сина Даймаха, що захищав Платеї від фіванців. Зараз нам відомий Даймах Платейський, що написав історію цієї осади. Досить імовірно, що це син платейського воєначальника (Hornblower, 2011, pp. 124-125). Судячи з того, що Фукидиду відомі навіть імена командирів, він міг отримувати інформацію з перших рук тобто від платейських біженців. Не слід забувати, що інше беотійське місто Феспії також піддалося репресіям з боку Фів в 423 р. до Р.Х. та в 414 р. до Р.Х. (Thuc. 4.133; 6.95.2). Біженці з демократичної партії Феспій, якщо такі були звичайно, теж мали би тікати в Афіни. Фукидід міг організувати переписку з ними.

Опосередковано гіпотезу про беотійських інформантів доводить і той факт, що Фукидиду відомо про внутрішній устрій Беотії набагато більше ніж Геродоту⁴³. Але як влучно зазначив Саймон Горнбловер, без Оксіринхського історика опис Фукидіда так і залишився би незрозумілим, а дослідники продовжили б теоретизувати з цього приводу (Hornblower, 2011, p. 126).

Отже Історія Пелопоннеської війни афінського історика Фукидіда є важливим джерелом з політичної історії Беотії V ст. до Р.Х. Разом з Історією Геродота є найбільш інформативним нарративом без якого історія регіону була б незрозумілим набором відірваних одне від одного фактів.

Наступним джерелом, яке слід охарактеризувати є Оксіринхська історія, написана в IV ст. до Р.Х. Прийнято вважати, що до цього історичного твору слід відносити, щонайменше три папірусні документи – Лондонський папірус P. Oxy. v 842; Флорентійський папірус PSI XIII 1304; Каїрський папірус 26 6 SR 3049, 27 1. Ці три фрагменти об'єднуються на підставі стилістичних причин, ще про ряд фрагментів тривають наукові дискусії (Occhipinti, 2016, p. 1).

⁴³Останній теж писав про свідка з Орхомена, але чомусь все одно не приділив достатньої уваги внутрішньополітичному устрою (Hdt.9.15-16).

В цьому джерелі найбільше цікавить нас фрагмент, що містить так звану Беотійську конституцію (Hell. Охур.11). Він належить до Лондонського папірусу, що в перше був опублікований в 1908 р. Це викликало справжній фурор в науковому середовищі. Відразу за публікацією папірусу було написано десятки статей, що намагались визначити авторство документу, але впевненості в цьому немає й донині (McKechnie, Kern, 1988, pp. 7-8). Серед кандидатів на можливо авторство зазвичай називають: Андротіона, Кратіппа, Даймаха, Ефора з Кім, Феопомпа з Хіоса (Occhipinti, 2016, p. 2).

Однак, що точно можна сказати про Оксіринхську історію так це те, що вона є продовженням Історії Фукидіда. На це вказують відразу декілька обставин. По-перше події в одному з папірусів починаються майже там, де обривається Історія Пелопоннеської війни. По-друге автор папірусу використовує ту саму систему хронології, що й Фукидід – тобто ділить річні кампанії на зимові та літні. По-третє сам наратив є альтернативою до Ксенофонтівського погляду на історію цього періоду. Ну і нарешті в тексті Оксіринхської історії згадується Фукидід (McKechnie, Kern, 1988, pp. 8). Всі ці аспекти вказують на те, що невідомий автор хотів продовжити Історію Фукидіда, як у хронологічному так мабуть і в ідейному сенсі. Саме так, це джерело розглядається в цьому дослідженні. Нас цікавить лише фрагмент Беотійської конституції, яка є важливою оскільки дає детальний опис внутрішньополітичної структури Беотійського союзу (Hell. Охур.11). Окрім цього фрагмент дає ключ до розуміння багатьох повідомлень Історії Фукидіда.

Ще одним важливим джерелом для політичної історії Беотії є повідомлення Діодора Сицилійського в його Історичній бібліотеці, що є однією з перших спроб написання універсальної історії. Сам автор жив набагато пізніше від описаних ним подій в I ст. до Р.Х. Його приблизні роки життя 90-31 рр. до Р.Х., а місцем народження є місто Агіріон, що на Сицилії. Приблизно в 60 р. до Р.Х. Діодор приїздить до Александрії, судячи з усього з метою збору матеріалу для своєї Бібліотеки. Загалом збір матеріалу та написання роботи зайняло в нього до 30 років і лише 15 з 40 книжок дійшли до нашого часу (Diodorus Siculus, & Green, 2006, pp. 2-12).

Для цього дослідження релевантними є повідомлення Діодора з одинадцятої, дванадцятої та тринадцятої книг, що охоплюють події від Греко-перських воєн до закінчення Пелопоннеської війни, тобто фактично усе V ст. до Р.Х. Основним джерелом Бібліотеки для цього періоду був історик IV ст. до Р.Х. Ефор. Слід сказати, що Діодор досить вільно використовував джерело і міг значно прикрасити опис. Зараз же вважається, що були використанні ще якісь тексти окрім Ефора, але на жаль точно вказати, які саме не можна (Drews, 1962, p. 386).

Слід сказати, що Діодор Сицилійський хоча і є важливим джерелом все таки, скоріше виконує роль доповнення до тієї маси інформації, що міститься в історіях Геродота та Фукідида. В той же час це додаткова перевірка та верифікація, оскільки Бібліотека дозволяє перехресно прочитати про події, де ми можемо запідозрити упередження вищезгаданих істориків.

Для того, щоб завершити характеристику джерел, інформація з яких релевантна для політичної історії Беотії звернемось до Плутарха. Він жив приблизно в 45-125 рр. по Р.Х., коли в Середземномор'ї панувала Римська імперія, а славетні часи піднесення Греції давно канули в лету. Однак грецька культура знаходилась на підйомі навіть перебувала в певному піднесенні в період так званої другої софістики. Плутарх був одним з найвпливовіших інтелектуалів свого часу, а найбільшу відомість йому подарували складені ним біографії видатних історичних діячів (Beck, 2014, p. 1).

Загальновідомий фактом є те, що Плутарх сам був беотійцем оскільки народився в маленькому містечку Херонея на півночі регіону. Тут протягом життя він займав декілька муніципальних офісів та був священником в Дельфах (Duff, 1999, p. 1). Можливо, що ці місцеві магістратури давали доступ до якихось місцевих архівів та записів. Плутарх без сумніву є одним з ключових джерел для деяких епох та тем, хоча сам себе він істориком не вважав, його більше цікавили питання моралі (Beck, 2014, p. 417). Головними характеристиками чоловіка він вважав мужність та мудрість, ці дві якості він і описував з різних перспектив, а його аудиторія мала би рефлексувати над проблемами морального вибору (Jacobs, 2018, pp. 3-4).

Проте, що стосується цього дослідження Плутарх є менш значимим. Його основна увага на історії Беотії була зосереджена на історії IV ст. до Р.Х. епосі Пелопіда та Епамінонда. Про цей період нам розповідають життєписи Пелопіда та спартанського царя Агесілая (Plut. Ages.; Pel.). Історія Беотії V ст. до Р.Х. у Плутарха, на жаль, представлена не систематичними згадками. Мабуть єдине що вирізняється з цього це твір з Моралій “Про злобу Геродота”(Plut. De Her.mal.). Тут Плутарх вказує на факти брехні батька історії, щодо участі фіванців в битві при Фермопілах. Це джерело також про моралізаторство, оскільки Плутарх не стільки прагне виправити факти, як спіймати Геродота на брехні та упередженій оповіді. Джерело безумовно корисне оскільки доповнює опис галікарнаського історика.

Отже джерелами для історії ідентичності в першу чергу є епічні твори, що приписувались Гомеру та Гесіоду. Їх датування доволі проблематичне, але більшість аргументів вказують на VII та початок VI ст. до Р.Х. У випадку Гомера слід говорити про загальногрецьку традицію, а поеми Гесіода мали би містити місцеву беотійську традицію. Головною проблемою цих джерел є фрагментарний характер. Також важливою для цього дослідження є лірична поезія Піндара та Корінни, що датується класичною епохою та містить багато інформації про місцеві релігійні культури та деякі менш відомі міфологічні традиції. Пізніші міфografi та географи такі як Аполлодор, Павсаній та Страбон є джерелами, що містять повні міфологічні сюжети. Вони є своєрідним ключем для розуміння епосу.

Політична ж історія Беотії VI-V ст. до Р.Х. найкраще розкрита в довгих наративах Геродота та Фукідіда, які були сучасниками подій, або жили за одне, два покоління від того про що писали. Обидва історика лишили унікальні згадки про політичний устрій Беотії та певні події регіону. Сміливо можна стверджувати, що без цих джерел історія Беотії була би туманна і сформульована в гіпотезах та здогадках. Негативним аспектом є той факт, що деякі повідомлення не можливо перевірити перехресним прочитанням джерел. Суттєво доповнюють Геродота та Фукідіда дані з Оксиринхського історика, Діодора Сицилійського та

Плутарха. Ці джерела дозволяють більш детально висвітлити деякі питання політичного устрою Беотії та уточнити певні факти. Слід сказати, що згадки імен та патронімів беотійських та фіванських політиків у Геродота та Фукідіда також дозволяють залучити такі не звичні для політичної історії джерела як наприклад поезія Піндара. Це пов'язано безумовно з особливостями соціального устрою античної Греції, де основними заняттями аристократії були політика та спорт.

II. СТРУКТУРИ ІДЕНТИЧНОСТІ В БЕОТІЇ

2.1 Формування етнічної ідентичності беотійців

Стародавня Еллада більшу частину своєї історії відзначалася бурхливим політичним життям. Це сильно контрастувало з країнами стародавнього сходу, де всі державні справи були в руках невеликої кількості осіб, наближених до монарха. Натомість Греція складалася з політичних акторів, різного розміру та впливу. Від невеликих полісів до таких гігантів як Афіни, Спарта, Фіви. Ці ж супер-поліси в свою чергу формували різні більші політичні об'єднання як то Афінська архе, Пелопоннеський та Беотійський союзи тощо. З монументального Сходу таке бурхливе політичне життя бачилося з долею скепсису, як щось маленьке та незначне. Втім, греки навпаки з пересторогою ставилися до всього надто великого та надто малого. Народу Еллади ментально було притаманне почуття міри в усьому. В тому числі і в державних справах. Греки бачили ідеальну державу невеликою, в якій би проживало до 5000 громадян та її можна було окинути оком (Legg. 737e·,745c: Plat. Laws 5.737; 5.745,) (Голубцова, 1983, с. 29).⁴⁴ Така ментальна особливість була своєрідним запобіжником від значного збільшення політичних структур. Іншою важливою рисою грецької психології було те, що всі (або майже всі) були втягнуті до політичного життя. Так, Арістотель визначав людину істотою, по природі, політичною (Arist. Pol.I,9).

Отже, бачимо, що ідеалом держави для грека була невелика община, де всі опікуються політичними, тобто суспільними справами. І поліси, у формі якраз общини-держави були основою політичного життя античної Греції⁴⁵. Слід, щоправда обережно ставитися до питання, що ж сформувалося раніше – ідеал держави, чи поліс. По-перше, в нас банально не вистачає письмових джерел епохи формування полісу, які б дозволили судити про те, як греки того часу бачили державу. По-друге, все-таки є підстави вважати, що малі общини сформувалися раніше за самий ідеал полісу.

⁴⁴Про притаманне грекам внутрішнє почуття міри див.: Суриков, 2012, с. 101-119.

⁴⁵Проблемі полісу присвячена велика кількість досліджень. Для прикладу див.: Hansen, 2006, р. 237; Голубцова, 1983, с. 422; Фролов, 2004, с. 266; Hansen, 1993, р. 281; Mitchell, & Rhodes, 1997, р. 232.

Так, найбільш вірогідним поясненням появи величезної кількості самостійних політичних одиниць є колапс Мікенської цивілізації Бронзової доби. Нашестя дорійських племен зруйнувало бюрократизовану надбудову палацових царств. Натомість маленькі общини, які до того управлялися з цих центрів, виявили більшу життєздатність та стали самостійними одиницями (Суриков, 2005, с. 22-30)⁴⁶. Скоріш за все, що саме тривале самостійне існування общин призвело до формування ідеалу полісу як незалежної політичної одиниці. Причому ця ідея розповсюджувалась не тільки на політичну, а й на економічну сферу, де ідеалом стала автаркія.

Такий політичний ідеал невеликої самодостатньої общини-держави був, мабуть, головною перепоною до формування великої територіальної грецької держави. Проте, звісно, реальне життя диктувало свої умови. І ці ідеали виконувалися далеко не завжди. Недосяжність автаркії заставляла общини активно торгувати. А агресивні сусіди заставляли формувати надполісні політичні об'єднання. Крім того сильні поліси формували навколо себе коаліції. Найбільш відомими прикладами таких політичних об'єднань є Пелопоннеський союз та Афінська архе⁴⁷. Але були й інші політичні об'єднання, такі як Аркадський та Беотійський союзи. Вони відрізнялися від вже згадуваних, адже не виходили за межі області розселення племені або етносу (ἔθνος). Не слід забувати і про те, що поліс був не єдиною суспільно-політичною формою організації античної Греції. Іншою ж формою і був цей самий етнос. В науковій літературі цій формі організації суспільства приділена значно менша увага ніж полісу (Суриков, 2005, с. 24-25). Крім того етнос домінував в північних та західних районах Греції.

---

⁴⁶Звичайно є і інші пояснення появи великої кількості державних утворень на території античної Греції. В тому числі і географічний детермінізм. Оскільки Еллада відрізняється гористим рельєфом, маленькі общини були географічно ізольовані одна від одної. Проте така концепція не пояснює появи значної кількості полісів на рівнинах таких, як наприклад та ж Беотія.

⁴⁷Про утворення Пелопоннеського союзу детальніше див.: Печатнова, 2001, с. 121-166; Cartledge, 2002, pp. 113-138. Про Афінську архе детальніше див.: Meiggs, 1972; Rhodes, 1985.

Загалом, різкий поділ Греції на полісну та етнічну, носить дещо механічний характер. Такий погляд з одного боку дозволяє чіткіше побачити різницю між цими формами або типами, а з іншого – як і будь-яка ідеальна модель віддаляє нас від реальної дійсності. Общини часто вирішували діяти спільно з кимось чи незалежно від когось в тих чи інших сферах (військовій, релігійній тощо). Тому, ми можемо знайти різні ступені політичних взаємовідносин в класичній Греції, в тому числі й з огляду на етнічну приналежність (Osborne, 2009, p.98)⁴⁸.

Звернемось безпосередньо до об'єкту дослідження - Беотії. З одного боку, тут є яскраво виражена полісна форма організації. Ніхто не може сказати, що Фіви, Платеї, Орхомен, Феспії, Танагра відрізнялися від інших полісів стародавньої Еллади. З іншого ж боку, Беотія як регіон, в класичний період демонструє тенденцію до політичної інтеграції. Більше того, надалі ця тенденція зберігається і ми маємо повідомлення джерел про Беотію, як регіон з спільними інституціями навіть в римську добу (Schachter, 2016, p. 142).

Можна звичайно пояснити високу інтегрованість регіону виключно гегемоніальними претензіями Фіванського полісу. Наймогутніша військова машина регіону в угоду своїм політичним амбіціям силувала місцеві поліси до об'єднання. Частково таке твердження буде справедливим. Врешті решт, частина науковців вказує на імперські амбіції Фів, які були повними господарями Беотії, а контраст між конституцією та реальним положенням інших полісів був найбільш різким в Елладі (Лурье, 1914, с. 59)⁴⁹. Дозволимо не погодитись собі з такої радикальною оцінкою. Нам відомі приклади коли Фіви були ослаблені, а їх позиція в Беотійському союзі була далекою від головування чи лідерства. Про існування загальних інституцій в римську добу вже згадувалось вище. Тому, очевидно, були й інші підстави для інтеграції регіону окрім політичних амбіцій.

Власне, тут переходимо до головного предмету дослідження даного підпункту, а саме уявлень беотійців та греків про цей регіон. Так, максимально

⁴⁸Також Строгецький В. М. приходять до висновку, що в Греції було дві тенденції політичного розвитку: партикуляризму та федералізму (1991, с. 1987).

⁴⁹Автор, щоправда вказує на те, що фіванці ніколи не порушували умов союзної «конституції», проте завжди використовували її на свою користь.

важливо зрозуміти чи знаходили беотійці між собою щось спільне, наскільки була важлива їхня етнічна ідентичність. І чи могли такі уявлення давати міцний фундамент для формування спільних політичних інституцій. Також важливо зрозуміти, що стосовно цього думали греки, які жили назовні регіону. По-перше, в умовах постійного політичного бурління Еллади «несправедливе» об'єднання мінімум було б засуджено. А по-друге, загальні уявлення еллінів певною мірою могли б впливати на думку в середині Беотії.

При розгляді уявлень треба пам'ятати, що це – ідеал. І він не завжди і повністю співпадав з реальною дійсністю. Тут врешті ми маємо справу з колективною ідентичністю групи людей.

А всі колективні уявлення – це завжди усереднений показник, який може не співпадати з переконаннями якогось конкретного індивіда. Та і джерелами таких уявлень слугують в тому числі і міфологічні сюжети, які містять цілий спектр ірраціонального. Проте, не дивлячись на це, реконструкція світогляду надзвичайно важлива. Оскільки, вона дає змогу побачити не тільки те, як люди жили, але і як уявляли собі це життя. На прикладі Беотії в нас взагалі є чудова можливість побачити як люди усвідомлювали себе і як це усвідомлення трансформувалось у реальну дійсність.

Перед тим, як безпосередньо перейти до уявлень про Беотію в архаїчну та класичну добу, розглянемо спочатку деякі аспекти історії регіону Бронзової доби. З одного боку це сильно виходить за хронологічні межі даного дослідження. Але з іншої сторони це дасть можливість зрозуміти на якому ґрунті формувалися уявлення та спільні міфи.

Отже, в Беотії, як і в іншій Греції, відносна єдність Мікенської культури сформувалася в середньоелладську добу приблизно в XVII ст. до Р.Х. Така культурна єдність говорить про високий рівень комунікації та взаємозв'язків. Проте в пізньоелладську добу III А та III В зростає кількість фортифікаційних споруд та одночасно фіксується збільшення кількості населення. Це свідчить про розвиток партикуляризму в Греції, де процвітаюче суспільство вело чисельні локальні війни. Тобто, достатньо статичне суспільство кероване палацовими

бюрократами, більше переживало за війни з сусідами ніж про зовнішню загрозу (Buck, 1979, p. 41).

В Беотії бронзової доби було два головних центри – Фіви та Орхомен. В Фівах на кадмейському пагорбі знаходився палацовий комплекс та ряд залежних будівель⁵⁰. Фіксуються контакти з країнами сходу. Так, знайдена колекція циліндричних печаток східного походження. Кераміка та манера будівництва не відрізняється від інших регіонів Мікенської Греції. Можемо припустити, що тодішні мешканці Фів розмовляли грецькою мовою, принаймні нею вели записи. Письмові джерела демонструють зацікавленість власників палаців у господарських справах. І загалом свідчать про спільну соціально-економічну та військову модель з іншими регіонами Еллади (Schachter, 2016, pp. 4-5).

Що ж стосується Орхомену, то він контролював північно-західну частину Беотії в районі Копайдського озера⁵¹, де була створена складна дренажна система, яку Орхомен контролював за допомогою широкої та дорогої системи фортифікацій. Більшість з укріплень якої були направлені для захисту від Фів. Укріплення ж північно-західної сторони свідчать про те, що там, більш ймовірно Фокіда захищалась від Орхомену, ніж навпаки (Buck, 1979, p. 41)⁵². Загалом, насправді важко судити про те, в яких відносинах були палацові царства одне з одним. Наявність укріплень сама по собі мала би свідчити про боязнь сусідів та наявність певних конфліктів. Але натомість населення зростало, і економіка зокрема. Тобто, можемо припустити, що війни, або не були спустошливими, або відбувалися нечасто.

Палац у Фівах був зруйнований у пізньоелладську добу III В, але населення міста, не дивлячись на руйнування не зникло навіть в субмікенський період. Беотія була спустошена в результаті двох хвиль руйнувань. Перша відноситься до періоду пізньоелладської доби III В, а друга – до пізньоелладської доби III

⁵⁰Кадмейський пагорб – найвищий пагорб в Фівах. В архаїчну та класичну добу виконував функцію акрополя. За однією з міфічних легенд там був будинок царя Кадма. У багатьох авторів саме він, вважається засновником Фів.

⁵¹Це озеро було відоме в античності своїми вугрями.

⁵²Натомість думку про те, що в Орхомена та Фів були гармонійними див.: Schachter, 2016, p. 6.

С1. Проте, не фіксується іноземного впливу чи поселень іммігрантів аж до пізньоелладської доби III С2 (Buck, 1979, p. 42).

Колапс Мікенської цивілізації призвів до значного скорочення населення. Але не до повного його зникнення. В пізніші періоди Беотія показує стабільний стадіальний розвиток регіону. Так, в процентному співвідношенні з часом до катастрофи в Беотії фіксується наступна кількість поселень: субмікенський період – 8,5%, протогеометричний – 21,2 %, геометричний – 59,5 %, архаїчний – 80,8 %. Вкінці геометричного періоду починається складання поселень, які будуть відомі протягом усієї давнини в якості полісів. Фіксуються зміни в місцях поселень порівняно з мікенським періодом. Так, з'явилося поселення в Феспіях, яке призвело до зникнення поселення в Фісбах та тимчасового спустошення Евтресій. Район Копайдського озера був сильно фрагментований. Там на чверті території виникло більше полісів ніж в усій іншій Беотії. Також фіксуються зміни і в Фівах. Кадмейський пагорб і далі відіграватиме роль цитаделі, проте змінюється орієнтація поселення на схилі пагорбу. Населення тепер розташовується з орієнтацією на південний-схід (Schachter, 2016, pp. 7-8).

Тепер варто перейти до розгляду того, як ці всі процеси запам'ятались самим грекам. Колективною історичною пам'яттю греків були чисельні міфологічні традиції. Інакше кажучи, безліч усних розповідей про героїв, богів, заснування міст та рухи населення, які потрапили пізніше в писемні джерела. Описувати та розбирати всю множину міфів, які дійшли до нашого часу про Беотію немає сенсу. Величезна кількість сюжетних відмінностей та різноманітних традицій погано піддається систематизації, а без неї це – банальний переказ різноманітних літературних творів античності своїми словами.

Відносно вдалою спробою систематизації міфологічних традицій щодо Беотійських земель можна вважати працю Роберта Бака. Він виводить усі античні розповіді до трьох традицій: Гекатея, Гелланіка, Ферекіда (Buck, 1979, p. 51)⁵³. Але в такому випадку дослідник ігнорує епічну традицію Гомера та

---

⁵³Істотним недоліком такої систематизації є відсутність в схемі епічної традиції, а саме вона є головним джерелом міфологічної традиції, на яку спирались всі подальші автори. Втім така

Гесіода. Незрозуміло чи епос входить в одну з традицій чи в усі, чи можливо є джерелом для цих трьох подальших традицій.

Проте, все-таки є той міфологічний сюжет на якому зупиняються усі дослідники регіону. А деякі навіть обстоюють його історичну реальність. Це сюжет про міграцію та розселення беотійського (βοιωτοί) етносу в межах регіону, який і отримає назву Беотія (Βοιωτία)⁵⁴. Найбільш чітко ця традиція окреслена в Фукидіда: «Βοιωτοί τε γὰρ οἱ νῦν ἐξηκοστῷ ἔτει μετὰ Ἴλιου ἄλωσιν ἐξ Ἄρνης ἀναστάντες ὑπὸ Θεσσαλῶν τὴν νῦν μὲν Βοιωτίαν, πρότερον δὲ Καδμηίδα γῆν καλουμένην ὤκισαν (ἣν δὲ αὐτῶν καὶ ἀποδασμὸς πρότερον ἐν τῇ γῆ ταύτῃ, ἀφ' ὧν καὶ ἐς Ἴλιον ἐστράτευσαν, Δωριῆς τε ὀγδοηκοστῷ ἔτει ζὺν Ἡρακλείδαις Πελοπόννησον ἔσχον.»(Thuc. 1.12.3)⁵⁵.

Загалом, саме це повідомлення Фукидіда справило надзвичайний ефект на історіографічну традицію. Хочемо ми цього чи ні, а починати історію Беотії

методологічна пропозиція має і свою сильну сторону. Дослідник наглядно демонструє в яких сюжетних лініях традиції співпадали або різнилися. Підхід ще раз демонструє несистемний характер міфів. На противагу думці Dowden, & Livingstone, 2011, р. 3.

⁵⁴Слід вказати на те, що архаїчна назву регіону правильно було би передавати як Бойотія (Βοιωτία), а етносу Бойотійці, або Бойоти (βοιωτοί). Проте в українській мові вслід за російськомовною традицією утвердилась назва Беотія та Беотійці. Цю традицію ще в 1914 р. заклав історик С. Я. Лур'є своєю працею Беотийский союз (1914, с. 295).

⁵⁵«Сучасні беотійці на шістдесятому році після захоплення Іліону, вигнані фессалійцями з Арне, заселили теперішню Беотію, що раніше Кадмейською землею називалась. Частина ж з них (маються на увазі беотійців – авт.) була в цій землі раніше, деякі з них походом на Іліон відправились. Дорійці на вісімдесятому році (після падіння Трої – авт.) разом з Гераклідами заволоділи Пелопоннесом».

«Sixty years after the capture of Ilium the modern Boeotians were driven out of Arne by the Thessalians, and settled in the present Boeotia, the former Cadmeis; though there was a division of them there before, some of whom joined the expedition to Ilium. Twenty years later the Dorians and the Heraclids became masters of Peloponnesse». Переклад подано за виданням: Thucydides (Author), Crawley, R. (Ed.) (1910). The Peloponnesian War. London: J. M. Dent; New York: E. P. Dutton.

«Так, предки теперешних беотийцев, на шестидесятом году после взятия Илиона вытесненные фессалийцами из Арны, поселились в современной Беотии, прежде называвшейся Кадмейской землей(часть их, конечно, уже раньше жила в этой стране, и к ним принадлежали беотийцы, отправившиеся под Илион), а на восьмидесятом году после падения Трои дорийцы вместе с Гераклідами захватили Пелопоннес». Переклад поданий за: Фукидид (1915). История. Перевод и примечания Мищенко Ф. С. Жебелев С. А. Москва: Издательство М. и С. Сабашниковых.

потрібно з переселення беотійців. А попереднє населення за такою схемою, або емігрувало, або повністю розчинилося в новоприбулому етносі (Schachter, 2016, р. 3)⁵⁶. Такої позиції притримується Роберт Бак (Buck, 1979, pp. 75-81).

Загалом, твердження Фукидіда саме по собі містить певні протиріччя. Беотійці мігрували за 60 років після закінчення Троянської війни. Але сам же він зазначає, що частина з них жила тут і до цього. Також, повідомлення Фукидіда частково вступає в протиріччя з повідомленнями Іліади. Так, у Великому каталозі кораблів беотійці згадуються як чисельний контингент, який брав участь в Троянській війні та населяв територію Беотії (II. 2.494–511).

Такі протиріччя можна вирішити в простий спосіб. Наприклад так: Фукидід був впевнений в тому, що беотійці переселилися після війни, але оскільки його твердження йшло всупереч авторитету Гомера, йому довелося додати ремарку про те, що частина етносу проживала на цих територіях до цього. За такого пояснення виходить, що епічна традиція не знала міграції беотійців, або її хронологія була відмінною від Фукидіда.

Можна було б також допустити, що Фукидід мав на увазі зайняття беотійцями земель Орхомену. Оскільки, він за епічною традицією належав легендарному народу Мініїв (II. 2.510 – 515). Але для цього треба, щоб Фукидід не розрізняв мініїв та кадмейців, що виглядає мало ймовірним. Тому, таке пояснення має бути відкинуте.

Є й інші більш складні пояснення протиріч Фукидіда та Іліади. Так, одне з них передбачає, що спочатку беотійці в Іліаді населяли саме територію Фессалії. До такого висновку можна прийти, якщо прийняти тезу, що в Малому Каталозі Іліади, беотійці та фтійці приймали бій поруч саме тому, що походили з Фессалії (II. 13. 685 - 701). В свою чергу, таке прочитання можливе лише з урахуванням, що автор Великого Каталогу помістив Беотійців в той регіон, який вони населяли в його час, а не в Мікенську епоху. Фукидід в свою чергу намагався примирити загальновідому позицію з повідомленням Великого Каталогу (Buck, 1979, р.

---

⁵⁶Сам автор не підтримує таку історіографічну традицію.

66)⁵⁷. Викладена аргументація добре пояснює всі протиріччя в повідомленні Фукідіда та його неузгодженість з Іліадою. Але все це справедливо, тільки якщо епічна традиція знала міграцію Беотійців. Втім, автор даної концепції не надає жодних аргументів стосовно цього. Це якби розуміється а priori.

Отже, будь-які інтерпретації стосовно узгодженості повідомлень Фукідіда та Іліади наштовхуються на питання: чи знала епічна традиція про міграцію беотійців. Здається, на це питання можна відповісти ствердно. Ключем для розгадки має слугувати топонім Арне, який Фукідід називає батьківщиною беотійців в Фессалії (Thuc. 1.12.3). В Іліаді ж Арне згадується, як одне з поселень Беотії (Il. 2.494–511). Цікавим є те, що даний топонім розташовується в різних географічних регіонах, але в обох випадках пов'язується з беотійським етносом. Це важко пояснити випадковим збігом назв або незнанням Фукідіда епічної традиції. Важливо також зауважити, що ідентифікувати Арне з певним поселенням в Беотії не вдалося взагалі. Єдиним свідченням є повідомлення Павсанія про те, що Херонея раніше носила назву Арне (Paus. 9.40.5)⁵⁸. Важко сказати чи взагалі варто відноситись з довірою до цього повідомлення, оскільки воно доволі пізнє та одиничне. Врешті решт, це могла бути пізніша спроба місцевих надати Херонеї більш вагомому значення. Інші ж беотійські поселення, згадані в Іліаді, цілком реальні. Тому, тут маємо справу скоріше з уявним топонімом⁵⁹. Але, очевидно, він мав важливе значення оскільки потрапляє до списку Великого каталогу.

Найбільш вірогідне пояснення двох Арне можна отримати, якщо проаналізувати збережений в схоліях фрагмент Гесіода. Ось схолія: «ὁ γάρ τοῦ

⁵⁷Тут автор обстоює прочитання Малого Каталогу де беотійці ще проживають на території Фессалії. А тут обстоює позицію, щодо модернізації Великого Каталогу та спроби Фукідіда примирити дві епічні традиції (Buck, 1979, p. 76). Щоправда Роберт Бак зазначає, що нам потрібно прийняти декілька речей за аксіому: по-перше віднести події Троянської війни до Мікенської епохи, та факт, що Беотійці дійсно мігрували з Фессалії відразу після Троянської війни.

⁵⁸Павсаній зазначає що місто з такою ж назвою знаходиться також в Фессалії.

⁵⁹Теза про уявний топонім стосується більшою мірою місцерозташування Беотійської Арне. Про гіпотетичне розташування Фессалійської Арне в районі пагорба Кіеріон див.: Larson, 2007, pp. 51-52; Buck, 1979, p. 75.

Μενεσθίου πατήρ Ἀρηϊθoος Βοιωτὸς ἦν κατοικῶν Ἄρνην. ἔστι δὲ αὕτη Βοιωτίας, ὡς καὶ Ἡσίοδος φησιν» (Hes.fr. 218)⁶⁰. Цей коментар відноситься до наступного епізоду з Іліади: «ἐνθ' ἐλέτην ὃ μὲν υἱὸν Ἀρηϊθόοιο ἄνακτος Ἄρνη ναιετάοντα Μενέσθιον, ὃν κορυνήτης γείνατ' Ἀρηϊθoος καὶ Φυλομέδουσα βοῶπις»(II.7.8-10).⁶¹ З цього фрагменту очевидно випливає, що Арне добре відоме в епічній традиції. Також важливо, що Гесіод, який сам був Беотійцем, розташовує поселення саме в Беотії.

Тобто, на перший погляд в епічній традиції ніякого натяку на будь-яку міграцію беотійців немає. Арне дійсно згадується, як одне з місцевих поселень. Проте, слід сказати, що воно відіграло важливу роль. Такий висновок ми можемо зробити через те, що в Іліаді правитель Арне названий ἄναξ (II. 7. 8-10). Зазвичай, цей термін у Гомера використовується виключно до Агамемнона (Суриков, 2005, с. 28)⁶². І якщо останній був знаковою фігурою для всього грецького контингенту, то правитель Арне очевидно був знаковою фігурою саме місцевого регіонального значення.

Одне з можливих пояснень даної вище інформації наступне: Фукідід неправильно інтерпретував епічну традицію. Так, йому було відомо про те, що Арне відіграло важливу роль для беотійців. Також, можна припустити, що в його час в Фессалії знаходилось поселення з такою ж назвою. На основі цих знань Фукідід і вивів свою тезу про міграцію беотійців після Троянською війни.⁶³

⁶⁰Батько Менесфія беотієць Ареїфой був засновником Арне. Це (мається на увазі Арне –авт.) також в Беотії, як про це говорить Гесіод. «For Areithoos, the father of Menesthios, was Boiotian, an organizer/administrator of Arne. This is the Arne of Boiotia, as Hesiod also says.»(Hes.fr. 218) «Отец Менесфия беотиец Ареифой жил в Арне. Это также город в Беотии, как о том говорит Гесиод.» (Hes.fr. 218)

⁶¹«Тут, схопив сина царя Ареїфоя Менесфія, що мешкає в Арне, який народився у скіптроносного Ареїфоя та волоокої Філомедузи».

«Then the one of them slew the son of king Areithous, Menesthios, that dwelt in Arne, who was born of the mace-man [10] Areithous and ox-eyed Phylomedusa» (II. 7. 8-10)

⁶²Також про термінологію див. детальніше Молчанов, Нерознак, Шарыпкин, 1988, с.38.

⁶³Фукідід зробив те саме, що до нього робили історики, а саме об'явив Троянську війну відправною точкою для грецькою історії (Schachter, 2016, р. 3). Ця війна була певним символом закінчення історії герої і початком історії людей.

Проте, все-таки існує інша гіпотеза. Так, Стефані Ларсон запропонувала інше прочитання цих двох фрагментів. Перше, на що слід звернути увагу, – це широке розуміння в античній традиції дієслова *κατοικέω*. Воно може означати «населити / заселяти», «організовувати / управляти», а може навіть «колонізувати». Крім того часто *κατοικέω* вживається в контексті когось посланого для заснування нового поселення. Саме в подібній конотації це дієслово часто згадується у Фукідіда (Larson, 2007, р. 46). За вірогідність іншого прочитання говорить і різниця між російським та англійським класичними перекладами. Так, в першому варіанті ми читаємо «населяв», а в другому – «організував \ управляв». Фукідід явно був ближчим до епічної традиції, а тому його переселення чи заселення скоріш за все – переказ з давніх текстів Гомера та Гесіода.

Крім того, можливе також інше прочитання згаданого вище фрагменту Гесіоду (Hes.fr. 218). Якщо прочитати *Ἀρηϊθῶος* не як власне ім'я, а як прикметник в значенні «швидкий в війні». Тоді *Βοιωτὸς* можна прочитати не як прикметник етносу, а як власне ім'я. У випадку такого прочитання *Βοιωτὸς* є колонізатором \ організатором (засновником) Арне (Larson, 2007, pp. 43-46)⁶⁴.

Отже, є підстави стверджувати, що традиція беотійської міграції починається не з Фукідіда, а вона вже була відома з епосу в епоху Архаїки. Очевидно, що дві Арне виникли не випадково – просто одна стала материнською общиною для іншої. Дуже ймовірно, що акт переселення здійснив легендарний Беот, який і є епонімом для етносу. Це пояснює, чому це поселення наділене таким високим статусом, коли його правитель цілий *ἄναξ*, а не звичайний *βασιλεύς*. Крім того, непрямі докази знання міграції беотійців, як Гомером так і Гесіодом, дають змогу датувати виникнення міграційної традиції 700 – 580 рр. до Р.Х.⁶⁵ Проте, більш точно сказати на якому етапі формування була ця традиція, судити дуже важко.

⁶⁴Також таке прочитання полегшує читання фрагменту Іліади (ІІ. 7. 8-10). Адже там існувала проблема двох Арейфоїв, які не співпадали по хронології. Цікавим також є те, що Арейфой правитель з Аркадії, яка тісно пов'язано культово з Беотією.

⁶⁵Таке датування подає Стефані Ларсон (2007, р. 48), воно не суперечить поданому в попередньому розділі. Про датування поем Гесіода див. детальніше: Кбів, 2011, с. 355-377. Тут приймаємо датування Стефані Ларсон, але з урахуванням того, що датування Іліади та

Для цього підpunkту головним є опис та аналіз того, як же уявляли себе беотійці, а не того, ким вони насправді були. Уже з'ясовано, що вони вважали себе прийдшим народом. Крім того, судячи з повідомлення Фукидіда так вважали й інші елліни. Цього здається достатньо. Проте, все таки доведеться розібратися в історичності цієї міграції. Вище вже йшла мова про те, що деякі науковці, хоча і з застереженнями, проте довіряють історичності повідомлення Фукидіда.

Отже, почнемо з аргументів за історичність беотійської міграції. Перше та мабуть найголовніше свідчення – це перенесення релігійних культів з території Фессалії. Так, в обох регіонах вшановували Афіну Ітонію, Зевса Гомолійського, Алалкомену тощо. Іншим доказом слугують дані з вивчення беотійського діалекту⁶⁶. Він є своєрідним міксом з Еолійської та Північно-Західної говірок. Крім того, ще одним опосередкованим доказом є розповсюдження культів Мікенської доби на території Аттики та Евбеї, куди частково були видавлено попереднє населення. Є також дані, що частина еолійського та іонійського узбережжя Малої Азії була заселена вихідцями з Беотії через Авлідю⁶⁷.

Ці докази добре узгоджуються з міфологічною традицією і найсильніше виглядають, коли викладаються разом і вписані в схему міграції. Загалом, це має наступний вигляд. Відповідно до традиції переселення беотійців відбулось через декілька поколінь після Троянської війни, хоча частина їх жила в регіоні і до цього (Thuc. 1.12). Це може означати певну етапність та поступовість заселення. Спочатку беотійцями була заселена північно-західна частина в районі Копаїдського озера. Це підтверджується тим, що саме там знаходились головні релігійні центри. Тобто, це було перше місце, де закріпилися беотійці. Далі вони розширили свій вплив на територію фіванської області. На третьому етапі була заселена долина ріки Асоп та платейська область. Частина ж населення, яка не

життя Гесіода досить умовні. Подані нею дати є верхньою межею. Але на основі поданих вище праць нижню позначку можна навіть посунути за межі 700 р. до Р.Х.

⁶⁶Про дослідження Беотійського діалекту див. детальніше: Giannakis, Crespo, & Filos, 2018, pp. 167-189.

⁶⁷Саме з Авліди віправлявся грецький контингент до Трої (Il. 2.304). Це свідчить про важливе значення цього порту. Судячи з усього Авліда була своєрідними морськими воротами до Азійського узбережжя.

була витіснена в інші регіони, хоча й не була перетворена в рабів (або наприклад ілотів чи панестів⁶⁸), все ж опинилася в пониженому соціальному статусі. Скоріше за все переїквів⁶⁹. Згідно з викладеною гіпотезою, це мало статися в проміжку між 1150 та 950 рр. до Р.Х. Таке датування засновується на археологічному матеріалі. Тут розуміється проміжок від колапсу Мікенської цивілізації до встановлення відносно мирного життя (Vick, 1979, pp. 75-80)⁷⁰.

Викладений вище погляд на ранню історію Беотії безумовно має зерно істини. Ця гіпотеза відрізняється простотою та легкістю для розуміння та пояснення. Беззаперечні факти археології та філології узгоджуються з міфологічним сюжетом та формують струнку схему ранньої історії регіону. З іншого ж боку, подібний схематизм, здається віддаляє нас від реальної дійсності. Оскільки, факти підбираються під гіпотетичну схему⁷¹.

Ключовим для історичності міграції беотійців є перенесення культів з Фессалії. Оскільки, саме це найкраще свідчить про переміщення якоїсь групи

---

⁶⁸Про ілотів див. детальніше: Cartledge, & Spawforth, 2002, pp. 138-171. Про панестів див. детальніше: Ducat, 1994, p. 136.

⁶⁹З усієї схеми Беотійської міграції запропонованої Джоном Баклером найменш вірогідно виглядає саме набуття статусу переїквів попереднім Мікенським населенням. Дослідник стверджує, що певний соціальний розрив між попереднім населенням та новоприбулим відчувався навіть в V ст. до Р.Х. Такий висновок зроблений на основі повідомлення Фулідіда (Thuc.4.94). Тут згадуються залежні поселення, але робити з цього припущення, що це відголосок міграції та поділу між «новим» та «старим» населенням видається занадто сміливим.

⁷⁰В XIX ст. також довіряли історичності традиції Беотійської міграції. Так Віламовітц вважав, що переселення Беотійців передувало Дорійському нашестю. Він вбачав, що частина населення залишилась на місці. Так, в Феспіях, Короней, Платей і Танагрі проживали автохтони, а тому мали погані відносини з Беотійськими мігрантами в Фівах. Як бачимо в цьому випадку мігранти та місцеві розділяються по різних поселенням. Погані відносини між містами в пізніший час слугує доказом міграції та сепарації населення, а та в свою чергу слугує причиною пояснення протиріч між полісами. Таким чином доводи замикаються в коло. Загалом схема пояснення схожа з викладеною в попередньому коментарі. Див. детальніше: Larson, 2007, pp. 31-32.

⁷¹Критикуючи концепцію Роберта Бака стосовно Беотійської міграції слід віддати їй належне. Скоріш за все, що частина фактів на момент написання ним праці була просто не відомою, а тому на свій час його пропозиції були, мабуть, найкращими. Крім того такі погляди можна пояснити також існуючою історіографічною традицією. Про історіографічну традицію див. попередній коментар.

людей, які вшановували певних богів та робили це у певний спосіб. Цікавим є те, що саме дані з дослідження культу дають підстави вважати описані процеси більш складними, ніж це здається на перший погляд.

Так, деякі культу Мікенського часу були забуті, а деякі навпаки продовжили існувати, переживши колапс палацової цивілізації. До таких культур можна віднести поклоніння Гері та Гермесу. Ці божества ми можемо знайти в написах на фіванських табличках. А пізніше ці божества вшановувались по всьому півдню Беотії, району, який контролювався мікенськими Фівами (Schachter, 2016, pp. 10-11). Широкий ареал вшанування культур Мікенського часу свідчить про збереження значної частини населення. Крім того, слід також зауважити, що теза про витіснене на сусідні території місцевого населення, може бути піддана критиці. Аргументом для обґрунтування витіснення також є культ. Частина культур мікенської Беотії була перенесена на порубіжні райони Аттики та Евбеї. Проте, сучасні дослідження показують, що вплив Фів Мікенської доби поширювався на деякі території цих регіонів (Schachter, 2016, p. 9). Тому, вшанування в них тих самих божеств, що і мікенським населенням Беотії, не свідчить про витіснення населення мігрантами в сусідні райони.

Розвиваючи тему культу та переміщення населення, слід звернути увагу і на божества з інших регіонів. Адже, поки явно прослідковується тенденція до того, що рух населення можна ідентифікувати за культовими слідами. Так, до прикладу, для Фів важливим було вшанування Геракла. За легендарною традицією герой народився в Фівах та будучи немовлям задушив двох змій (Apollod. II.IV.8). Сам Геракл першопочатково був Аргоським героєм і, очевидно, що його культ прийшов саме звідти (Buck, 1979, p. 62). Крім того, Фіви та Аргос мають міцний міфологічний зв'язок. З Аргосу йшло походом військо сімох вождів і звідти потім йшли походом їхні нащадки Епігони⁷². Тобто, є міфологічний сюжет зв'язку двох областей через військові походи та є культовий слід у вигляді вшанування Геракла.

⁷² Сюжет «Сімох проти Фів» та «Епігонів» дуже розповсюджений в античній літературі. До прикладу див.: (Aesch. Seven); (Apollod. III.VII. 1-5)

До інших, не місцевих духовних практик, відноситься культ Кабірів. Він має яскраво виражене східне походження (Schachter, 2016, p. 17). І тут відразу на думку спадає міф про Кадма. Цей легендарний герой прибув з Фінікії. Кадму приписували заснування чи відбудову Фів та пристосування фінікійського алфавіту для потреб грецької мови (Apollo. III. IV; Hdt. II.49; V.58). І знову бачимо зв'язок міфологічної традиції руху певної маси населення та залишені культові сліди.

Маємо цікаву тенденцію, що рух населення з інших регіонів, згаданий в міфах, залишає культові сліди в Беотії. Це певною мірою надає міфологічним сюжетам історичної достовірності. З іншого ж боку, це сильно ускладнює схему, яку приймали ті дослідники, які вірили в історичність беотійської міграції. У разі довіри до ідеї, що рух населення у міфі дорівнює культу, виходить що міграція була не тільки з півночі на південь, а й з півдня на північ і зі сходу на захід. Беотія в такому випадку – не моноетнічний регіон, а скоріше строкатий регіон, який складався з багатьох народів. Це і місцеві, і групи, які прийшли з Фессалії, і групи вихідців з Пелопоннесу, і навіть певна група східного походження. Якщо прийняти таку схему заселення регіону, то виходить, що група мігрантів з Фессалії була, або найбільш багаточисельною, або найсильнішою. Власне, саме етнонім цієї групи та діалект став пануючим в регіоні, як і історія приходу та підкорення регіону. Якщо розвивати цю ідею й далі, то можна прийти і до наступних висновків. Так, різні етнічні групи могли “змагатися” своїми міфологічними нарративами⁷³. Цим можна пояснити і плутаність цієї міфологічної традиції. А усікання дому Кадма в такому випадку можна вважати міфологічним відображенням “поразки” однієї з етнічних груп. Проте, незрозуміло якої саме – вихідців зі сходу чи місцевих. Бо кадмейців можна асоціювати з обома групами.

---

⁷³ Під “змаганням” тут мається на увазі те, що групи людей зберігали свою ідентичність за допомогою міфологічних історій, але поступово асимілювались і деякі з історій виявились другорядними. Більше не існувало б групи людей, які себе асоціювали з цим міфологічним нарративом.

Проте, подібні висновки будуть такими ж схематичними та спекулятивними як і повна довіра до беотійській міграції. Звичайно, що запозичення культур свідчить про контакти з регіонами їх запозичення. Проте, це не завжди означає міграцію значних груп населення. Це могли бути ситуативні запозичення у вигляді культурної дифузії. Особливо показово це зі східним впливом. Міфологічна традиція прямо вказує на переселення з Фінікії. Сам етнонім Кадм також має східне походження. Про витоки культу Кабірів також вже було вказано вище. Але на цьому весь східний вплив закінчується. Переселення значної частини людей мало би відобразитися в археологічному матеріалі. Проте, на даний момент маємо лише колекцію циліндричних печаток східного походження (Schachter, 2016, р. 4)⁷⁴. Це свідчить про контакти та можливі торгівельні відносини, проте не про масові міграції⁷⁵. Крім того, міфологічні сюжети, якщо і мають історичне ядро, то мають широкі хронологічні межі для появи. Це величезний проміжок часу від кінця Мікенського часу до пізньої Архаїки. Тривала хронологія також ускладнює будь-які схеми. Адже за півтисячоліття на цих теренах могла відбутися чисельна міграція чи бодай маленькі переміщення груп людей, які і могли відобразитися в міфологічній традиції. Не можна виключати і того, що культові запозичення з інших регіонів пізніше могли стати підставою для легенд про міграції тощо. Тому, варто обережно ставитись до спроб зображення простих пояснювальних схем.

Проте, тільки заперечення, запропонованих раніше в науці пояснень, не виглядає продуктивним. Отже, спробуємо синтезувати отримані результати в певні концептуальні висновки. Можемо припустити, що якась група населення все ж таки мігрувала з території Фессалії. Про це свідчить міфологічний сюжет, культові сліди та дані філології. Місцеве населення не було витісненим, а змогло ужитися з новоприбулими. Очевидно, що група мігрантів була достатньо великою для того, щоб їхня культура та міфічний наратив стали пануючими в

⁷⁴Також про це є згадка в коментарі до Апполодора Гл. III Прим. 2.

⁷⁵Про контакти Мікенської доби та їх цивілізаційну важливість для Ахейських палаців див.детальніше: Андреев, 2002, с. 596-597.

регіоні. Місцеві також залишилися в достатній кількості для того, щоб вижили чисельні культу Мікенської доби. Крім того, фіксуються культові сліди представників інших регіонів. Це може свідчити, як про переселення певних груп населення, так і про культурні запозичення. На жаль, тільки таку скудну схему можна окреслити з даного джерельного матеріалу. Проте, слід розуміти, що це лише бліда тінь складних процесів руху населення, які скоріш за все мали насправді місце.

Питання історичності беотійської міграції все-таки є другорядним для цього дослідження. Головним є саме існування такої міфологічної традиції. Оскільки, вона таким чином стала основою ідентичності беотійців. Скоріш за все, що переселення сприймалося першим колективним історичним актом. Причому таким він сприймався, як мешканцями регіону, так і сусідами. Цю тезу підтверджує те, що про міграцію знав, як Гесіод (сам був беотійцем), так і афінянин Фулідід.

2.2 Співіснування етнічної та полісної ідентичності в Беотії

Тепер слід розібратися, як правильно називати беотійський колектив. В джерелах його представників зазвичай називають «беотійцями». Але все-таки іноді вживається важлива для нас дифініція *ἔθνος*. Проілюструємо це цитатою зі Страбона: «ἐξῆς δ' ὁ ποιητὴς μὲμνηται τοῦ τῶν Ὀρχομενίων καταλόγου, χωρίζων αὐτοὺς ἀπὸ τοῦ Βοιωτιακοῦ ἔθνους. καλεῖ δὲ Μινύειον τὸν Ὀρχομενὸν ἀπὸ ἔθνους τοῦ Μινυῶν...»(Strab. 9.2)⁷⁶. Вище вже згадувалось, що етнос є однією з форм суспільно-політичної організації людей в античності. Він існував одночасно з іншою формою – полісом. Як бачимо, в уявній історії регіону, колективна дія, тобто міграція, посідала дуже важливе місце. Переселення починало нову

⁷⁶«Наступними ж поет згадує в каталозі Орхоменців, відділяючи їх від Беотійського етносу. Називає ж Орхомен Мінійським за етносом Мінійців»

«Next the poet gives the catalogue of the Orchomenians, whom he separates from the Boeotian tribe. He calls Orchomenus «Minyean», after the tribe of the Minyae.»; «Далее Гомер дает список орхоменцев, которых он отделяет от беотийского племени. Он называет Орхомен «минийским» по племени миниев.». Переклад подано за виданнями: Strabo (Author), Jones H. L. (Ed.) (1924). *The Geography of Strabo*. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd; Страбон (1964). *География*. Перевод Г. А. Стратановского под общей редакцией проф. С. Л. Утченко. Москва: «Наука».

сторінку історії регіону. Ділило час на до та після. Виходить, що для населення їх власним першим історичним актом, тобто заселенням регіону, була саме колективна дія етносу. Тому, дуже важливо детально проаналізувати, чим же були античні етноси та беотійський зокрема.

Відразу слід сказати пару слів про дефініції. Давньогрецький ἔθνος має різноманітні переклади – народ, плем'я, група людей, стая, стадо, стан (суспільний). В контексті позначення ἔθνος великих регіональних груп зазвичай перекладають, як народ або плем'я, чи вживають кальку етнос. Для цього дослідження найбільш вдалим слід вважати слово етнос. Проте, іноді будемо вживати народ або плем'я, як синоніми.

Підемо шляхом від загального до конкретного і спробуємо спочатку розібратися, чим же були загалом античні етноси. Етнічну групу в даному випадку можна визначити, як соціальну спільноту, що розділяє уявлення про своє походження та першопочаткову батьківщину. Обов'язковим для Еллади є віра в першопредка, який зазвичай і є епонімом етносу. Найбільш відомі такі групи, як Дорійці, Іонійці, Дріопи, всі вони мають однойменних предків: Дора, Іона Дріопа. Крім того, територія походження цих груп була відмінною від історичного ареалу їх розселення. Члени етнічної групи зазвичай мали спільні звичаї. Так, до прикладу, в джерелах зберіглися стійкі поняття, як «дорійський одяг», «дорійський ніж», «дорійські звичаї». Члени етнічного колективу могли відправляти однакові ритуали та вшановувати спільні культу.

Але слід сказати, що звичаї та культ мали все ж другорядне значення. Такі поведінкові моменти могли посилювати почуття ідентичності, але відомі випадки запозичення одягу та звичок. Мешканці Кінурії були «доріізовані» через довге підпорядкування Аргосу, але все-таки залишились іонійцями. Тому, головним для визначення етносу все таки був міф про спільне походження та далеку вигадану батьківщину (Hall, 1997, pp. 36-40).

Легко пересвідчитися в тому, що загальні риси давньогрецьких етносів нічим не відрізняються від конкретного беотійського. Так, власне ім'я спільноті дав епонімний герой Бойот, який і привів плем'я з прабатьківщини долини Арне в

Фессалії. Тобто, головна ознака, а саме спільне міфологічне минуле присутня. Що стосується другорядних, то ряд культів носили панбеотійський характер, а виконання ритуалів, пов'язаних з цими культурами, мали значення для всього регіону. До таких відносяться культу Афіни Ітонії, Аполлона Ісменія, Посейдона Онхеста, тощо⁷⁷. Ще одною важливою ознакою була мова. Беотійський діалект або говірку інші елліни чули відразу і їм ставало зрозуміло, що перед ними беотієць. Так, в Анабасисі, Ксенофонт підкреслює, що проти нього виступав тільки Аполлонід, який говорив на беотійській говірці (Xen. Anab. III.1.26). На різниці в діалекті грав і Арістофан в комедії Ахарняни (Arist. Acharn. 860-928)⁷⁸. Мабуть, з точки зору Афінської публіки беотійська говірка була кумедною.

Отже, як бачимо, за всіма головними та другорядними ознаками, Беотійці підпадають під категорію етносу. Для того, щоб краще розібратися, які ж функції виконував етнос, треба звернутися до його можливого синоніма. Багато груп, які описують як етнос, так само часто описують як γένος. Це слово, в свою чергу, має пряму взаємозалежність з значеннями «бути народженим», «походити» тощо. Тобто, саме акт народження, «кровна спільність» є ключовими в даному випадку. Частково про це вже йшлося вище, коли наголошувалося на значенні спільного для етносу першопредка-епоніма. Але не було вказано на значення генеалогії. Вона є важливою складовою міфу про походження етносу, адже герой-епонім не існував у вакуумі. Етнічні генеалогії були інструментом через який колективи розташовували себе в часі та просторі. Щоразу винаходили свою ідентичність пов'язуючи себе з героєм-епонімом. Міфи про етнічну приналежність виконують функцію стратегії, завдяки якій великі колективи ідентифікують себе стосовно інших колективів та досягають компромісу між малими групами в середині (Hall, 1997, pp. 35-41)⁷⁹.

⁷⁷Про панбеотійські культури дивись детальніше: Schachter, 2016, pp. 14-17; Kowalzig, 2007, pp. 331-353, 360-382;

⁷⁸Про Беотійський діалект див. детальніше: Giannakis, Crespo, Filos, 2018, pp. 167-189; Schachter, 2016, p. 8; Larson, 2007, pp. 111-129.

⁷⁹Крім того етнічні генеалогії також виконують функцію внутрішнього структурування колективної ідентичності. Формують стратегію ідентичності в середині між різними групами. І коли змінюються відносини між цими групами змінюються і генеалогії.

Отже, питання та проблема етносу – це завжди проблема ідентичності певного соціального колективу. Але, окрім констатації наявності певної ідентичності, треба розібратися, чи приводила її наявність до формування політичних інституцій. Так, до прикладу, загальноприйнятою в науці є точка зору, що греки віднайшли власну ідентичність в процесі Греко-перських воєн (Hall, 1997, р. 44; Суриков, 2012, с. 279-284). В протистоянні елліни «винайшли» варварів і через їх винайдення краще відчували себе. Проте, ця ідентичність не призвела до міцної політичної інтеграції. Власне кажучи, навіть в сучасності не всі великі етнічні групи утворюють політичні інституції.

Втім, політичне життя Еллади демонструє, що етнос дуже часто ставав підставою до утворення надполісних інституцій. В джерелах такі об'єднання іменуються *koīna* (ліга, конфедерація) або *sympoliteiai* (спільна «конституція», спільний устрій). В науковій літературі подібні політичні утворення називаються федераціями. До них можна віднести Беотійський та Аркадський союзи, Ахейську лігу. Варто наголосити на тому, що об'єднання, в які входили декілька етнічних груп, наприклад Дельфійська та Калаврійська амфіктіонії не тяжіли до політичної єдності (Beck, 2015, р. 30). Отже, з одного боку етнічна ідентичність була підставою для політичної інтеграції не тільки в Беотії. З іншого ж такі об'єднання іменуються федераціями, що не передбачає повної уніфікації. Натомість залишається місце для складових частин – полісів.

Очевидно, що поліси також мали свою місцеву форму ідентичності. Тому, політичне інституювання федерацій можливе лише при досягненні певного компромісу або симбіозу ідентичностей. І тут постає питання, як співвідносилась місцева (полісна) та регіональна (етнічна) ідентичність. Чи не було між ними своєрідного конфлікту і чи домінувала одна над іншою.

Частково відповіді на ці питання можуть дати знахідки епіграфіки. Перші написи, в яких з'являються беотійці, датуються кінцем VI ст. до Р.Х. Одна з них – це маленький кам'яний фундамент статуетки, яка скоріш за все зображала войовничу Афіну. На ній напис: *Βοιωτοί Προναία*. Тобто, від Беотійців Афіні

Пронаїї. Це посвята містилася в храмі Аполлона Птойя, де можливо є ще два написи з Беотійським етніконом. Але їхнє точне походження сумнівне.

Також, приблизно цим же часом датується документ з Дельф. Беотійці з'являються в ньому як ті, що присвячують. Вшановували вони Аполлона та Афіну Тритогенію. Інші обставини посвяти залишаються невідомими (Parazarkadas, 2014, pp. 24-25).

Про що ж свідчить використання регіонального етнікону в сфері культу. По-перше, про наявність колективу людей, які відчували свою спорідненість. Таким чином епіграфіка підтверджує наявність етнічної ідентичності. По-друге, етнос визнавався, як всередині колективу, так і назовні. Посвята в Дельфах від імені Беотійців мала би бути зрозумілою усім грекам. І по-третє, можна припустити, що кінець VI ст. до Р.Х був певним етапом розвитку регіональної ідентичності. Можливо, розрізнені спільноти регіону саме в цей час прийшли до певного консенсусу в розумінні своєї ідентичності та виробили спільний міфологічний наратив. Принаймні чомусь саме в цей час мешканці регіону відчули потребу звертатися до богів від імені саме беотійців. Звичайно, що таке твердження справедливе тільки з урахуванням того, що в подальшому не буде знайдено більш ранніх написів.

Проте сама по собі наявність регіонального етнікону не свідчить про характер ідентичності. Крім того, більшість посвят у сфері культу зберігали полісні етнікони.

Наведемо до прикладу два написи датовані тією ж другою половиною VI ст. до Р.Х. Перший напис 550-525 pp. до Р.Х., адресований Зевсу Олімпійському від Орхоменців (NIO 121). Посвята зроблена на нащичнику шолому з Коронеї. Тобто, божество вшановували за перемогу одного Беотійського полісу над іншим. Другий напис датований 525-500 pp. до Р.Х. Він вміщений на лівій поножі і містить вдячність Фіванців, які перемогли Гіетт (NIO 122). Як бачимо, обидва приклади містять полісний етнікон. Крім цього, вдячність божеству висловлена за перемогу одного Беотійського полісу над іншим.

Отже, написи демонструють співіснування обох видів ідентичностей регіональної та полісної. Загалом, це і так було зрозуміло. Незрозумілим залишається співвідношення цих двох форм ідентичності. Чомусь в одному випадку до богів звертались Беотійці, в іншому ж – представники полісу. Крім того, існування уявлення про спорідненість не було перепорою для війни з сусідами.

Найбільш цікавим в контексті взаємозв'язку та поєднання регіональної та полісної ідентичності є напис з Дельф :

Ἐπίδδαλος τόπό[λλονι]

Βοιότιος : ἔχς Ἐρχ[ομενο]

[h]υπατόδορος : Ἀρισστ[ογείτον]

ἐλοεσάταν : Θεβαίιο.

(FDIII 1:574)

Час напису приблизно належить до 475 р. до Р.Х.⁸⁰ Як бачимо, Епіддалос ідентифікував себе, використовуючи обидва етнікона, як регіональний так і полісний. Цей напис викликав ряд інтерпретацій. Так, деякі дослідники пояснювали таку подвійність існуванням федерального громадянства в Беотії в цей час. Інші заперечували таку позицію і вказували на те, що Епіддалос просто жив в Орхомені, однак був громадянином іншого полісу (Papazarkadas, 2014, pp. 29-30).

Ще одне досить імовірно пояснення полягає в панеллінському характері Дельфійського святилища. Епіддалос таким чином позначив, що він з Беотійського, а не Аркадського Орхомена. Якби статуя була поставлена у святилищі в Беотії, то уточнювати і не було би потреби. В Дельфах інші греки могли не розуміти про який конкретно Орхомен йде мова (Larson, 2007, p. 149).

На важливу деталь вказує Ганс Бек. Він звертає увагу на те, що посвята була здійсненна приватною особою. Епіддалос, виступаючи самотійно, був вільний

---

⁸⁰Датування напису доволі точне. Форми букв вказують на дату приблизно 475 р. до Р.Х. Це підтверджується тим, що статую робили ті самі митці Гіпатодор та Арістогітон, що робили групу статуй «Семеро проти Фів» в Дельфах. Вона була присвячена перемозі 460 р. до Р.Х.

у виборі своєї ідентифікації. І все-таки, на перше місце він поставив те, що він – беотієць, з чіткою вказівкою на Орхомен. Важливо також, що для митців вказаний поліс їхнього походження – Фіви⁸¹. Це підкреслює те, що до Беотії були включені, різноманітні за походженням, місцеві групи (Parazarkadas, 2014, pp. 30). Таким чином, ідентичність виражається в різних за масштабом рівнях. Ці рівні – регіональний та місцевий, або полісний, доповнювали один одного. Регіоналізм беотійців не заперечував місцевого. Він сформувався на компромісі місцевих общин, які він включав в себе. Без цих полісних одиниць мозаїчний регіональний етнос був би неповноцінним. Виключи звідси Фіви або Орхомен – і Беотія стає неповною, вона втрачає свою органічну частину.

Але потрібно звернути увагу на ще один епіграфічний документ, який дозволить в повній мірі розкрити взаємовідносини окремого полісу та всього Беотійського етносу. Це напис на бронзовій табличці з Олімпії. Він містить поправки до раніше винесеного рішення яке, на жаль, не зберіглося:

ἄγαλμα Διός· Πύρρο(γ) γρ[α]φέας vac.

v καὶ Χαρίξενος καὶ τοὶ μαστροὶ vac.

[τ]αῖρ δίκαις, ταῖρ κα(τ) τοῖν Βοιωτοῖν Μένανδρος

[κ]’ Ἀριστόλοχος τοῖρ Ἀθηναίος ἐδικαζάταν vac.

[ἀ]πέγνον καὶ τοῖ(ρ) Θεσπιέσσιν καὶ τοῖρ σὺν αὐτὸς

[μ]ὲ δικάιος δικαστᾶμεν, κάλὸ τοῖν Θεσσαλοῖν v

[ἀ]πεδίκαζαν. vacat (SEG 31:358)⁸².

Документ зазвичай датують 475 р. до Р.Х. Хоча, датування та причина покарання Беотійців разом з фессалійцями залишаються незрозумілими. Найбільш прийнятною причиною, чому феспійці були реабілітовані після апеляції, є контекст греко-перських війн. Беотійців загалом звинувачували в медізмі, натомість феспійці брали участь, як в битві при Фермопілах, так і в битві

⁸¹Третя та четверта строки. Гіпатодор та Арістогітон з Фів.

⁸²Offering to Zeus. Pyrrhon, secretary, Charixenos, and the mastroi have decided that the verdicts, which Menandros and Aristolochos rendered against the Boiotians in favour of the Athenians, were not justly rendered in favour of both the Thespians and their dependants, and they have rescinded the penalty against the Thessalians (Schachter, 2016, p. 59).

при Платеях (Papazarkadas, 2014, pp. 39-40).⁸³ В будь-якому випадку найважливішим є те, що полісної ідентичності було достатньо для того, щоб поставити себе в незалежну від етносу позицію (Papazarkadas, 2014, pp. 40).

Отже, як бачимо, Беотійський етнос був регіональною формою ідентичності. Вона була побудована на рівновазі та компромісі багатьох менших груп, які були складовою цього етносу. Надзвичайно цікавим є те, що наявність колективної регіональної ідентичності не була перешкодою до внутрішніх військових конфліктів. Крім того, слід вказати, що полісна ідентичність була надзвичайно розвиненою. Це очевидно продемонстровано на уникненні покарання феспійцями. Але, звичайно, що в очах греків вони все одно лишалися тільки «правильними» беотійцями. Тобто, поліс міг жити незалежним від етносу життям, але «витерти» себе з уявної карти – ні.

2.3 Місце Фів на ментальній карті Беотійського регіону

Тепер варто розібратися у тому, яке місце займав Фіванський поліс в цьому етнічному міфологічному наративі. Вище було продемонстровано, що місцеві групи були складовою частиною Беотії. Вони могли при бажанні протиставити себе цілій частині, але не могли вийти з її складу. Переплетення місцевої та регіональної форм ідентичностей базувалося на компромісі між усіма цими групами. В цьому контексті важливо зрозуміти, чи займали Фіви місце лідера і в міфологічній картині світу. Очевидно, що лідерство в уявному наративі давала певний моральний карт-бланш на головування в регіоні. Також, потрібно визначити наскільки співпадають фіванський та беотійський міфологічний наративи. Де, в даному випадку, знаходився компроміс між локальним та регіональним, а також, яким чином вони впливали один на одного.

Почнемо розгляд з аргументів, які дають змогу говорити про те, що Фіви займали в міфологічному наративі першість серед інших беотійських міст. Ба більше, фіванський цикл міфів був, мабуть, одним з найвідоміших для всього

---

⁸³Інші точки зору на можливі причини покарання Беотійців викладені у: Schachter, 2016, pp. 59-60

грецького світу. Він так би мовити носив панеллінський характер. Пояснити ж розповсюдженість фіванського циклу можна декількома причинами.

Першою причиною буде глибина фіванської історії. Про це вже йшлося на початку розділу, але згадаємо про неї ще раз, щоб краще аргументувати. На кінець Мікенської доби в Беотії існувало тільки два сильних палацових центри – Фіви та Орхомен. Інші поселення мали другорядне значення (Buck, 1979, p. 41). Крім того, в Темні віки у Фівах, хоча і була сильна рецесія населення, поселення не зникло. Навпаки регіон показував поступове стадіальне прогресуюче зростання населення усі наступні періоди (Schachter, 2016, pp. 7-8). Залишки старих будівель бронзової доби були гарним паливом для міфів у людей архаїчної доби. Вони були речовим доказом численних історій легендарного минулого. Крім того, існує велика імовірність, що інший палацовий центр Орхомен постраждав від кризи на зламі епох набагато сильніше. По-перше, його господарство було засноване на складній іригаційній системі, що потребувала чисельних ресурсів для підтримання. По-друге, в колишній сфері впливу Орхомену утворилося більша кількість самостійних полісів (Schachter, 2016, p. 7). Отже як можна побачити загальна історія регіону сприяла розвитку саме фіванського циклу міфів.

Другу причину розповсюдженості фіванського циклу слід шукати в Афінах. Іронічно, що усе Vст. до Р.Х. афіняни були непримиреними ворогами Фів. І саме в цьому столітті створили твори мистецтва завдяки яким фіванський цикл став надбанням світової духовної культури. Мова йде про діяльність знаменитих афінських драматургів: Есхіла, Софокла та Евріпіда. Так, із творів, що дійшли до нашого часу нам відомі: Семеро проти Фів Есхіла; Цар Едіп, Антигона, Едіп у Колоні Софокла (Есхіл, 1990; Софокл, 1989). Частина трагедій, які забрав час також містили сюжети з Фіванського циклу міфів⁸⁴. Інтерес афінських трагіків до уявного наративу сусідів можна пояснити декількома причинами. Так, сюжет міфів сам по собі був достатньо трагічним. Доля легендарного царя Едіпа який не знаючи того вбиває власного батька та одружується на своїй матері настільки

---

⁸⁴Загалом детальніше про трагедії див.: Kitto, 2002, p. 401.

просякнута горем злого року, що так чи інакше мала би відобразитися в творах мистецтва⁸⁵. Також безумовно заслуговує уваги точка зору про те, що афінські трагіки через Фіви показували своєрідні анти-Афіни. На сцені демонструвалися найбільші порушення та викривлення соціальних норм. При цьому митці, якби зберігали безпечну відстань (Berman, 2015, p. 75). Таким чином афінські драматурги популяризували міфологічний наратив своїх заклятих ворогів. При чому робили це настільки майстерно, що стали класикою світової літератури та драматургії.

Третьою причиною того, що фіванський цикл міфів став найвідомішим є важлива роль полісу в класичну добу. Фіванцям на короткий період вдалося вибороти першість серед полісів усієї Еллади. Епамінонд та Пелопід домоглися підриву військової та політичної могутності Спарти. Остання мала би здаватися сучасниками непереможним колосом, беззаперечним гегемоном Греції. Успіх Фів підігривав цікавість античних збирачів та упорядників міфологічних історій. Так, усні оповідки про легендарне минуле ставали писаним словом і завдяки цьому дійшли до нашого часу. Міфи ж інших полісів Беотії просто не були записані. Тому, залишається дуже висока імовірність, що багато міфологічного наративу регіону було втрачено назавжди.

Отже, у популярності фіванського циклу міфів був цілий ряд причин різного характеру. Тепер варто в загальних рисах окреслити, які ж оповіді входили до цього уявного наративу. І якими були для еллінів епічні Фіви.

За найбільш популярним сюжетом, Фіви були засновані вихідцем з Фінікії – Кадмом, який побудував місто там, де лягла корова (ApolloD. III.IV). Античний герой діяв згідно даного йому оракулу в Дельфах. Крім того, на Кадма греки покладали ще й важливу цивілізаторську роль. Вони вірили, що саме він навчив еллінів фінікійському алфавіту (Hdt. V. 58). Отже, основна версія заснування міста тісно пов'язана з традицією східного походження засновника – ойкіста.

---

⁸⁵Цікавим є те, що міф про Едіпа став надбанням популярної культури в ХХ ст. завдяки діяльності Зигмунда Фрейда. Австрійського психолога на формулювання знаменитого «Едіпового комплексу» наштовхнула трагедія Софокла «Цар Едіп».

Саме слово Кадм має семітське походження та означає «схід», «зі сходу» (Berman, 2015, p. 15)⁸⁶. На питанні історичності даного міфу детально зупинятися не будемо. Є докази, які опосередковано вказують на обставини, чому і як міг сформуватися даний міф.⁸⁷ Але загалом як і інші інтерпретації, пов'язані з міфологією, історія з Кадмом залишається дуже спекулятивною. Головним же для нашого дослідження є те, що довгий час існувала група людей, яка сприймала цю історію реальною. Легенда про заснування міста Кадмом є наративною стратегією певної групи людей стосовно їхнього уявного минулого.

Проте, існує й інша версія заснування міста. Фіви були засновані братами-близнюками Амфіоном та Зетом. Саме вони огородили місто стінами та баштами. Брати будують ті сім воріт, які стали епітетом та символом Фів в епосі (Od. 11.260 -265)⁸⁸. Зет одружився на Фіві, ім'я якої і стало назвою міста (Apolloed. III.V.5-7). Так, завдяки існуванню цих двох міфів, місто отримало цілих два топоніми – Кадмея та Фіви. Дві традиції відобразилися в реальній архітектурі міста. Існувала цитадель з домом легендарного Кадма. А північніше від цього місця знаходився схил з могилою іншого героя, який носив назву Амфейон (Berman, 2004, p. 20). В класичний час кожен з топонімів знайшов своє місце. Верхню цитадель називали Кадмейоном, а нижнє місто – Фівами.

На цьому можна було б завершити опис міфологічної традиції заснування Фів. Але, зазвичай, дві історії заснування міста змішують в одну. І це поєднання двох наративів дуже показове в контексті дослідження історії Фів та і регіону загалом.

---

⁸⁶Археологічно не фіксуються переселень людей зі сходу. Але в 1963 було зроблено відкриття 32 циліндричних печаток в Фівах, які мають «східне» походження. Лазурит з якого вони зроблені походить взагалі з Афганістану. На одній з печаток є згадка імені Кідін-Мардук, якого деякі вчені вважають легендарним Кадмом (REG LXXIX, 1966, p. 698 - 699 sqq.).

⁸⁷Стосовно історичної основи міфу про Кадма див.: Schachter, 2016, pp. 25-35. Загалом концепція автора можна прийняти як робочу. Так, було вказано на те, що рух населення зі сходу все-таки можна зафіксувати. Таким переселенцем був батько знаменитого епічного поета Гесіода. Крім того зі сходу було запозичено культ Кабірів. Тобто так чи інакше мали в регіоні мали би бути контакти зі сходом. Доволі імовірним є переселення греків, які жили в Малій Азії. Вони могли принести з собою, якісь східні звичаї, які і стали джерелом міфу. Така концепція пояснює розрізненні опосередковані докази міфу в той же час пояснює чому археологія не фіксує появи залишок матеріальної культури інших народів.

⁸⁸В епосі за Фівами закріпився епітет семиворітного міста : Θήβη ἑπτὰπυλος.

Так, згідно з пізньою міфграфічною традицією представленою Діодором, Павсанієм та Аполлодором, близнюки Амфіон та Зетос жили пізніше ніж Кадм (Apolloed. III. V.5-7; Diod. Sic. 19.53.4-7; Paus. 9.5.6). Відповідно до цієї традиції, вони не засновують місто, а відбудовують чи просто його огороджують. Лай же, нащадок Кадма, був тимчасово усунутий від правління. Він повертає собі трон тільки після смерті близнюків та їх нащадків.

Викладена вище версія міфологічної традиції загалом виглядає логічно і не має внутрішньої суперечності, як у випадку подвійного заснування одного і того самого міста. Три різні античні автори володіли більшою кількістю міфічного матеріалу, ніж ми, і мали би краще орієнтуватися в стародавній традиції. Але їх суттєвим недоліком є вільне неприродне об'єднання міфічних історій та приведення їх в логічну послідовність. Іншими словами, якщо дві міфічні історії не суперечать одна одній, то це має викликати подив.

Усі ці зауваження залишалися б голослівним теоретизуванням на тему міфу, якби не декілька фактів. Так, слід сказати, що Гомер знає про заснування Фів Амфіоном та Зетом, а не Кадмом (Od. 11.260 -265). З іншого боку, в Іліаді є згадки етноніму кадмейців (Il.10.285-290). Можливо, в епосі не згадано заснування Кадма, тому що ця історія і так була відома, і пояснювати її для загалу не було потреби. Діодор навіть процитував Одиссею, описуючи Амфіона та Зета (Diod. Sic. 19.53.4-7). Але це не завадило йому вважати, що першим заснував місто все-таки Кадм. Тобто, повідомлення Іліади і Одиссеї не виключають можливості заснування міста Кадмом. Тим паче, що повідомлення про Амфіона та Зета приділяє особливу увагу моменту обгородження міста, побудови міцних стін та воріт. Тобто, повторне заснування або просто перебудова міста не суперечить логіці епічної розповіді. Проте, є уривок афінського історика Ферекіда, який вказує на те, що Амфіон та Зет були першими засновниками міста (FGrHist 3F41d)⁸⁹. Це повідомлення є дуже цінним для нас. Ферекід жив у VI ст. до Р.Х. та, відповідно, краще знався на епічній традиції, ніж Діодор, Павсаній чи Аполлодор. За те, що традиція Амфіона та Зета старіша ніж історія з Кадмом

⁸⁹Це повідомлення Ферекіда міститься в схолії до Іліади (Il. 13.302)

говорить і сам топонім. Так, Фіви, які пов'язувались з близнюками, зустрічається ще в написах Бронзової доби (Schachter, 2016, p. 9).

Власне, для дослідження не є принциповим, хто раніше заснував Фіви – Кадм чи близнюки Амфійон та Зет. Але боротьба за першість в міфічній традиції доводить висунуту тезу про існування двох незалежних традицій. З часом, існування двох історій заснування одного і того самого міста почало виглядати абсурдно. Тому, історики та міфологи об'єднали дві розповіді в одну⁹⁰. Звідси і виникли всі ці дивні історії про відновлення міста після спустошення. А після зміни парадигми про першість Кадма у заснування Фів вся історія набула ще більш заплутаного характеру. Оскільки, тепер рід Кадма втрачав царювання в місті, його перезасновували Амфійон та Зет, а потім рід Кадма знову повертав собі престол.

Якщо розглядати ці дві історії окремо, то ще краще видно різницю у їхньому походженні. Так, традиція із заснуванням міста близнюками Амфійоном та Зетом скоріш за все має походити з Бронзової доби. Це підтверджує той факт, що топонім, пов'язаний з братами, зустрічається в Мікенських написах. Ця історія імовірно має індоєвропейське коріння. Так, ми знаємо таку ж традицію заснування Риму братами-близнюками Ромулом та Ремом. Натомість, заснування Кадма більше схоже на історію з епохи Архаїки. Тут герой засновує місце там де йому вказує Дельфійський оракул⁹¹. Також важливо наголосити, що в Іліаді та Одисеї все що пов'язано з Кадмом вживається здебільшого у множині у формі етноніму. Тобто, виходить група людей намагалася підкреслити своє східне походження (Berman, 2004, pp. 17-19).

Отже, насправді ця історія з подвійним заснуванням Фів є дуже показовою для всього регіону. Навіть на прикладі конкретного полісу ми бачимо дві традиції, за якими, очевидно, стояли певні групи людей, які в неї вірили. При

⁹⁰Про існування також двох окремих традицій заснування Фів дивись також: Gantz, 1993, p.467; Berman, 2004, p. 22.

⁹¹Дельфи зіграли важливу роль в Великій грецькій колонізації. Їхнє жрецтво за допомогою оракулів (в сенсі пророцтв) кординувало колонізаційних рух. Про це детальніше див.: Malkin, 1987, p. 316.

чому, скоріш за все, ці наративи двох груп знаходились у певній конкуренції. Це можна прослідкувати на зміні першості в заснуванні міста. В епосі ж основним мотивом було заснування міста близнюками, але згодом, в класичний час, історія Кадма витісняє її на другий план. Вище вже наголошувалось на співжитті різнорідних маленьких груп в регіоні, які з часом приходили до певної спільної традиції. То тут, на прикладі лише одного полісу, ми бачимо таку ж ситуацію, характерну для всього регіону.

Важко сперечатись з тим, що Фіви посідали важливе місце в міфологчній традиції усієї Еллади. Але, яке місце займав поліс в «етнічному» міфі. Під останнім слід розуміти історію про переселення беотійського племені (Thuc. 1.12.3). Вище вже йшлося про те, що саме міф про міграцію відіграє надзвичайно важливу роль у формуванні етнічної ідентичності. Тому, присутність в цьому наративі Фів значно підсилювала б авторитет полісу в очах мешканців регіону.

Але, натомість, Фіви взагалі відсутні та показово ігноруються традицією про міграцію. Міф зосереджений на місцях, які пов'язані з басейном Копайдського озера (Kowalzig, 2007, p. 358). Слід також відмітити, що Орхомен фігурує в міграційній традиції (Str. 9.2.29). Звичайно, це не ключова роль. Орхомен просто вказаний в переліку міст, які були зайняті беотійцями.

Таким чином, Фіви не відігравали для спільноти регіону якоїсь ключової ролі в момент акту переселення. Але слід сказати, що жоден інший поліс також не відігравав ніякої помітної ролі чи функції. Вище вже відзначалося, що для міграційного міфу найважливіше місце посідає саме Арне (Thuc. 1.12.3; Str. 9.2.29; П. 2.494–511; Hes.fr. 218). Цікаво й те, що цей топонім подвоювався. Арне існувало в Фессалії і Беотії. Можна навіть казати, що це місце для етносу було альфою та омегою. беотійці виходять з Арне в Фессалії та приходять в Арне в Беотії. Стосовно реального існування останньої, в науці точаться дискусії⁹². В

---

⁹²Деякі вчені схильні довіряти традиції про існування Арне в Беотії. Хоча і вказують на труднощі ідентифікації поселення. Так, за однією з версій таке поселення могло існувати на узбережжі Копайдського озера. Постійні повені якого могли повністю зруйнувати поселення. Іноді як Арне ідентифікують Аскру, Херонею, чи яесь невелике поселення розташоване неподалік Фів. Онхесту, Мідеї (Larson, 2007, pp. 40-41). На противагу цій точки зору є думка

даному випадку, нам не так важливо, чи існувало реальне поселення Арне в Беотії. Головним є те, що вся уявна історія появи беотійського етносу обертається виключно навколо цього поселення. Саме існування такого важливого етнічного центру, як Арне, до певної міри обнулювало легендарну історію Фів. Увесь міфологічний сюжет про Кадма, Едіпа, Епігонів, Амфіона та Зетоса виносився за рамки історії беотійського етносу. Це, так би мовити, події іншої епохи.

Отже, легендарна історія Фів стоїть осторонь умовного етнічного міфу. Це повністю завершений міф. Це підтверджується навіть самим описом легендарних семиворітних Фів. Його патерн співпадає зі схемою зображення Трої. Обидва міста описані із перспективи ззовні. Це лише стіни, ворота, довколишній ландшафт (Verman, 2015, p. 47). Ці міста вже не існують, від них залишається тільки легендарна історія та зовнішній вигляд. Натомість, етнічний міф не мав завершення. Він не може завершитись до того часу, поки існують представники цієї спільноти.

Слід також відмітити й те, що, якщо Фіви не могли претендувати на особливе місце в етнічному міфі, то це працювало й з іншими полісами регіону. Становлення спільноти йде з легендарної Арне. Всі ж інші міста регіону є рівновіддаленими від цього центру. Ніхто, в даному випадку, не міг претендувати на якийсь особливий авторитет чи першість.

Проте, ставити крапку у взаємодії між етнічним міфом та Фівами, зарано. Процеси, пов'язані з формуванням пам'яті про минуле, є доволі складними. Крім того, пам'ять та уявлення про приналежність до певної спільноти може змінюватися з плином часу. Для того, щоб краще пояснити цю думку, розглянемо два приклади.

Перший приклад стосується міфу про Огіга. За деякими більш пізніми джерелами він був першим царем Фів (Paus. 9.5.1). Автор же схолії до Аполлонія Родоського навіть говорить про те, що Фіви спочатку називались Огігія. А сам

про те, що Беотійська Арне взагалі поселення «фантом», яке існувало тільки в уяві авторів деяких джерел (Thucydides, Hornblower, 1991, p. 39).

цар був сином Бойота (Schol. Ap. Rhod. III 1177–1187a). Схоліаст посилається на слова давньогрецької поетеси Корінни. Якщо повідомлення автора схолії є достовірним, то виходить, що Фіви мали прямий зв'язок з етнічним міфом. Так, їх першим царем є нащадок легендарного Бойота, який є епонімом усієї спільноти регіону. В такому випадку виходить, що викладені вище твердження про те, що Фіви ігноруються етнічним міфом є помилковими.

Проте, мабуть, помилки все таки немає. Так, ми маємо лише одне повідомлення щодо родових зв'язків Бойота та Огіга, збережене у схолії. Інші джерела називають Огіга, або першим царем Фів, або одним з ранніх царів (Paus. 9.5.1, Ap. Rhod. III 1177–1187a). Його могила знаходилась біля одних із семи воріт, які носили його ім'я⁹³. Як бачимо, майже всі інші джерела скопом ігнорують зв'язок між Огігом та Бойотом. Але ігнорувати повідомлення схолії, мабуть, все таки не варто. Якщо автор передав дійсно слова Корінни, то це дуже важливо, адже вона – місцева Беотійська поетеса з Танагри. А тому, очевидно, краще знала місцеві традиції.

Тому, приймемо на віру слова автора схолії про те, що Корінна називає Огіга сином Беота. В такому випадку дуже важливо визначити, хоча би й приблизно, час появи цієї традиції. З усіх наявних згадок Огіга Корінна в будь-якому є найдавнішим джерелом. Виходить, що традиція про цього міфічного царя сформувалась якраз незадовго до життя самої поетеси.

Датування поезії Корінни, на сьогоднішній день, є дуже дискусійним в науковій спільноті. Про це вже йшлося в попередньому розділі. Однак варто нагадати деякі основні позиції, щодо датування Корінни. Це вимушений крок, метою якого є встановлення точніших хронологічних меж традиції згадок Огіга, як засновника Фів.

Так, за верхню межу датування приймають кінець архаїчної, початок класичної доби. Це датування виходить до традиції Павсанія та Еліана, які писали, що поетеса виграла поетичні змагання у Піндара (Paus. 9.22.3; Ael. VH

---

⁹³Так про могилу одного з перших царів повідомляє історик Арістодем. Див.: Larson, 2007, pp. 23.

13.25.1–2). За таке раннє датування виступають і частина вчених⁹⁴. Їх головним аргументом є ймовірність використання поезії Корінни в культових хорових ритуалах. Це характерно якраз для епохи Піндара⁹⁵. Інша ж частина вчених виступає за датування Корінни епохою еллінізму, або пізньої класики. Епоха еллінізму має бути відкинута, оскільки дослідження статуї поетеси дають дату не пізніше 320 р. до Р.Х.⁹⁶ Хоча ця нижня межа теж не ідеальна, адже не може пояснити чому Корінна не згадується в іншій відомій літературі аж до I ст. до Р.Х. (Berman, 2010, pp. 42-43).

Однак, можливо в її поезії присутні прямі цитати із Антигони Софокла, що робить неможливим появою її поезії раніше 440 рр. до Р.Х. (Schachter, 2016, p. 238). Цей факт ставить під сумнів раннє датування Корінни.

Отже, найбільш вірогідними виглядають гіпотези з датуванням Корінни IV століття до Р.Х. Так, до прикладу, Даніель Берман вважає, що датувати її слід кінцем IV ст., коли тільки народжувався еллінізм. Адже, в її поезії дивним чином переплітаються панеллінські уявлення про світ з місцевим регіональним патріотизмом. Це проявляється у використанні беотійського діалекту та майже виключно місцевих топонімів (Berman, 2010, pp. 41-62). Також, за робочу гіпотезу може підійти й датування Альберта Шахтера. Він датує поезію Корінни епохою максимального піднесення Беотії. Так, в найбільш довгому уривку, який зберігся від поетеси, йде мова про поетичну боротьбу гір Кіферона та Гелікона. Крім того, там згадується народження Зевса. Фіви претендували на місце, де народився верховний бог. Крім того, конкретно місцевий культ Зевса Кайроса був кооптований ними в Орхомена, а остаточно закріплений після перемоги під Левктрами. Тобто, така поезія може мати політичний підтекст - отримання

---

⁹⁴Такої точки зору притримується: Larson, 2007, p. 20. Більш розгорнуто див.: Henderson, 1995, pp. 29-41. Автор схиляється до раннього датування, втім сам залишається не впевненим в ньому. Кумедним є те, що Гендерсон вказує на зневажливу оцінку Корінною іншої поетеси Міртіс, яка намагалась змагатись в поезії з самим Піндаром. Оскільки жінка взагалі не могла кидати виклик чоловікові. І в цей же час основою гіпотези про раннє датування Корінни є повідомлення Павсанія про її перемогу над Піндаром.

⁹⁵Про його хорову лірику ще піде мова нижче.

⁹⁶Про це детальніше йшлося в попередньому розділі.

першості в регіоні згадкою про Зевса, як верховного бога та певне приниження давніх ворогів Фів - феспійців. Останні були пов'язані з горою Гелікон, яка програє в поезії. Натомість Кіферон, який сприймали, як частину фіванської хори, здобуває перемогу (Schachter, 2016, pp. 240-241).

Таким чином більшість доказів як прямих так і опосередкованих вказують на те, що життя та творчість Корінни слід датувати IV століття до Р.Х. Відповідно і традиція про заснування Фів Огігом слід відносити до пізньої класики. Навіть, якщо прийняти раннє датування Корінни, то виходить, що традиція про походження Огіга від Беота не сходить раніше пізньої архаїки. Натомість, вище було продемонстровано, що вже в епічній літературі зустрічаються ознаки етнічного міграційного міфу. Таким чином, виходить, що за допомогою генеалогії Фіви були інтегровані в уявну історію етносу. Звичайна річ, що залишається все таки ймовірність того, що повідомлення Корінни містить давнішу традицію, про яку не згадувалось в епосі та літературі. Втім, така можливість виглядає мізерною. До того ж, ще в більш пізніх джерелах з'являється інший топонім Фів Калідна. На честь сина Урана Калідна (Steph. Byz. Κάλυδνα; Ἰωάννης Τζέτζης *Scolia eis Lycophroon* 1209)⁹⁷. В джерелах не вказано, чи був він царем, але, якщо проводити паралелі з Кадмом, та Огігом мав би. Як бачимо, з плином часу, список перших царів або епонімів міста зростає.

Таким чином, виходить, що Фіви за допомогою генеалогії змогли інтегруватися до уявного історичного минулого етносу. Прямий зв'язок з епонімом спільноти регіону, очевидно, мав дати місту певні політичні преференції. А, можливо, й навіть легітимізувати головування Фів в Беотії. Хоча, звичайно, важко зробити висновки, наскільки ця традиція була популярною і, яким чином її сприймали інші поліси з регіону.

Щодо етнічності та її використання з політичними мотивами, то існує декілька точок зору. Перша полягає в тому, що культурна та етнічна приналежності можуть бути мобілізовані або, навіть, винайдені в угоду політичних цілей. Інша

---

⁹⁷В тексті Лікофрона згадується лише фортеця Калідна. Про те, що це Фіви дізнаємось лише з схолії Візантійського часу (*Lycophr. Alex.* 1209).

ж наголошує на тому, що етнічна приналежність є соціальною реальністю тільки в тій мірі, в якій в неї вірить суспільство. Відповідно, в неї не було б такої привабливості, якби вона була побудова з нічого. А уявне минуле має певні обмеження при побудові та конструюванні сучасності (Beck, 2015, pp. 32-33). Як бачимо, на прикладі Огіга, обидві точки зору мають право на існування. Для Фів, безумовно, було політично вигідно інкорпорація їхнього героя в етнічний міф. Зумисно або ні, але уявну пам'ять про минуле вдалося змінити в угоду політичних мотивів. Проте, як бачимо, ця зміна не є докорінною. У своїй суті етнічний міф залишався незмінним з епохи архаїки. Відсутність в ньому Фів була заповнена за рахунок генеалогічної надбудови (або точніше прибудови). Таким чином, генеалогія слугувала містком, який міг з'єднати наративи різних суспільних груп.

Тепер залишилось з'ясувати, яким же чином Фівам вдалося долучитись до регіонального міфічного наративу. Адже, згаданий приклад з Огігом лише демонструє, що це стало можливим, але не дає розуміння, як це сталось. Попри складність цього питання, здається можливо його вирішити хоча би частково.

Так, дослідження Барбари Ковалчіг демонструють нам те, що фіванці брали активну участь в релігійних ритуалах культів, пов'язаних з басейном Копайдського озера та міграційним міфом. Найбільш значну роль зіграв фестиваль Дафнефорії на честь Аполлона Ісменія. Це свято перетворилось на панбеотійське та символізувало перенесення культів з Фессалії або, простіше кажучи, міграцію населення. Аполлон Ісменій був міський оракулом Фів. Таким чином, його вшанування символізувало прийняття фессало-копайдської традиції. Місцевий же герой Тенерос проголошувався сином Аполлона та улюбленцем Посейдона. Одноіменна з героєм рівнина простягалася від Фів і аж до святилища Посейдона в Онхесті. Це ж святилище було одним з центральних для Беотійського етносу (Kowalzig, 2007, pp. 328-391). Тобто, фіванці запозичували культури, які відігравали ключову роль для беотійського етносу і були принесені з Фессалії. Це мало максимально наблизити їх до міграційної традиції. Крім того, місцевий

герой, за допомогою все тієї ж генеалогії, пов'язував місцевий культ та басейн Копайдського озера.

Надзвичайно важливу роль у фіванських претензіях на загальнобеотійські культури зіграв Піндар. Його поезія звучала на святі в Додоні, що мало символізувати поєднання та взаємозв'язок фессалійського та беотійського регіонів (Kowalzig, 2007, pp. 332-333)⁹⁸. А історія про Тенероса ми дізнаємось з Піндарового пеану написаного для свята Ісменій (Pi. Paе. 9.). Саме його лірику виконували хори на, таких важливих для Фів, фестивалях. Геніальний поет, таким чином, став голосом, яким його рідний поліс посилював свій авторитет у сфері культу та міфу.

Таким чином, Фіви мали свій власний складний міфологічний наратив. Він мав загальногрецьке значення на рівні, мабуть, Троянського епосу. Але місто Кадма не мало ніякого місця в етнічному міграційному міфі. Для Фів, скоріш за все, така ситуація була неприйнятною, тому, завдяки запозиченню панбеотійських культів та інтеграції місцевих героїв в генеалогію етнічного міфу, вони намагаються виправити це. По суті, їм не вдалося змінити уявну історію минулого, але вдалося доповнити її. Цікаво те, що вістрям цього процесу стають голоси поетів Піндара та Корінни. Інкорпорація починається спершу несміливо, коли місцевий герой Тенерос (син місцевого божества) – всього лиш улюбленець панбеотійського Посейдона. А закінчується в IVст. до Р.Х., коли цар Огіг вже стає сином епоніма Беота.

---

⁹⁸Тут є коментарі до фрагменту (Pi. fr. 57–60.)

ІІІ. ПЕРШИЙ ЕТАП ФОРМУВАННЯ СПІЛЬНИХ ПОЛІТИЧНИХ СТРУКТУР БЕОТІЙСЬКОГО РЕГІОНУ

3.1 Проблема утворення Беотійського союзу

Цей розділ присвячений першому етапу формування Беотійського союзу. Загалом, політична історія Еллади доволі добре нам відома. В першу чергу, це пов'язано з наявністю джерельного матеріалу. Так, найбільші писемні наративи зосереджують свою увагу саме на політиці. Вони вміщують багато інформації для інтерпретації. Але, введені в обіг нові епіграфічні та археологічні матеріали, часто сильно корегують ці інтерпретації. Та й нове прочитання та трактування добре відомих джерел, призводять до переосмислення навіть усталених в науці точок зору. Загалом, як буде продемонстровано нижче, така доля спіткала і деякі погляди на історію Беотійського союзу.

Головною метою цього розділу є дослідження конкретних політичних дій Фіванського полісу, які призвели до утворення Беотійського союзу. Важливо продемонструвати зв'язок цього розділу з попереднім. Це складне завдання, але спробуємо прослідкувати, яким чином етнічна ідентичність впливала на формування політичної площини та спільних інституцій.

Почнемо розгляд даного розділу з утворення Беотійського союзу. Це складне, комплексне питання. Тут не існує усталеної точки зору ні на час утворення, ні на форму, ні на причини інтеграції регіону. Для початку, окреслимо головну суть проблеми.

Зазвичай, утворення Беотійської ліги у формі федерації або конфедерації фіксують через конфлікт з Афінами у 519, або 509 році. Ворожнеча виникла на фоні Афіно-Платейського союзу (Buck, 1979, p. 107). Іншим важливим доказом утворення ліги, деякі дослідники вважають спільний випуск декількома полісами однотипної монети. На аверсі цієї монети зображувався Беотійський щит, як регіональний символ, а на реверсі – скорочена назва полісу (Beck, 2015, p. 138). Спільна чеканка мала би означати високу ступінь міжполісної кооперації та наявність спільних посадових осіб, які б контролювали обіг грошей. Оскільки, і поява монети, і спільні військові дії співпадали, то це вважалось доказом появи

федерації або, принаймні, її першою фіксацією в джерельному матеріалі. Деякі вчені, щоправда, критикують таку точку зору, адже ці докази зібрані в умовах точних знань про існування Беотійського союзу в V ст. до Р.Х. І є просто спробою знайти цю федерацію раніше (Larson, 2007, p. 166). Тобто, факти підтасовуються під певну теорію.

Як ми бачимо, проблема полягає в тому, що джерела не дають нам точної вказівки на появу Беотійського союзу. Нам невідомий факт певного установчого зібрання полісів, де було б прийнято постанову про утворення федерації чи конфедерації та вибрані певні спільні органи управління. Для V ст. до Р.Х. ми маємо анонімне повідомлення з Оксіринхського папірусу, де описаний державний устрій Беотійського союзу (Hell. Оху.11).

До речі, там також немає чіткої фіксованої дати створення союзу. Таким чином, ми точно можемо сказати, що описана федерація склалась після 447/6р. до Р.Х. Відправною точкою стала битва при Короней, яка дозволила звільнити регіон з-під Афінського впливу. Однак, маємо підстави вважати, що система союзного управління складалася поступово, а не була створена одномоментно (Larson, 2007, p. 188)⁹⁹.

Тут слід зазначити, що без повідомлення Оксіринхського історика нам було б проблематично зафіксувати наявність Беотійського союзу. Це були б чисельні інтерпретації стосовно форми цього об'єднання, функцій магістратів тощо. Тому, наявність Оксіринхського історика велика удача для науковців, адже його повідомлення добре розставляють усе по полицям. Проте, відсутність такого ж джерела для VI ст. до Р.Х. не має ставати перепорою для пошуку ранніх форм існування союзу.

Спробуємо окреслити методика з пошуку ранньої форми Беотійського союзу. Яким би аморфним не було політичне об'єднання полісів – це все-таки певна структура. На яку джерела можуть прямо і не вказувати. Але структура, якщо

---

⁹⁹Прихильники теорії ранньої федерації також вважають, процес інтеграції тривалим. Наприклад див.: Demand, 1982, pp. 19-20. Авторка обстоює думку, що союз поступово склався на основі культурних та етнічних зв'язків і першопочатково не був надто формалізованим.

існує якийсь довгий час, мала би залишати в джерелах факти, які свідчать про її функціонування. У випадку з політичним об'єднанням – це мали б бути спільні узгоджені регулярні військові дії. Також, політичні структури зазвичай мали б мати певні органи управління. Цим же методологічним шляхом йшли всі дослідники, яких можна умовно назвати прихильниками ранньої федерації в Беотії.

Отже, першою спільною військовою акцією Беотійських полісів, слід вважати напад на Афіни через їхній союз з Платеями. Зазвичай, цю подію датують 519 р. до Р.Х., але існують і альтернативні гіпотези з цього приводу (Rockwell, 2017, р. 45). До їх розгляду перейдемо трохи згодом. Як повідомляє нам Геродот, через постійний тиск фіванців, платейці звернулися за допомогою до спартанського царя Клеомена. Той же, посилаючись на віддаленість Спарти та неможливість швидко допомогти, порадив звернутися за допомогою до Афін. Це спричинило конфлікт, який намагались вирішити за посередництвом Коринфу, який розсудив залишити в спокої Платеї. Таке рішення не вдовольнило беотійців і вони напали на афінян і програли. Останні перейшли в контрнаступ, вторглися в Беотію та встановили кордон між Фівами та Платеями по річках Асоп та Гісії (Hdt. 6.108). Фуکیدід же, описуючи зруйнування беотійцями Платеї, вказує на те, що це сталося на 93 році Афіно-Платейського союзу (Thuc. 3.68.5).¹⁰⁰ Виходить якраз 519 р. до Р.Х. Це датування прив'язане до походу царя Клеомена в середню Грецію. Який, можливо, був пов'язаний з захистом території Доріди від фокідян (Суриков, 2005, с. 247).

Що стосується альтернативного датування цієї події, то тут існує як мінімум дві точки зору. Одна – про те, що усе це могло відбутися в 509 р. до Р.Х. Це знову таки пов'язано з присутністю царя Клеомена в регіоні. В 510 р. до Р.Х. він очолив похід на Афіни та скинув тиранію Гіппія (Суриков, 2005, с. 249). Цей похід, на відміну від попереднього, добре відомий з джерел. І спартанський цар був присутній в регіоні, а тому міг дати пораду платейцям. Але все ж таки датування

---

¹⁰⁰Платеї здались після довготривалої осади в 427 р. до Р.Х. Про це див. детальніше: Rhodes, 2006, р. 109.

викликає сумніви. Афіни, принаймні на короткий час, стали союзником Спарти, а, можливо, навіть увійшли до Пелопоннеського союзу. Напад же беотійців на спартанського союзника самостійно був би дуже ризикованим політичним кроком. Крім того, після повалення тиранії Гіппія, Афіни були ослаблені та зайняті внутрішньою боротьбою. Навряд чи в них залишалось бажання й сили йти на конфронтацію з Беотією, взявши Платеї під захист (Buck, 1979, p. 115)¹⁰¹.

Ще однією можливою датою може бути 506 р. до Р.Х. Так, Андрій Можайський чомусь вважає, що це єдиний момент, коли всі описані Геродотом сили були в регіоні. Похід, на чолі обох царів Клеомена та Демарата, був знаковою подією історії регіону та й всієї Еллади¹⁰². І він дійсно став поштовхом до бойових дій між Беотією та Афінами. Але ці події описані в іншому фрагменті того ж таки Геродота (Hdt.5.74-79). Історик з Галікарнасу розміщує фрагменти, які нас цікавлять в різних книгах і сам ніяк логічно не пов'язує один з одним. Змістовно ж дві події також відносяться до різного часу. В фрагменті (Hdt. 6.108) Клеомен знаходиться поруч і просто дає поради Платейцям. В той же час, Геродот ніяким чином не вказує, що ця подія відбулася під час походу на Афіни. Навряд чи він оминув би таку важливу деталь. Тому, ідея розміщення всіх подій Беотійсько-Афінського протистояння в 506 р. до Р.Х. є однозначно невдалою.

Отже, як бачимо, датування Афіно-Платейського союзу викликає дискусії серед дослідників. Навряд чи найближчим часом на цьому питанні можна буде поставити крапку. Адже, єдиним критерієм встановлення точної дати є перебування в регіоні царя Клеомена. Але чи не приписав Геродот спартанському царю поради, які він насправді не давав (Cartledge, 2002, pp. 124-125)¹⁰³. Афінам не обов'язково було укладати союз з Платеями. Тому, виключати твердження, що за «хитрістю» спартанського архагета може ховатися афінський

¹⁰¹Конкретно тут Роберт Бак взагалі виключає можливість утворення Афіно-Платейського союзу в 509 р. до Р.Х. Дослідник називає цю дату найбільш неймовірною для такого альянсу.

¹⁰²Похід прийшлося зупинити через сварку царів. Саме після цього походу в Спарті заборонили виступати обом царям одночасно на війну.

¹⁰³Дослідник вказує на можливий анахронізм в повідомленні Геродота. Але не виключає можливості такої хитрої дипломатичної гри від потомка Хілона.

регіональний експансіонізм, не варто. В такому випадку, будь-які намагання пов'язати Афіно-Платейський союз з походом царя Клеомена в середню Грецію взагалі не мають сенсу. А думка про те, що не варто й пробувати датувати Афіно-Платейський союз виглядає обгрунтованою (Schachter, 2016, p. 46).

З іншого боку, з огляду на зовнішньополітичну діяльність Клеомена, повідомлення Геродота виглядає достатньо правдоподібним. Спартанський цар славився зухвалою поведінкою та намаганням розширити вплив Спарти далеко за межі Пелопоннесу¹⁰⁴. Тому, легко міг спровокувати Пейсістратидів на необдумані політичні кроки.

В будь-якому випадку, Афіни прийняли Платеї під свій захист, в проміжку між 519 та 506 рр. до Р.Х. На верхню межу прямо вказує Фуکیدід (Thuc. 3.68.5). Опосередковано її підтверджує і той факт, що сам Пейсістрат був в хороших відносинах з Фівами (Rockwell, 2017, p. 45)¹⁰⁵. Гіппій та Гіпарх також, скоріш за все, деякий час зберігали ці добросусідські стосунки. Можливо, погіршення відносин сталося після заснування міських Діонісій з Елевтер. Це могло сприйматися беотійцями, як наступ на їхній північний кордон. Приблизно ж 520-ми рр. до Р.Х датується і посвята Гіпарха в храмі Аполлона Птоя, що могло бути направлено на покращення стосунків з Фівами (Schachter, 2016, p. 46)¹⁰⁶. Проте, врешті-решт, Пейсістрадиди виявилися нікудишніми дипломатами. Вони не тільки змогли налаштувати беотійців проти Афін, але й спартанців, з якими до цього перебували в добрих стосунках (Cartledge, 2002, p. 125)¹⁰⁷.

Без перебільшення можна стверджувати, що Афіно-Платейський союз відігравав ключову роль в історії регіону найближчі сто років. Фіви перетворились на силу, яка тільки чекала відплати кров'ю. Пройде трохи менше

---

¹⁰⁴Для характеристики царя Клеомена варто згадати бодай хоча б епізод з битви при Сепеї. Він наказав спалити аргоське ополчення, яке після поразки ховалося в священному гаю. Після цього провів ритуал в Герайоні, без згоди жерця. Останній за спроби втрутитись та зупинити царя був побитий. Про це детальніше див.: Суриков, 2005, с. 243-244.

¹⁰⁵Фіванські олігархи навіть спонсорували один з його приходів до влади.

¹⁰⁶Заснування міських Діонісій сталося між 534 та 527 рр. до Р.Х.

¹⁰⁷За іронією долі афінські тираноборці Гармодій та Арістогітон за однією з версій вели свій рід з кадмейських Фів. Про це див.: Ставнюк, 2005, с. 14-15.

90 років, і з атаки фіванців на Платеї розпочнеться та сама Пелопоннеська війна, яка стане фатальною для «школи» Еллади (Hanson, 2005, p. 31). Втім, поки нас цікавить те, що в результаті цього конфлікту ми вперше фіксуємо організовану коаліцію беотійських міст.

Тепер варто розглянути інший приклад, який деякі вчені вважають першим військовим протистоянням Беотійського союзу – це так звана битва при Керессі. Про неї до нашого часу зберіглося всього лише декілька згадок. Плутарх повідомляє нам, що беотійцям вдалося здолати фессалійців, яких очолював Латтам'я (Plut. De Herod. 33; Plut. Cam. 19.2). Також, про цю битву поспіхом згадує Павсаній (Paus 9.14.2). Варто зазначити, що древні автори по різному оцінюють події при Керессі. Плутарх вказує на те, що завдяки цій битві беотійці звільнили греків. Для нього це – епохальна подія. Павсаній же натомість вказує лише на те, що фессалійці не змогли взяти Кересси штурмом¹⁰⁸. Така різниця в оцінці демонструє упередженість Плутарха, який сам був беотійцем.

Найбільш проблемним є датування битви при Керессі. Сам Плутарх датує цю подію по різному. В одному варіанті він говорить, що вона відбулась на 200 років раніше, ніж битва при Левктрах (Plut. Cam.19.2). А в іншому, – що незадовго до битви при Фермопілах (Plut. De Herod. 33). Тут, Плутарх звинувачує Геродота в упередженому ставленні до фіванців. Батько історії писав, що за них перед перським царем заступились фессалійці (Hdt.7.233). З точки зору Плутарха, це неможливо, адже пройшло не так багато часу від битви при Керессі (Plut. De Herod. 33). А тому, фессалійці мали би бути налаштовані вороже до беотійців та фіванців, зокрема. Таким чином, сам Плутарх датує битву при Керессі, в одному випадку 480 –ми рр. до Р.Х., а в іншому – приблизно 571 р. до Р.Х.

---

¹⁰⁸Він згадує Кересси в контексті битви при Левктрах. Фессалійцям після невдалого штурму, в Дельфах був даний оракул, що це місто не паде поки дорійська молодь не загине при Левктрах. Павсаній каже, що феспійці після битви сховалися в цій фортеці, але вона була взята Епамінондом, який пам'ятав оракул (Paus 9.14.2).

Якщо навіть битва при Керессі дійсно відбулася, то її датування носить доволі теоретичний характер¹⁰⁹. І поки не можна сказати, що хтось наблизився до вирішення цього питання достатньо близько. Безумовно, найбільше зусиль у датуванні битви при Керессі доклав Роберт Бак. Це й не дивно, адже для нього ця подія слугувала доказом того, що Беотійський союз склався раніше ніж протистояння з Афінами.

Розглянемо його аргументацію більш детально. Плутарх дійсно має рацію, коли говорить, що фессалійці навряд чи допомагали б фіванцям у випадку, якби нещодавно зазнали поразки (Plut. De Herod. 33). Але повідомлення Геродота стосовно битви при Фермопілах, безумовно, є більш достовірними за тенденційний пасаж херонейця. А тому, верхня межа датування битви при Керессі може бути сміливо відкинута. Проте, відкидання однієї можливої дати не означає, що мусимо безумовно приймати іншу. Для більш точного визначення події в часі Роберт Бак намагається датування правління Латтам'ї, який згідно Плутарха очолював фессалійців. Це доволі рідкісне ім'я. І його власник мав би походити з роду Ехекратидів, серед яких були і фессалійські таги. Виходить, що можливий час правління і, відповідно, походу Латтам'ї – приблизно до 520 р. до Р.Х. Причому Орхомен, який не входив першопочатково в союз, мав би допомагати фессалійцям, адже дорога до Керрес проходила через його землі (Buck, 1979, pp. 108-111).

Деякі вчені, натомість, датують битву при Керессі початком VI ст. до Р.Х. (Beck, & Ganter, 2015, pp. 136-137). Таким чином, до певної міри солідаризуються з повідомленням Плутарха, де описані події відбуваються за 200 років від битви при Левктрах (Plut. Cam. 19.2). Мабуть, найцікавішою серед них є пропозиція вважати, що поема Щит Геракла, яку приписували Гесіоду відображає протистояння беотійців та фессалійців. Це могло статися після закріплення Фессалії на території Фокіди, в результаті першої священної війни (Maskil, 2013,

---

¹⁰⁹Так, наприклад є думка про те, що беотійці та фессалійці дійсно могли конкурувати за контроль гористого пограниччя. І насправді ця війна могла носити затяжний характер з постійними набігами один на одного. З плином же часу протистояння вилилось в пам'ять про велику епічну битву (Beck, & Ganter, 2015, pp. 136-137).

pp. 23-24). В поемі Геракл перемагає фессалійського героя Кікна, сина бога Ареса (Aspis 410-430). Крім того, Аполлон наказує стерти з лиця землі могилу цього героя. Забуття Кікн заслужив через те, що оббирав людей, які приносили жертви Аполлону (Aspis 470-480). Поема дійсно виглядає політично вмотивованою, якщо розглядати її в контексті можливого протистояння за Дельфійський оракул. Вона могла бути написаною якраз на честь перемоги в битві при Керессі. Появу поеми «Щит Геракла» датують 580-570 pp. до Р.Х. (West, 1971, p. 306; Janko, 1986, p. 42). Це співпадає з однією з версій датування у Плутарха. З іншого боку, гіпотеза датування битви при Керессі заснована на довірі до історичності першої священної війни. А це також, цілком справедливо, було поставлено під сумнів деякими дослідниками¹¹⁰.

Отже, як бачимо, датування битви при Керессі носить приблизний характер. Зупинятися на одній з гіпотез достатніх підстав немає. А тому, отримуємо датування від 570 – тих до 520 – тих pp. до Р.Х. При чому, обидві межі є доволі приблизні. І це з урахуванням того, що ми довіряємо пізній традиції про те, що ця битва дійсно мала місце. Виключити те, що це був ряд прикордонних конфліктів, які в пізнішій традиції трансформувались в єдину битву, ми не можемо. Крім того, якщо ми розглядаємо битву при Керессі, як індикатор появи Беотійського союзу, дивно було би ігнорувати повідомлення Іліади про те, що беотійці б'ються разом на полі битви (ІІ. 2.494–511). Адже у випадку з появою Великого каталогу ми можемо виключити можливість анахронізму. В тому сенсі, що Плутарх та Павсаній знали про існування Беотійського союзу, а тому і мали можливість перенести реалії V-IV ст. до Р.Х. на події VI ст. до Р.Х. Натомість, автор Великого каталогу не мав досвіду пізньої Беотійської ліги, а тому описував реалії свого часу.

У випадку довіри до повідомлення з Іліади прийдеться зістарити Беотійський союз мінімум на 100 років. Таке твердження не виглядає правдоподібним.

---

¹¹⁰Тут викладена точка зору на користь того, що ця війна була вигадана в пізнішу епоху: Robertson, 1978, pp. 38-73. І праця в якій більш комплексно розглядаються різні погляди на історичність першої священної війни: Londey, 2015, pp. 221-238.

Скоріш за все, що, ні битва при Керессі, ні повідомлення Великого каталогу не є індикаторами появи Беотійського союзу (Schachter, 2016, p. 50). Цьому заперечують, в першу чергу, дані епіграфіки. Ці матеріали фіксують конфлікти між Беотійськими полісами та датуються 550-520 рр. до Р.Х. (Parazarkadas, 2014, p. 31, 47; Larson, 2007, pp. 182-183)¹¹¹. В такому випадку, саме 520 ті рр. до Р.Х. будуть верхньою межею появи політичного об'єднання.

Не слід, звичайно, сприймати повідомлення про спільні військові дії беотійців до 520 р. до Р.Х., як лише міфологічні уявлення. Ці повідомлення можуть мати певні реальні історичні витоки. Так, беотійці могли воювати разом, але це не мало системного характеру. Тобто, тільки систематичні військові дії можна розглядати, як ознаку появи політичного об'єднання. Але слід відзначити, що битва при Керессі, якщо не є вигадкою пізнішої традиції, та повідомлення Іліади, безумовно була гарною ідейною основою до створення постійного політичного об'єднання.

Тепер варто перейти до розгляду карбування монети, як ще одного важливого аргументу існування ранньої федерації. Багато дослідників традиційно приймали точку зору, що наявність спільної монети на території Беотії свідчить про існування політичного об'єднання регіону (Buck, 1979, pp. 111-112; Ducat, 1973, pp. 61-63). Цю точку зору вже можна назвати умовно традиційною. Проте, ціла плеяда сучасних досліджень скептично ставиться до прямої залежності між існуванням політичного об'єднання та карбуванням монети (Larson, 2007, pp. 67-74; Schachter, 2016, pp. 47-50; Mackil, & Van Alfen, 2006, pp. 201-246). Натомість, певна частина залишилась вірною історіографічним традиціям (Можайский, 2007, с. 46; Beck, 2015, p. 138). Отже, спробуємо розібратись, чому монета викликає такі серйозні дискусії та, що загалом дає нумізматику для розуміння історії регіону.

---

¹¹¹Ці данні епіграфіки дуже важливі для розуміння процесів які відбувались в середині Беотії. Прихильники пізньої федерації використовують ці матеріали як головний аргумент на користь того, що ніякого політичного союзу в кінці VI ст. бути не могло. Тому нижче прийдеться ще раз детальніше розглянути матеріали епіграфіки.

Дослідження та типологізація беотійської монети починається в кінці XIX століття. Тоді ж і було висунуто тезу про те, що можна пролити світло на ранню історію федерації завдяки даним нумізматики. Беотійські монети, які нас цікавлять, поділяються на два типи за хронологією: від 600 до 550 та від 550 до 480 рр. до Р.Х.¹¹² Усі вони викарбовані за Егінським стандартом, із зображенням «беотійського щита»¹¹³. Власником такого типу щита на зображеннях тогочасної кераміки був Геракл. Символ доволі промовистий і має пряму відсилку до місця народження героя – Фіванського полісу (Head, 1881, pp. 9-19).

Якщо розглядати монету, як мірило входу до федерації, то нумізMATика ще й демонструє, які з полісів долучились до регіонального політичного об'єднання. Монети першого типу карбували таким чином: без аббревіатур – асоціюється з Фівами, з аббревіатурами Т-ТА – асоціюється з Танагрою, Н – асоціюється з Гіеттом (Larson, 2007, p. 68)¹¹⁴. Наступна група монет включала сім аббревіатур: А – для Акрафії або Галіарта, Н- Гіета, Q – Коронеї, М – Мікалессоса, Т/ТА – Танагри, Θ / ΘΕΒΑ – Фіви, Φ – Феспії (Schachter, 2016, p. 48). Таким чином, нумізMATика дозволяє виявити ще й ядро союзу та його розширення за рахунок нових полісів. Деякі бачать в збільшенні кількості аббревіатур реорганізацію союзу, де окремі поліси отримали більше автономних прав. Це мало би підвищити інтерес до регіонального політичного утворення (Buck, 1979, p. 112)¹¹⁵. Але такі твердження є занадто сміливими. Цей приклад чудово демонструє довіру до монети, як до універсального джерела. Історіографічна традиція довгий час розглядала нумізMATику, як дзеркало значних політичних процесів. Зміни в символіці монети сприймалися, як відображення значних тектонічних змін в політичному житті. Здається, час відходити від концепції

¹¹²Датування звичайна річ було занадто обнадійливим. До сучасної оцінки хронології монети повернемося нижче.

¹¹³Під «беотійським щитом» мається на увазі щит з двома прорізами по краях.

¹¹⁴Хоча першопочатково Н – асоціювався з Галіартом. Про це див.: Head, 1881, p. 10.

¹¹⁵Також автор вносить пропозицію, що «Рада» союзу була реструктуризована таким чином, щоб усі райони були представлені в кожному з чотирьох підрозділів. Така гіпотеза виглядає занадто оптимістичною, оскільки в нас немає жодних свідчень про існування такого органу як Рада, аж до змін в союзі після 446 р. до Р.Х. Тобто автор вільно переносить реалії беотійської «конституції» описані в Оксіринхському історику на реалії VI ст. до Р.Х.

розгляду монети як джерела в собі та розглядати нумізматичний матеріал лише в комплексі з іншими джерелами.

Хоча, початкове датування та класифікація, здійснена Хедом, надзвичайно вплинула на історичні дослідження регіону та все-таки згодом була переглянута. Зокрема, це стосується датування. Початок карбування було омолоджено мінімум до 550 р. до Р.Х. Дослідження форм букв в абрєвіатурах взагалі показують дату не раніше 525 р. до Р.Х. Хоча, тут існують певні перестороги, адже форма букв порівнюється на кам'яних стовпах та металі монет. Матеріали різні і, відповідно, мають інакшу техніку нанесення написів. Але, загалом, це датування сильних сумнівів не викликає (Ducat, 1973, p. 62)¹¹⁶. Крім того, різниця в часі виходу в обіг монет, так званих першої та другої груп не є великою. Вони з'являються майже одночасно (Larson, 2007, p. 68). Тобто, виходить, що введення в обіг монети мало вибухоподібний характер. Цей факт свідчить скоріше про економічні, ніж політичні причини початку випуску грошей. Принаймні, це точно не свідчить на користь ідеї, що в карбуванні монети відображались зміни в політичному житті.

Єдиний поліс, беотійського регіону який використовував інакший символ для своїх грошей був Орхомен. Там карбували монети низького номіналу (обол, гемі-обол), на яких був зображений колос (Larson, 2007, p. 184). Вона також орієнтована на Егінський ваговий стандарт. Є така думка, що ця монета використовувалась лише для внутрішнього вжитку. А дотримання одного вагового стандарту з іншими беотійськими полісами свідчить про першість економічних стимулів до виробництва грошей ніж політичних (Schachter, 2016, p. 49). Але все таки здається відкидати політичний сенс в використанні іншої символіки не варто. Очевидно що це була промовиста заява Орхомена по не бажанню дотримуватися стандартизованого беотійського щита. Особливо промовисто цей жест виглядає у світлі традиційної ворожнечи з Фівами (Beck, & Funke, 2015, pp. 133-134; Schachter, 2016, p. 43).

---

¹¹⁶Існує правда окрема невелика група халкідо-беотійських монет. Скоріш за все викарбовані під союз проти Афін. Про нього йдеться у Геродота (Hdt.5.77).

Проте, виникає запитання, чому багато дослідників перестали вважати монету аргументом на користь існування певного політичного об'єднання. Справа в тому, що в нас є ряд прикладів, коли спільне карбування монети полісами не було ознакою утворення політичної організації. Так, один з мабуть найбільш схожих прикладів стосується срібних монет середини V ст. до Р.Х., що походять з Аркадії. На них було викарбувано ARKADIKON, що довгий час сприймалось, як доказ появи військового союзу та федерації. Проте, дослідження продемонстрували, що подібного союз існував набагато пізніше вже у IV ст. до Р.Х. Появу ж монет з етніконом пов'язують з панаркадським фестивалем на честь Зевса Лікейського. Крім того, є серія монет, випущена в кінці VI ст., на початку V ст. до Р.Х. фракійськими та македонськими племенами. Зараз вважається, що це було тимчасове економічне об'єднання. Тиск персів змусив їх об'єднатися задля виплати данини (Larson, 2007, p. 69). Ще один гарний приклад спільної монети походить зі східного узбережжя малої Азії. Там Мітілени та Фокея заключили договір про карбування грошей з електруму. Цей договір забезпечив виготовлення грошей двома полісами, приблизно з 521 р. по 326 р. до Р.Х. Ніякого політичного підтексту в карбуванні не було, лише економічна вигода¹¹⁷. Тобто, як бачимо, причини для спільного карбування монети могли бути доволі різноманітними: від почуття культурної та релігійної спорідненості до банальних комерційних інтересів. Тому, стверджувати те, що монета – це критерій появи спільних політичних інституцій не можна. Ще одним важливим висновком з цих прикладів має стати наступне. Кожен випуск монети є унікальним, а тому його треба розглядати лише з урахуванням інших джерел. Дуже важливим є розуміння мотивації, яка спонукала поліси до спільної чеканки монети.

Тобто, варто розібратися, чим же викликана поява спільної монети для беотійського регіону. Так, здається, тут були присутні економічні мотиви для

---

¹¹⁷Цікаво, що договір передбачав певну пропорцію металів у сплаві електруму. Було передбачено контроль якості монети і навіть встановлено покарання. При чому умисна зміна пропорції каралася смертю, в той час як не умисна передбачала легше покарання (Maskil, & Van Alfen, 2006, pp. 210-219).

впровадження спільної монети. Перевага у кількості малих номіналів свідчить про потребу грошової одиниці для внутрішнього обміну. Тобто, місцева регіональна торгівля потребувала монет малої вартості. Дослідження скарбів показали цікаву тенденцію. Перші монети знаходять майже завжди у схованках на території регіону. Поза його межами беотійська монета практично не представлена в скарбах. Крім того, наявність спільних святилищ та ведення військових дій потребувало грошей внутрішнього обігу (Mackil, & Van Alfen, 2006, pp. 228-231)¹¹⁸. Спільна монета ще й вписувалась в ідеали економічної поведінки греків. Її функціонування захищало економіку регіону.

Проте, суто економічними причинами не можна пояснити поширення спільної символіки на аверсі монети. Для потреб внутрішньої регіональної торгівлі достатньо було би дотримуватись одного вагового стандарту. Очевидно, що до використання спільної символіки призвело, вже розвинуте на цей момент, почуття етнічної ідентичності. Саме на цьому й акцентує свою увагу Стефані Ларсон. Вона говорить, що використання спільної символіки – подібне до використання на монетах з Аркадії етнікону. Тобто, використання цієї монети було зумовлено почуттям культурної та релігійної спільності і не носило політичного підтексту (Larson, 2007, pp. 73-109)¹¹⁹.

Отже, як бачимо, для запровадження монети було достатньо економічних та культурних підстав. Хоча, повністю виключати політичні мотиви все-таки

---

¹¹⁸В IV ст. до Р.Х. тенденція з скарбами дещо зміниться. Беотійська монета буде регулярно присутня у схованках своїх північних сусідів. Але тільки монети високих номіналів. Автори хоча і акцентують увагу на економічних факторах карбування беотійської монети, все ж таки не оминають увагою і фактор регіональної ідентичності.

¹¹⁹Це дослідження мабуть найбільш повно розкриває питання символіки та сенсів, які вкладалися беотійцями в карбування щита з прорізами на монеті. Авторка вказує на те, що вибір саме цього типу щита був не випадковим. Ця зброя була особливим атрибутом для таких епічних героїв як Ахілл та Аякс. А після виходу псевдо-Гесіодової поеми Аспис з таким щитом зображують Геракла. Це була своєрідна пропаганда, за допомогою якої беотійський колектив підкреслював свої генеалогічні зв'язки з героями епосу. Сам по собі щит був одним з найбільш часто згадуваних видів зброї. Крім того щити робили з шкури волів. По-грецьки βούς (віл, бик) та Βοιωτία дуже близькі етимологічно. А сама область славилась ремісниками, які виготовляли щити. Таким чином в символіці монети були закладена й гордість за вітчизняний експорт, так і гра слів, яка приводила до асоціації з назвою регіону.

мабуть не можна. Про це свідчить карбування монети з іншою символікою Орхоменом, про що йшлося вище. Крім того, гіпотетично розглядається спроба політизації економіки. Так, Емілі Маккіл запропонував власне прочитання частини наступного фрагменту Геродота: «μελλόντων δὲ συνάπτειν μάχην Κορίνθιοι οὐ περιεΐδον, παρατυχόντες δὲ καὶ καταλλάξαντες ἐπιτρεψάντων ἀμφοτέρων οὐρίσαν τὴν χώραν ἐπὶ τοῖσιδε, ἔαν Θηβαίους Βοιωτῶν τοὺς μὴ βουλομένους ἐς Βοιωτοὺς τελέειν.» (Hdt. 6.108.5)¹²⁰. Це повідомлення відноситься до 519 р. до Р.Х. Тоді беотійці спробували атакувати Платеї. Але неподалік знаходились коринфяни, які виступали судьями в конфлікті. Власне, тут Геродот описує їхній вирок. Правильне розуміння якого залежить від перекладу дієслова τελέω. Зазвичай, фразу ἐς Βοιωτοὺς τελέειν читають, як «приєднатися до Беотійського союзу»¹²¹. Натомість, дослідник пропонує читати «вносити вклад Беотійцям» з яскраво вираженою фіскальною функцією (Papazarkadas, 2014, pp. 47-48). Таке прочитання дійсно має свій сенс, адже в Геродота дієслово τελέω часто виражає саме значення збору коштів або певних благ¹²². Це вкладається в загальну концепцію Маккіла про «кооперативну чеканка»¹²³. Але, в такому

¹²⁰ Вони вже збирались вступити в битву, коли коринфяни, які опинились поруч не дозволили цього та зі згоди обох сторін примиряючи (їх –авт.) встановили кордони хори таким чином, щоби Фіванці залишили в спокої тих беотійців, хто не бажає бути беотійцями.

As they were about to join battle, the Corinthians, who happened to be there, prevented them and brought about a reconciliation. Since both sides desired them to arbitrate, they fixed the boundaries of the country on condition that the Thebans leave alone those Boeotians who were unwilling to be enrolled as Boeotian. Переклад поданий за: Herodotus (Author), Godley, A. D. (Ed.) (1920). Herodotus. Loeb classical library. Cambridge: Harvard University Press; London: W. Heinemann.

Обе стороны уже были готовы к бою, однако коринфяне не допустили кровопролития: они находились как раз поблизости и с согласия обеих сторон установили пограничную линию и уладили спор на таких условиях. Фиванцы должны оставить в покое беотийские города, которые не желают примкнуть к Беотийскому союзу. Переклад поданий за: Геродот (1972). История: В 9 книгах. Перевод и примечания. Г. А. Стратановского. Ленинград: Наука.

¹²¹ Наприклад в перекладі Стратановського: «Фиванцы должны оставить в покое беотийские города, которые не желают примкнуть к Беотийскому союзу.

¹²² Hdt. 2.109.2, 125.6; 3.137.5; 7.118, 187.2; 9.93.4. В усіх цих випадках дієслово вжите саме в значенні збору матеріальних благ.

¹²³ Термін введений Маккілом та Ван Алфеном для позначення явища спільного випуску грошей. Термін доволі зручний, оскільки дозволяє назвати явище, але не вказує на його причини. В тексті вже було вказано на, те що причини для спільного випуску грошей можуть бути різноманітними. Детальніше див.: Mackil, & Van Alfen, 2006, pp. 201-246.

прочитанні, економічний аспект кооперації політизується. Фіви, в такому випадку, примушують силою до економічної співпраці. А політична організація вибудовується навколо економічних інтересів регіону. Роль монети, як доказу політичної організації значно зростає, адже вона стає головною політичною метою, мірилом успіху обраного політичного вектору.

Але, здається, така оцінка не є виваженою. Хоча, Геродот і часто вживає дієслово *τελέω* в значенні збору коштів, але зустрічаються інші конотації. А саме: «приналежності до групи» та «завершення справ (робіт)»¹²⁴. Тобто, дієслово має широкий спектр значень і сам Геродот використовував декілька з них. Крім того, немає ніяких закономірностей в граматичних конструкціях або побудові речень. Не має підстав стверджувати, що є кореляція між формою слова/речення та перекладом. Розуміння дієслова, в даному випадку, залежить лише від контексту. А за ним ближче всього цей фрагмент: «Ἀθηναίοισι γὰρ ἤδη τηνικαῦτα ἐς Ἑλλήνας τελέουσι Πελασγοὶ σύνοικοι ἐγένοντο ἐν τῇ χώρῃ» (Hdt. 2.51.2).¹²⁵ Як бачимо, тут Афіняни *τελέουσι* (вважались) еллінами. В такому ж ключі слід читати і фразу: «... ἕαν Ἐθναίους Βοιωτῶν τοὺς μὴ βουλομένους ἐς Βοιωτοὺς τελέειν» (Hdt. 6.108.5) «...щоби Фіванці залишили в спокої тих беотійців, хто не бажає бути (не хоче бути зарахованим до – авт.) беотійцями». Таке прочитання звучить трохи дивно. Виходить, що Коринф постановив не вважати платейців беотійцями (хоча вони такими є), оскільки вони цього не хочуть. Справа в тому, що цей фрагмент прекрасно демонструє нам бажання Фів політизувати почуття етнічної ідентичності (Maskil, 2013, p. 27; Papazarkadas, 2014, p. 48). Збудувати на її основі певну владну структуру. А платейці, в даному випадку, відмовляються брати участь в політичному об'єднанні під керівництвом Фів. Проте, вони не можуть відмовитись від своєї етнічної приналежності, оскільки вона є константою. Вони, так само як і фіванці, походять від легендарного героя Бойота. Це змінити не можна. Але етнічна ідентичність не обов'язково передбачає політичну

¹²⁴Hdt. 2.51.2; Hdt.1.206. В першому випадку вжито в якості приналежності до групи (Афіняни вважались Еллінами). В другому випадку (завершення робіт).

¹²⁵«Афіняни вважались Еллінами вже в той час, коли Пеласги поселились в тій же землі.»

інтеграцію. Саме тому, через подвійність розуміння «беотійці» Геродот і вживає цю тавтологію, яка виглядає абсурдно.

Отже, спільну чеканку монети не можна вважати ознакою існування політичної організації. Адже, був цілий ряд економічних та культурних причин до регіонального обігу грошової одиниці. Монета сама по собі не є свідченням існування політичної структури. А спроби побачити в повідомленнях Геродота тиск на Платеї, для вступу в спільний економічний простір, який до того ж передував політичному об'єднанню, здається, є хибними. Крім того, монета довгий час була основним індикатором вступу того чи іншого полісу в союз. Це було надзвичайно зручно. Є сім аббревіатур полісів, відчеканених на грошах – значить вони і є ядром політичного об'єднання. Але тепер політична вмотивованість карбування монети поставлена під сумнів. А отже, і висновки щодо ядра союзу, довіри більше не мають. Тому, будемо шукати інші свідчення про те, які з полісів входили до структури союзу. Кумедно, що навколо монети є стільки спекулятивних висновків. Те, що мало би бути найбільш об'єктивним джерелом, навпаки породжує інтерпретації, які, здається, ще більше віддаляють нас від історичних реалій.

Для визначення кількості полісів, які входили до ядра союзу, звернемося знову до писемних джерел. А конкретніше, до повідомлень про черговий військовий конфлікт між беотійцями та афінянами. В 507 р. до Р.Х. в Афінах влада перейшла до демократичної «партії» на чолі з Клісфеном¹²⁶. Проте, це не влаштувало спартанського царя Клеомена, який очолив військовий похід Пелопоннеського союзу, з метою повернення Ісагора до влади в Афінах. Військовий контингент з Пелопоннеського півострова зайняв Елевсин. Проте, згодом там розгорілись внутрішні чвари. Спочатку Коринф відмовився брати участь в інтервенції. Потім і другий спартанський цар залишив військо (Osborne, 2009, pp. 278-279; Можайский, 2007, с. 58; Rockwell, 2017, p. 46)¹²⁷. Так, коаліція

¹²⁶Про реформи проведені Клісфеном детальніше див.: Oliver, 1960, pp. 503-507.

¹²⁷Начебто саме після демаршу Демарата (другого спартанського царя), було прийнято рішення, що військовий похід має очолювати тільки один цар. Про це див.: Суриков, 2005, с. 257.

Клеомена розпалась сама собою і він вимушений був повернутися в Спарту. Справа в тому, що на його боці виступили беотійці, які зайняли, за словами Геродота, Еною та Гісії на кордоні з Аттикою. А контингент з Халкіди атакував східні райони. Проте, коли коаліція на чолі з Спартою розсварилась, афіняни розбили спочатку беотійців, а потім і халкідян¹²⁸. За словами батька історії, сімсот беотійців та велика кількість халкідян потрапили в полон. На частину викупу за бранців афіняни посвятили богині бронзову четвірку коней, яка стояла на акрополі (Hdt.5.74-77).

Це повідомлення Геродота знайшло підтвердження в епіграфічних документах. При чому, як з Афін, так і з Фів. З Аттики маємо два епіграфічних фрагмента. Обидва були знайдені на афінському акрополі. Більшість дослідників вважають, що перший фрагмент був частиною композиції, яка була створена невдовзі після 506 р. до Р.Х. Другий же має інші форми деяких букв, що дозволяє датувати його приблизно 450 – ми рр. до Р.Х. За найбільш ймовірною гіпотезою, другий фрагмент являє собою оновлену копію першого та був встановлений після битви при Енофітах в 457 р. до Р.Х. Здається, саме цю оновлену посвяту бачив Геродот (Maskil, 2013, pp. 411-412; Raubitschek, 1949, pp. 191-194, 201-205). Сам напис на мармуровому фундаменті вдалося відновити, завдяки записам батька історії та Павсанія (Hdt. 5.77.4; Paus. 1.28.2).

Інший епіграфічний документ походить з Фів. При розкопках 2001-2002 рр. була знайдена колона, де частково уцілів напис, який говорить про зайняття беотійцями районів Еною та Філи, проте відсутні Гісії, які згадує Геродот (Hdt.5.74-77). Можливо, назва цього поселення була у втраченій частині напису.

---

¹²⁸В повідомленні Геродота все виглядає так ніби беотійці та халкідяни вели війну узгоджено одне з одним. Принаймні беотійці спішили на допомогу останнім. Приблизно в цей час Халкіда випустила якусь кількість статерів з зображенням беотійського щита. Звичайна річ, що пасаж Геродота та чеканку такої монети намагались пов'язати. Деякі висунули навіть припущення про приєднання Халкіди до Беотійської ліги. Така думка сформована через надмірну політизацію ранньої монети. Важливо зазначити, що вона випускалась малим накладом та в іншій ваговій системі ніж беотійська. Символіка монет різних полісів іноді співпадала і це не завжди пов'язано з формуванням політичних союзів. Здається тут маємо приклад пошуку зв'язку між політичною подією та карбуванням монети, якого насправді не було. Про це детальніше див.: Macdonald, 1987/88, pp. 23-29.

Гісії не мали би входити в Клісфенівські деми, на відміну від Еною та Філ (Aravantinos, 2006, pp. 369-374). В цьому є логіка, адже Гісії знаходяться північніше від гірського хребта Кіферону (тобто в Беотійській області), а Еноя та Філи – на південь (тобто на території Аттики). Проте, повідомлення Геродота добре узгоджуються одне з одним. Так, про перший військовий конфлікт він говорить, що Афіняни внаслідок контратаки встановили кордон по р.Асоп та поселенню Гісії (Hdt.6.108)¹²⁹. Тобто, в даному випадку, Геродот демонструє відвоювання старих позицій беотійцями та зайняття нових. Це зберігає логічну послідовність подій в його повідомленнях та демонструє рух беотійського війська (Hdt.6.108;5.74-77)¹³⁰. Таким чином, можемо прослідкувати узгодженість між собою різних книг. Написи ж на колоні підтверджують висвітлені Геродотом події. Хоча залишається незрозумілим чому був створений напис. Адже, колона, скоріш за все, мала на меті комеморацію походу на Аттику. Але це виглядає дивно, з огляду на програш та полон учасників¹³¹.

Після прикрої поразки, фіванці відправили посольство в Дельфи. Вони просили у бога поради, за якої умови їм вдасться перемогти Афіни. Оракул дав відповідь, яка збила з пантелику фіванців. Їм було наказано скликати зібрання «повне шуму» та попросити про допомогу своїх сусідів. Фіванці, за словами Геродота, дуже здивувались, адже їхні найближчі сусіди Танагра, Короней, Феспії і так завжди б'ються поряд (Hdt.5.79). Це фактично є першим письмовим повідомленням, де перераховані міста, які входили до союзу. Воно надзвичайно

¹²⁹Мається на увазі подія першого військового конфлікту за Платеї, коли Фіви не влаштувало рішення Коринфського арбітражу.

¹³⁰На узгодженість повідомлень звертає увагу Андрій Можайський (2007, с. 58).

¹³¹Слід сказати, що ця колона розкриває багато проблемних моментів з історії Беотії. З одного боку завдяки ній ми маємо підтвердження словам Геродота. Напис окрім місць, які були зайняті, також містить згадку Халкідян. Що також важливо, бо маємо можливість перехресного прочитання джерел. З іншого боку залишається відкритим питання, чому в Фівах вирішили вшанувати програшу війну. Крім того, колону знайшли завдяки розкопкам, які проводились на місці де мало бути перебудовано будинок. Це демонструє основну археологічну проблему Фів. Сучасне місто знаходиться там само, де й античне. А тому велика кількість інформації яку б потенційно можна було би отримати залишається не доступною. Детальніше про колону з написом див.: Aravantinos, 2006, pp. 369-377; Mackil, 2013, pp. 412-414.

важливе ще й тому, що Геродот підкреслює системний характер участі в військових походах. Тобто, виходить, що на 506 р. до Р.Х. маємо Фіви та ще три поліси, які складають союз або принаймні його ядро. Цікаво те, що усі перераховані міста брали участь в карбуванні монети. При чому Фіви та Танагра брали участь в виготовленні перших беотійських грошей. З тих полісів, що карбували монету, не згадані Геродотом Гієтт (чеканив з початку), Акрафія та Мікалессос.

З одного боку, вище йшлося про те, що не можна довести кореляцію між поширенням символіки беотійського щита та існуванням військово-політичного союзу. На доведення цієї гіпотези не вистачає перевіреної інформації з джерел. Але, з іншого боку, повідомлення Геродота, до того ж підтверджене епіграфічним матеріалом, частково надає сенсу проведенню взаємозв'язку між монетою та участю в Беотійському союзі. Адже, разом воюють лише тільки ті поліси, які приймають уніфіковану символіку грошей, як свою. Проте, Геродот не перелічує декілька важливих центрів карбування монети. І це викликає ряд проблемних питань.

Так, чому ж батько історії не включив до переліку постійних союзників Фів Гієтт, Акрафію та Мікалессос. Можна пояснити це банальними узагальненнями. Він назвав найбільших або тих, хто постійно на слуху. Але це виглядає малоімовірним. Вище було вказано на те, що про захоплення афінянами та відбиття беотійцями Гісії йдеться в двох різних книгах (Hdt.6.108; 5.74-77). Тобто, Геродот узгодив в деталях повідомлення про дві різні війни в двох книгах. А мова йшла про поселення, яке важко ідентифікують навіть сучасні археологічні дослідження (Можайский, 2007, с. 58). Тому, пояснити все банальною неуважністю до деталей не можна.

Можна було би зважати на географічний фактор. Оракул був даний щодо найближчих сусідів. І Геродот перелічив не всіх, хто входив до союзу, а найбільш близьких, в просторовому розумінні, полісів. Це було би справедливо по відношенню Гієта. Оскільки, він знаходиться далеко на півночі регіону. Але Акрафія та Мікалессос знаходяться ближче до Фів, ніж перелічена Геродотом

Коронея. Тобто, географія, як фактор для пояснення слів джерела має бути відхилена.

З огляду на вищезазначене, залишаються два варіанти. Або карбування монети та участь в військово-політичному союзі не були пов'язані повністю, а участь і там, і там – це співпадіння. Або Геродот перерахував тільки головних учасників союзу. А Гіет, Акрафія та Мікалессос були в певній політичній залежності від перших чотирьох або не відігравали знакової ролі. На жаль, тільки такі скудні пояснення можна зробити з повідомлення Геродота. Його слова мають часткову кореляцію з карбуванням монети. Будь-які більш глибокі висновки будуть носити виключно спекулятивний характер.

Останнє, що мабуть варто зазначити з цього приводу, це гіпотезу Роберта Бака щодо Орхомена, який на його думку мав би увійти до Беотійського союзу між 510-507 рр. до Р.Х. (Buck, 1979, p. 116). Таке припущення засновано на переконанні автора, що до цього часу беотійці перемогли фессалійців, які підтримували Орхомен¹³². А також, в тому, що останній мав би приєднатися до ліги до початку перських воєн, оскільки також виступив на стороні персів (Hdt.8.34). Про боротьбу з Фессалією вже йшлося вище. І здається, було продемонстровано дискусійність часу цієї боротьби. А друге твердження не витримує критики. Адже, той самий Геродот прямо вказує, що Феспії входили до союзу, але не дали персам землю та воду разом з платейцями (Hdt.5.79; Hdt.7.132). Тобто, немає ніяких серйозних підстав вважати, що Орхомен приєднався до Беотійського союзу, ні в 510-507 рр. до Р.Х., ні пізніше в нас немає. А тому, залишається тільки орієнтуватися на повідомлення Геродота про те, що ядро складала Фіви, Феспії, Коронея, Танагра (Hdt.5.79). Входження інших полісів в об'єднання виключати, звичайно, не можна. Але вагомих аргументів на цей рахунок немає. Беотійський союз мав би бути утвореним у проміжку між 519-506 рр. до Р.Х. Принаймні нижня межа датування нам відома більш менш точно.

---

¹³²Мається на увазі згадана вище битва при Керессосі.

Врешті, в Фівах зрозуміли слова оракула в генеалогічному розумінні. Було згадано, що в ріки Асоп дві дочки Фіва та Егіна. Тому, було вирішено просити допомоги саме у егінців. Ті, спочатку, надали допомогу виключно культову – надіслали статуетки героїв. Але Фіви знову почали програвати і попросили реальної допомоги у війні. Егіна погодилась, і поки беотійці відволікали сили афінян з півночі, напала на узбережжя Аттики (Hdt.5.79-81). Окрім цих повідомлень ми не маємо більше свідчень про продовження протистояння. Можливо, військові дії поступово затихають. Є така думка, що бойові дії могли тривати до 499/498 р. до Р.Х. Оскільки, в цей час, Афіни вирішили надіслати 20 трієр на допомогу повсталому Мілету (Можайский, 2007, с. 60)¹³³. Ця дата дійсно може використовуватись як *terminus ante quem*, до якого війна мала бути припинена. Навряд чи Афіни послали б флот в далекий Мілет, якби мали не завершені військові конфлікти з сусідами.

Отже як бачимо Беотійський союз як надполісна політична структура почав складатись вкінці VI ст. до Р.Х. Так, згідно з повідомленнями Геродота першопочаткове ядро союзу складала Фіви, Танагра, Коронея та Феспії, що вже вели регулярні військові дії в проміжку між 519 та 506 рр. до Р.Х. Верхню межу в даному випадку слід вважати більш надійною. Це датування опосередковано підтверджується даними епіграфіки, оскільки останні конфлікти між беотійськими полісами зафіксовані для 520-х рр. до Р.Х. Карбування спільної монети не може більши бути беззаперечним аргументом для атестації Беотійського союзу, але слід визнати, що всі поліси першопочаткового ядра користувались однаковими типами монети. Утворення спільних федеральних політичних структур відбувалось на основі культурної спільності та приналежності до одного етносу. Саме через це коринфяне як третейський суддя заборонили Фівам примушувати беотійців бути беотійцями.

---

¹³³У дослідника насправді зазначений 497 р. до Р.Х., але лідер Іонійського повстання Арістагор побував в Афінах та Спарті в 499\498 р. до Р.Х. Саме тоді і мало би бути прийнято рішення про допомогу. Відповідно, і всі війни з сусідами мали би бути завершеними. Про Арістагора див.: Green, 1996, p. 20; The Cambridge Ancient History Volume IV, 1988, pp. 480-481.

3.2 Беотія під час Греко-перських воєн

Греко-перські війни стануть наступним етапом, коли беотійський регіон знову вийде на політичну арену. При чому, в джерелах, Беотія знову почне фігурувати не на початку протистояння з персами, а вже ближче до Фермопільської битви. Для нас це означає, що виникає прогалина десь приблизно в 20 років, коли майже ніяких письмових відомостей про регіон немає. Неможливо точно сказати, які процеси проходили в Беотії в цей час. Основним джерелом для нас є Геродот. Його цікавили тектонічні зміни в Афінському полісі вкінці VI ст. до Р.Х. і пов'язані з ними бурі зовнішньополітичного життя, що вирували навколо. А далі фокус змінюється до його головної теми перських воєн. Тому, мовчання джерел не означає, що Беотії не мала змін або не вела воєн. Такі події просто не були у фокусі уваги батька історії.

Вперше Беотія фігурує приблизно в час Марафонської битви¹³⁴. Геродот повідомляє, що перси під час рейду вкрали статую Аполлона з місцевого храму в Деліях. Це місто знаходилось на узбережжі навпроти Евбеї і, за словами батька історії, контролювалось Фівами. Перський полководець Датіс залишив статую на острові Делос та наказав повернути її фіванцям (Hdt.6.118). Деякі вчені, на основі цього повідомлення, роблять висновок, що Фіви дали царю «землю та воду» ще до 490 р. до Р.Х. (Можайский, 2007, с. 61). Але, здається, це все ж таки не зовсім так. В нас є повідомлення про те, що Фіви брали участь в невдалій експедиції в Темпейську долину. Воно сходить до критичних зауважень Плутарха стосовно Геродота¹³⁵. За його словами, 500 фіванців брали участь в цій експедиції (Plut. De Her.mal.31). Плутарх, звичайно, жив набагато пізніше від описаних ним подій в порівнянні з тим же Геродотом. Але сам він посилається на уривки втраченого Арістофана Беотійського. Це дозволяє цілому ряду

¹³⁴490 р. до Р.Х. Про Марафонську битву детальніше див.: The Cambridge Ancient History Volume IV, 1988, pp. 506- 517.

¹³⁵Плутарх звинувачував Геродота в упередженості стосовно Фів, прямо інкримінувавши «батьку історії» брехню та наклеп. Але, звісно ж, слід пам'ятати, що Плутарх сам був беотійцем, а тому вважати його стороннім спостерігачем, який претендує на об'єктивність також не варто.

досліджень з довірою відноситись до повідомлення про участь фіванців в Темпейській експедиції (Rockwell, 2017, p. 47; Demand, 1982, pp. 20-21).

Час, коли фіванці та інші беотійські поліси дали царю «землю та воду», залишається дискусійним. І навряд чи на нього можна ствердно відповісти при існуючій джерельній базі. Деякі критичні зауваження будуть дані нижче. А поки повернемося до повідомлення Геродота про статую Аполлона (Hdt.6.118). Його можна було би пояснити вигадкою автора. Геродот видумує історію викрадення та повернення статуї Аполлона персами, якою натякає на ранній медизм беотійців. Але тоді ще були живі сучасники описуваних подій. Навряд чи Геродот міг собі дозволити видумати крадіжку відомого культового предмету. Скоріш за все, історія з поверненням фіванцями статуї Аполлона була відомою широкому загалу. Інша справа, що Геродот міг вигадати деякі деталі. Насправді, перси лишають статую з Делій на острові Делос. Це відповідає опису і зрозуміло, оскільки цей острів був одним з найбільших святилищ Аполлона¹³⁶. А пізніше, фіванці самі її повертають і це також є в оповіді. А от наказ Датіса повернути статую фіванцям Геродот міг дійсно вигадати (Hdt.6.118). Скоріш за все, цей уривок трактувати треба саме, як натяк на «медизм» беотійців. А говорити про реальну васальну залежність регіону від перського царя ще зарано.

Цей уривок Геродота цінний іншим. В ньому вказано, що Делії належали Фівам (Hdt.6.118). Це маленьке містечко знаходилося в танагрській області (Thuc. 4.76.4-5; Strabo. 9.2.7; Paus. 9.20.1) (Hansen, & Nielsen, 2004, p. 433). Тобто, воно не входило в доволі обширну фіванську хору і мало би контролюватися місцевим центром Танагрою. І всі перераховані джерела на це вказують. Повірити в те, що Геродот припустився помилки – важко. Вище вже було зауважено на його обізнаності в місцевій географії. Таким чином, виходить, що в цей час святилище дійсно контролювалось Фівами. Це цікаво з багатьох точок зору. Нам відомо про те, що Танагра була в хороших відносинах з Фівами та мала би входити в ядро союзу (Hdt.5.79). Повідомлень про те, що з часу війни з

¹³⁶Страбон взагалі стверджував, що Делій був копією святилища з острова Делос (Strabo. 9.2.7). Про саме святилище в Дельфах див.: Den Adel, 1983, pp. 288-290.

Афінами ці відносини погіршились – немає. Отже, обставини, у яких Фіви отримали контроль над Деліями, залишаються невідомими. Проте, здається, що вони ніяк не вплинули на відносини з танагрійцями. Також, це демонструє ще один спосіб впливу Фів на беотійський регіон. Взяття під прямий контроль важливого культового центру, який не входив до безпосередньої хори полісу. Можна навіть припустити, що Делії були не єдиним подібним містом, яким управляли Фіви. Таким чином, виходить, що Фіви вибудовували подвійну систему контролю над регіоном. Такі поліси, як Танагра, Феспії та Коронея були принаймні номінально повноправними союзниками, а інші менші міста могли входити в безпосередню орбіту Фів¹³⁷. Слід також зауважити, що контроль за Деліями не є випадковий. Вшановування Аполлона був одним з головних міських культів для Фів. Так, Емілі Маккіл слушно зауважив, що приношення триножників (триподофорія) Аполлону Ісменію мала на меті консолідувати район підніжжя гори Кіферону та узбережжя навпроти Евбеї (Parazarkadas, 2014, pp. 49-50). А Делії знаходяться якраз в цьому районі, на узбережжі неподалік Авліди. Так, мешканці усього району, приносячи в храм Аполлона Ісменія триножники засвідчували зверхність Фів у сфері культу. Це було своєрідною релігійною мотузкою, якою фіванці намагались пов'язати район. Очевидно, саме тому їм був важливий контроль за святилищем Аполлона в Деліях. І який, з огляду на повідомлення Геродота, вони на той час мали.

Повернемось до подій греко-перських воєн. Експедиція в долину Темпе не досягла свого результату. Грецьке військо відступило, не дивлячись на те, що перси були ще дуже далеко. Все виглядає так, що був цілий комплекс причин, через які була перервана ця експедиція. Тут, і недовіра до фессалійської правлячої династії Алеудів, і наявність декількох проходів в гірському хребті, що загрожувало охопленню грецького війська. Можливо, зіграли свою роль і поради македонського царя Александра I, який наполягав на безперспективності

---

¹³⁷Звісно ж Танагра, Феспії та Коронеї також могли мати маленькі містечка під своїм управлінням і фактично були центрами областей чи районів. Проте нам не відомо, щоб хтось з них мав щось подібне в даний історичний період.

збройного опору персам. Врешті, це все призвело до того, що грецьке військо відступило на південь (Green, 1996, p. 85-87).

Наступним зручним місцем для зустрічі перського війська було обрано Фермополіську ущелину. В її легендарній обороні брали участь, в тому числі, і беотійські війська. Так, Геродот вказує на те, що в контингенті було 700 феспійців та 400 фіванців (Hdt. 7.202). Цей факт ускладнює вирішення питання часу «медизації» Беотії. Геродот, щоправда, повідомляє, що фіванці думали про зраду, а Леонід, який не довіряв їм, все-таки змусив їх взяти участь в обороні (Hdt. 7.205). Після звістки, що перси оточують грецьке військо, основні сили відступили. Але залишились до кінця спартанці, феспійці та фіванці. Останніх змусив лишитися Леонід. Проте, все-таки потім фіванці здалися царю і на них були поставленні клейма (Hdt.7.222-233). Звичайна річ, що така розповідь Геродота виглядає тенденційною і ставилась під сумнів, як стародавніми авторами, так і сучасними дослідниками. Плутарх вказує на абсурдність твердження про те, що фіванці билися з примусу (Plut. De Her.mal 33). Одне з можливих пояснень можна знайти у Діодора. Він каже, що 400 фіванців, які брали участь в поході, належали до іншої партії (Diod. 11.4. 6-7). Тобто, за його словами, виходить, що в самих Фівах не було єдності щодо перської навали. Персофільська партія дала землю і воду, а інша частина пішла воювати. Таке пояснення виглядає доволі достовірним і логічним. Проте, історія з експедицією в Темпейську долину ставить під сумнів це твердження. В Фессалії грецький контингент відступив, не будучи впевненим в лояльності місцевих до персів. Тому, навряд чи Леонід обороняв би ущелину, знаючи про сильні позиції персофільської партії в Фівах. Тоді, залишається дві можливості. Перша - беотійці дали Ксерксу «землю та воду» відразу після Фермополіської битви.¹³⁸ Або друга – беотійці визнали зверхність перського незадовго до битви. Це могла бути своєрідна перестраховка на випадок, якщо персів зупинити не вдасться. І

---

¹³⁸Таку точку зору поділяють, наприклад, Ніколас Роквелл та Ненсі Діманд (Rockwell, 2017, p. 47; Demand, 1982, pp. 48-49).

дійсно, вони повністю змінили сторону, відразу після битви при Фермопілах (Buck, 1979, pp. 131-133)¹³⁹.

Саме другий варіант, коли беотійці дали землю та воду царю, безпосередньо перед битвою, виглядає найбільш достовірним. Це був найбільш вигідний варіант. З одного боку, беотійський контингент бере участь у битві і, якщо персів вдалося б зупинити, то звинувачення у зраді виглядали б нісенітницею. З іншого боку, контингент невеликий і, у випадку виграшу персів, можна відразу перейти на їхню сторону. А тих, хто брав участь в битві, оголосити зрадниками. Врешті-решт, так і сталося. Ця гіпотеза навіть надає сенсу повідомленню Геродота про фіванців, які здалися в полон (Hdt.7.233). Битва була програна, вони могли апелювати до того, що дали «землю та воду» раніше. А цар наказав поставити на них клейма, що було зрозуміло. Адже, для нього вони були просто васалами, які підняли бунт.

Є ще декілька критичних зауважень, які слід висловити стосовно участі беотійців у битві при Фермопілах. Важко сказати, чому у ній брали участь контингенти тільки з двох полісів – Фів та Феспій. А також, якою була структура управління їхніми силами і, як приймалося рішення про участь. Є думка, що військовий контингент, який виставили беотійці, дорівнює двом одиницям загальнобеотійського ополчення, які знаходились під управлінням двох беотархів Демофіла сина Діадрома та Леонтіада сина Еврімаха (Buck, 1979, pp. 132-133)¹⁴⁰. Це сміливе припущення обґрунтовано порівняннями з тим, якими

¹³⁹Автор зазначає, що ця політика була доволі реалістичною. Перси наступали великими силами і впевненості в тому, що їх вдасться зупинити, не було. Крім того беотійці не мали можливості евакуюватися так, як це зробили Афіняни.

¹⁴⁰В цьому дослідженні Леонтіад та Демофіл вказані як беотархи, а Александра та Діфірамба автор вважає полісними полемархами, посланими містами зі своїми контингентами. В такому випадку виходить розгалужена система управління, де союзними військами управляли беотархи, а полемархи, вочевидь, командували полісними військами поки вони не приєднувались до союзників. Ця гіпотеза Роберта Бака являє собою вільне інтерпретування джерельного матеріалу. Ймовірно, що така ідея виникла на підставі неузгодженості джерел у тому, хто в дійсності командував беотійцями при Фермопілах. Так, Плутарх, критикуючи Геродота, повідомляє, що фіванцями командував не Леонтіад, а Анаксандр (Plut. De Her. mal 33). Діфірамб же, якого Роберт Бак називає гіпотетичним полемархом, згадується в Геродота лише раз, як один з феспійців, котрий найбільше відзначився мужністю в битві (Hdt.7.227).

силами командували беотархи в останній чверті V ст. до Р.Х. Але сам Геродот не говорить про те, що Леонтіад та Демофіл були беотархами, а лише говорить про те, що вони командували фіванцями та феспійцями, відповідно (Hdt.7.205; Hdt.7.222). Беотархи з'являються в його Історії лише раз і вже після битви при Фермопілах (Hdt. 9.15)¹⁴¹. Тобто, важко взагалі сказати, чи ці сили діяли разом, як беотійці, чи окремо, як сили полісів. Крім того, Феспії евакуювалися під час навали персів, а саме місто було спалено, начебто за порадою фіванців (Hdt.8.50). Слід пам'ятати, що цей поліс точно входив в першопочаткове ядро союзу. Однак, тут він не підтримав загальну політику Беотії. Феспії, в даному випадку, вирішили битися з персами до кінця. Важко сказати, чи це свідчить про колегіальний характер союзу і рівність голосу кожного з членів союзу, оскільки навала персів була екстраординарною обставиною. Поразка при Фермопілах означала безумовний вихід Феспій з Беотійського союзу, але чи це сталося б у випадку перемоги – питання риторичне.

Після битви при Фермопілах, Фіви та вся Беотія перейшли на сторону персів. І, якщо вірити повідомленню Геродота, брали участь в спустошенні Аттики (Hdt.8.66). Після поразки під Саламіном, перське військо відступило на територію Фессалії, а сам цар Ксеркс повернувся додому. Звідти командир персів Мардоній направив карійського посланця до Беотійських оракулів Амфіарая та Аполлона Ісменія. Є вірогідність, що через такого посланця Мардоній хотів

Але різноголосся джерел в даному випадку не слід сприймати як ознаку розгалуженої системи управління союзними військами. Насправді свідчень про неї в нас зовсім немає. Той же Плутарх зазначає, що ім'я командира він дізнався завдяки списку архонтів, який міститься в творі Арістофана Беотійського (Plut. De Her.mal 33). Але ж ми не знаємо насправді, якими повноваженнями були наділені фіванські архонти в той час і чи дійсно архонт був посланий командувати контингентом в 400 чоловік. Оскільки Плутарх ставив за мету піддати сумніву повідомлення Геродота, то міг дуже легко маніпулювати даними джерел. Тобто, простіше кажучи, видати архонта Фів за командира фіванським ополченням при Фермопілах. Є також і цікаві зауваження щодо повідомлення Геродота. Так, він міг приписати командування загоном Леонтіаду, оскільки він походив із впливової та багатой сім'ї. Тобто в джерелах могли бути помилки, або свідомі маніпуляції стосовно імен людей, які командували беотійцями при Фермопілах. І, на жаль, робити на їх основі висновки стосовно управління союзною армією ми не можемо. Про заможного, молодого аристократа, якому Геродот міг приписати командування див.: Demand, 1982, p. 22.

¹⁴¹Нижче повернемося до коментування фрагмента, в котрому згадані беотархи.

дїзнатися, які настрої панували на території Беотії після поразки персів при Саламіні (Demand, 1982, p. 23).

Очевидно, що обстановка влаштувала персів. Адже, влітку 479 р. до Р.Х. військо під проводом Мардонія повернулось до Беотії (Rockwell, 2017, p. 51). Там фіванці, згідно повідомлень Геродота, радили йому залишитись з військом і, за допомогою хабарів, розділити сили греків, бо силою їх перемогти навряд чи вдасться. Втім, Мардоній не послухав поради і вдерся в Аттику вдруге. Афіняни ж, в черговий раз, евакуювалися на Саламін (Hdt. 9.2-3)¹⁴². Дізнавшись про те, що грецьке військо збирається на Істмі, Мардоній плондрує територію Аттики та відступає з військом назад в Беотію (Green, 1996, pp. 233-234).

Відступ перського війська з Аттики важливий для нас, тому що тут Геродот вперше згадує беотархів. Вони, за його словами, організували провідників для армії Мардонія (Hdt. 9.15). Це повідомлення свідчить про інституалізацію Беотійського союзу. Сама назва вказує на те, що ці посадові особи представляли усіх беотійців, або, принаймні, якусь їх значну частину. Таким чином, інститут беотархів мав надполісний характер. Деякі вчені, щоправда, скептично відносяться до цієї згадки Геродота.

З приводу цього повідомлення історика з Галікарнасу є декілька точок зору та критичних зауважень, які потрібно розглянути. Так, принаймні, частина вчених вважає, що згадка Геродотом беотархів є анахронізмом (Demand, 1982, p. 18). Деякі, більш обережно оцінюють дане повідомлення. Не виключають й інші можливості, але і допускають високу вірогідність того, що твердження Геродота відповідало реаліям другої половини V ст. до Р.Х., коли офіс беотархів існував без сумніву (Larson, 2007, p. 173; Mackil, 2013, p. 30). Є й дослідники, які не тільки довіряють повідомленню Геродота, але й інтерпретують його у доволі вільний спосіб. Так, є твердження про те, що беотархи в цей час мали повну політичну та військову владу (Можайский, 2007, с. 16). А Роберт Бак взагалі

---

¹⁴²Перси насправді намагались заключити з афінянами мир: перше посольство не дало результату, тоді Мардоній вдерся в Аттику і ще раз відправив посольство вже на Саламін. Проте наступ ворожого війська не ослабив бажання спротиву, а навпаки посилив його. Про це детальніше див: The Cambridge Ancient History, Volume IV, p. 596.

вважає, що в битві при Фермопілах Феспійським та Фіванським контингентами командували два беотархи (Buck, 1979, p. 132). Ці тези передбачають, що даний орган влади мав однакові повноваження і в першій половині V ст. до Р.Х., і в другій. Звичайно, що такі погляди підлягають справедливій критиці. По-перше, в нас немає прямих вказівок Геродота, що командири феспійців та фіванців мали статус беотархів (Hdt.7.205; 7.222) (Larson, 2007, p. 173; Mackil, 2013, p. 173). По-друге, грецькі магістратури з плином часу могли змінювати свої функції та статус. Прикладом, в даному випадку, може слугувати реформа Ареопагу, яка кардинально ослабила орган влади, який зберігав свою могутність більше століття (The Cambridge Ancient History, Volume V, 1992, p. 67-77)¹⁴³.

Виходить, що головними, при розгляді повідомлення Геродота про беотархів, лишаються два питання. Власне, чи існував цей інститут тоді, коли про нього згадує батько історії та які функції він виконував. Зараз вже можна стверджувати, що Геродотове твердження не є анахронізмом. Так, в 2004 році при розкопках Фіванського Гереклейону було знайдено бронзовий лист з написом, який містить назву беотархів. Датування, проведено на базі форм літер цього тексту, відносить документ до першої половини V ст. до Р.Х. (Schachter, 2016, p. 53). Тобто, сміливо можна стверджувати, що тривала дискусія щодо анахронічності слів Геродота є завершена. Проте, відкритим все ще лишається питання повноважень беотархів.

Підтвердження слів Геродота ще не означає, що потрібно приймати точку зору про те, що беотархи мали такі ж повноваження, як і в другій половині V ст. до Р.Х. На це все ще недостатньо даних джерел. Є кілька гіпотетичних припущень, які виглядають більш правдоподібно. Так, беотархія могла бути тимчасовою магістратурою. Її обіймали представники місцевої аристократії, які вибирались для командування усіма беотійцями в окремій битві. Це могло бути, важливе для всього регіону, військове протистояння. Крім того, спонтанні мобілізації були характерними для ранньогрецьких етносів (Larson, 2007, p.173). Також, інститут беотархів міг використовуватись правлячими елітами Фів для

---

¹⁴³Про зародження та значення Ареопагу також див.: Ставнюк, 2005, с.80-81.

координації дій інших полісів регіону. Або це цілком фіванська магістратура. А назва просто вказує на бажання об'єднати регіон під своїм пануванням, не описуючи існуючої реальності (Beck, & Funke, 2015, p. 139; Papazarkadas, 2014, pp. 50-51)¹⁴⁴.

І, хоча, викладені вище твердження, виглядають доволі правдоподібними, втім не позбавлені недоліків. Твердження про тимчасову магістратуру для разового командування не витримує критики. По-перше, згадка беотархів Геродотом не стосується безпосереднього командування під час битви при Платеях (Larson, 2007, p. 173)¹⁴⁵. Вони лише наказують знайти провідників для армії Мардонія (Hdt. 9.15). Якби вони обиралися спеціально для битви, то дивно, чому про їхню роль мовчить Геродот. І це мовчання дає підстави хоча би частково сумніватися у виключно військових функціях беотархів. Крім того, напис на бронзовій дощечці з Фів також проливає деяке світло на те, чим могли займатися беотархи. Там йдеться про надання декількох позитивних привілеїв одній або декільком особам та їхнім дітям. Вони стосуються переваг у комерційних справах. Беотархи ж виступали їхніми гарантами. Крім того, Васіліс Аравантінос також звертає увагу на те, що документ містить етнікон: ΘΕΒΑΕΟΣ. Приналежність до полісу не зустрічається у документах місцевих магістратур, бо і так було зрозуміло про кого мова (Papazarkadas, 2014, pp. 199-202). Тобто, виходить, що беотархія вже на момент створення напису все-таки була регіональною магістратурою.

Таким чином, виходить, що все-таки беотархія існувала в період, згаданий Геродотом. Це не була тимчасова магістратура на період війни. Власне кажучи, для даного періоду немає свідчень про можливе військове командування цими

---

¹⁴⁴В обох приведених дослідженнях погляд на проблему повноважень беотархів майже ідентичний. В першому випадку автори допускають можливість командування на полі битви, але підкреслюють, що це, вочевидь, бажання говорити за всіх, і ситуація далека від єдності регіону. Натомість в другому дослідженні Емілі Маккіл більш обережний: він утримується від оцінки чим саме займалися беотархи, але бачить в назві магістратури бажання контролювати всю область, але не тогочасну реальність.

¹⁴⁵Якщо притримуватися логіки викладу аргументів Стефані Ларсон то можна припустити, що беотархи обрані спеціально для битви при Платеях.

посадовцями. Поки, можна говорити про те, що вони виконували функцію виконавчої влади у регіоні. Скоріше, це був реальний орган регіональної влади, а не фіктивний. Хоча, цілком ймовірно, що Фіви мали контроль над ним. Не дивлячись на помітні успіхи у вирішенні багатьох дискусійних питань, слід відмітити, що їх залишилось ще дуже багато. Досі невідомо, ні кількість людей, представлених у цьому органі, ні їхніх обов'язків, ні реальної регіональної влади. Не може не бентежити одна-єдина згадка про беотархів Геродотом. Мабуть, на деякі питання можна буде відповісти, отримавши нові епіграфічні матеріали.

Перед тим, як безпосередньо перейти до Платейської битви та її наслідків, варто зупинитися на повідомленні Геродота про спільний бенкет з персами у Фівах. Якщо вірити батьку історії, він відбувся незадовго до основної битви. Бенкет організував фіванець Аттагін. На нього був запрошений сам Мардоній та п'ятдесят найбільш знатних персів з однієї сторони та така ж кількість фіванців – з іншої. Про цю подію розказав Геродоту Ферсандр з Орхомену, який, за словами автора, особисто був присутнім на бенкеті (Hdt. 9.15-16). Важко сказати, чи подібний бенкет дійсно мав місце. Цей пасаж Геродота, безумовно, носить моралізаторсько-пропагандистський характер. Він засуджує аристократів, що полюбляли розкошувати подібно своїм східним колегам. Розповідь мала би дискредитувати цей спосіб життя еліт не тільки в Фівах, а й по усій Греції. Розкішні бенкети маркувалися Геродотом, як «східний», ворожий еллінам, спосіб життя (Rockwell, 2017, p. 52). Інший важливий меседж вклав в уста перського аристократа історик з Галікарнасу. Він ніби то бідкався геродотовому інформатору про те, що під час битви серед персів виявиться не так багато воїнів. Багато хто знає це, проте нічого зробити не зможе (Hdt. 9.16). Тут Геродот намагався переконати читача, що результат битви був відомий наперед. Важко судити, чи дійсно воєнна розв'язка була настільки ж очевидною, безпосередньо перед Платеями, як і в момент написання праці.

Моралізаторська сторона повідомлення про бенкет є більш-менш зрозумілою та не викликає особливих дискусій. Але виникає ряд питань стосовно внутрішнього положення Беотії в той час. З одного боку, великий бенкет з

персами демонструє високе положення Фіванського полісу в регіоні та його аристократії. З іншого боку, є підстави вважати, що якщо подія дійсно мала місце, то там реально були присутні аристократи з інших міст. Ферсандр, який ніби то все розповів Геродоту, був Орхоменцем і, в той же час, був присутнім на бенкеті, де були тільки фіванці та перси (Hdt. 9.16). Це нашоує на думку, що якщо симпосій мав місце, то на ньому були присутні аристократи з усього регіону. Деякі дослідники роблять припущення, що вороже ставлення Геродота до фіванців сформувалось саме під впливом джерела з Орхомена (Rockwell, 2017, p. 51). Проте, здається якраз повідомлення Геродота свідчить про нормалізацію відносин між Фівами та Орхоменом. Навряд чи хтось би запрошував аристократа із ворожого полісу на подію такого масштабу. Так, дійсно Геродот міг мати джерела з Орхомена, проте пояснення чому на симпосіумі були тільки фіванці є простішим. Після битви при Платеях, відповідальність за медизм понесла лише фіванська аристократія. А їхні колеги з інших полісів не бажали згадувати про свою ганебну персофільську позицію. Тому, нормальні відносини між Фівами та Орхоменом в цей час є дуже ймовірні. Можливо, що Орхомен входив до Беотійського союзу в той час.

І наостанок варто приділити трохи уваги Платейській битві. Загалом, для цього дослідження ця, здавалося б, знакова подія дає не дуже багато інформації для інтерпретації. Як відомо, вона сталась в 479 р. до Р.Х.¹⁴⁶ Перський полководець Мардоній розташував беотійців, локрів, малійців, фессалійців та фокійців навпроти афінян, платейців та мегарців. Його власні перські співплемінники розташувались навпроти лакедемонян (Hdt. 9.31). Загалом, тактика є зрозумілою. Найбільш грізних супротивників Мардоній намагався здолати своїми кращими воїнами. А беотійці билися зі своїми заклятими ворогами. Якщо вірити словам Геродота, то ця тактика частково виправдала себе, адже саме беотійці довго билися, на відміну від інших еллінів, які зі

---

¹⁴⁶Про рух грецької колони до битви див. детальніше: Можайский, 2007, с. 66-72. Загалом про битву та підготовку до неї див. детальніше: The Cambridge Ancient History, Volume IV, 1992, pp. 592-623; Green, 1996, pp. 239-287.

співплемінниками воювали без ентузіазму. Батько історії навіть називає число втрат в 300 фіванських воїнів (Hdt. 9.67) (Можайский, 2007, с. 72-73)¹⁴⁷. Також, відмітилась на полі битви і фіванська кіннота, якій вдалося провести атаку на фліунтців та мегарців. Втрати склали у 600 чоловік убитими (Hdt. 9.69). Геродот взагалі говорить, що саме вдалі дії беотійської кінноти дозволили відійти розбитим ворогам. Без цього битва могла би перетворитися на різню розгромленого противника (Hdt. 9.68).

Загалом, може скластися враження, що в битві при Платеях брав участь виключно фіванський контингент. Адже, кількість втрат у джерелі стосується лише цього полісу. А Геродот в сусідніх абзацах чергує етнікони фіванці та беотійці (Hdt. 9.67-69).¹⁴⁸ Можливо, тут він дійсно вживає їх як синоніми. Але перевірити це спостереження здається неможливо. Для цього потрібно було би знати число беотійських воїнів, які брали участь в битві. Але Геродотові цифри, як і їх наукові інтерпретації, довіри не викликають. Наприклад, в одній праці число македонців, фессалійців, беотійців, малійців, локрійців та фокейців (1000 чоловік) оцінено в приблизно 15 000 чоловік (Green, 1996, р. 250)¹⁴⁹. Натомість, в іншій подано 8600 чоловік (The Cambridge Ancient History, Volume IV, 1992, р. 603)¹⁵⁰. Здається, що правдива кількість воїнів знаходиться десь між цими двома числами. Проте з перелічених контингентів ми точно знаємо лише фокейців, яких була одна тисяча (Hdt.9.31). Таким чином, ще мінімум 7600 потрібно розділити на македонців, фессалійців, беотійців, малійців, локрійців.

¹⁴⁷ Андрій Можайський справедливо зазначає, що не слід плутати цих воїнів з фіванським «священним загоном», який також складався з 300 воїнів. Хоча цифри дійсно співпадають, але «священний загін» було створено майже на сто років пізніше. Ймовірно, що це загін фіванських аристократів, подібний до 300 воїнів царя Леоніда.

¹⁴⁸ У фрагменті (Hdt. 9.67) Геродот говорить, що бились добре виключно беотійці. Потім повідомляє, що загинуло 300 кращих фіванців. І відступаючи, за його словами, направились до Фів. Також в фрагментах (Hdt. 9.68-69) спочатку вказано на вдалі дії беотійської кінноти, а потім конкретизовано, що фіванці розгромили мегарців та фліунтців.

¹⁴⁹ На захист автора слід зазначити, що біля числа, слушно поставлено знак питання. Тобто дослідник ставиться зі скепсисом до вказаної кількості воїнів.

¹⁵⁰ Тут кількість воїнів однакова з обох сторін: в Афінян та Платейців вказано 8600 чоловік. Цю кількість Геродот мав би знати точно, а з протилежної сторони мала бути співмірна кількість сил. Механічне урівняння сил ворогуючих сторін дослідником загалом має сенс.

Проте, це вже неможливо зробити точно. Македонія, Фессалія та Беотія – великі області і, скоріш за все, могли навіть кожен самостійно поставити у стрій таку кількість вояків. А наскільки Мардонію вдалося відмобілізувати кожен з цих областей – нам не відомо. Тому, виключати, що від беотіців виступили виключно фіванці не можна. З іншого боку, перси розташовувались саме в Беотії, тому незрозуміло, яким чином місцеві поліси могли ухилитися від мобілізації.

Після Платейської битви сили союзників пройшли маршем до Фів та осадили місто. Вимогою було видати лідерів проперської партії Аттагіна та Тімегеніда (Rockwell, 2017, р. 53). Врешті-решт, через двадцять днів осади, фіванці виконали умови греків. Хоча, Аттагін зміг втекти, інші ж представники проперської партії були страчені за наказом спартанського полководця Павсанія (Hdt.9.86-88)¹⁵¹. Хоча, деякі дослідники вказують на те, що покарання за «медизм» було доволі легким, здається осада Фів на певний час принаймні пригальмувала політику інтеграції регіону (Buck, 1979, р. 135)¹⁵². Оскільки, вона базувалася, в тому числі на міжполісних зв'язках аристократії регіону (Beck, & Funke, 2015, р. 138).

Таким чином Беотіський регіон знову починає фігурувати в джерелах в період Греко-перських воєн. Дуже важливим тут є повідомлення Геродота про залежність поселення Делії від Фіванського полісу. Це місце не входило до фіванської хори та свідчить про існування якоїсь форми контролю Фів за важливими релігійними центрами. В період між 500-479 рр. до Р.Х. в Беотійському союзі починається інституалізація регіонального управління. З'являється така важлива магістратура як беотархія. Але достаменно не відомо, які повноваження мали посадові особи, що її обіймали.

---

¹⁵¹Геродот у властивій йому манері розповідає цю історію, здається, занадто літературно: Тімегенід сам пропонує видати себе, щоб врятувати фіванську землю від розорення. А Павсаній наказує не чіпати дітей Аттагіна, який втік, мотивуючи це тим, що вони не винні в його злочинах.

¹⁵²Дослідник вказує на те, що покарали виключно олігархів: найімовірніше, еліти понесли відповідальність за політику, яку підтримували усі громадяни міста.

IV. ФІВИ ТА БЕОТІЯ В 479-404 РР. ДО Р.Х.

4.1 Період дезінтеграції та афінського контролю регіону

Цей розділ присвячений періоду, коли Беотія пройшла шлях від дезінтеграції до формування та укріплення сталих політичних структур регіону. І, якщо загалом політичну історію Беотії ми знаємо добре, то конкретні моменти взаємодії Фіванського полісу та регіону залишаються розмитими та доволі дискусійними. Тому, спробуємо, наскільки це дозволяє джерельна база, пролити світло на те, яку роль грали Фіви в загальнобеотійському оркестрі в цей період. Та як і чому їм знову вдалося відновити власне лідерство в регіоні.

Після Платейської битви та взяття Фів союзниками, регіон на двадцять років майже зникає з джерел. Через це дуже важко реконструювати внутрішній стан справ в Беотії. Тому, інтерпретації носять доволі гіпотетичний характер. Перш за все, постає питання, чи продовжив існувати Беотійський союз, чи все ж таки його було розпущено. І якщо ні, то яку роль в ньому грали Фіви.

Здається, на це питання, станом на зараз, ствердно відповісти не можна. Більшість прихильників ранньої федерації або раннього утворення спільних політичних структур в Беотії вірить, що в якійсь формі союз продовжив існувати, але тепер перебував під головуванням Танагри. За доказ існування якоїсь форми союзу зазвичай слугують монети. Так, одна з серій, що асоціюється з цим двадцятирічним періодом карбувалася якраз в Танагрі та мала федеральний напис ВОІ. З цим же періодом асоціюється й інша серія, яка випускалась в Танагрі, Фівах, Акрафії, Галіарті, Коронеї. Ці монети не мали напису, проте продовжували використовувати регіональний символ беотійського щита (Buck, 1979, p. 141). Найбільша кількість монет походить саме з Танагри, тому деякі вчені вказують на спробу цього полісу контролювати союз за допомогою грошей та спад економіки у Фів, після перських воєн (Demand, 1982, p. 27). Також, непрямим доказом провідної ролі Танагри слугує той факт, що після битви при Енофітах в 457 р. до Р.Х. були зриті саме її стіни (Thuc. 1.108). Оскільки, в результаті цієї битви афіняни отримали контроль над всією Беотією, то виходить, що саме Танагра була полісом гегемоном.

Хоча, загалом, викладена вище аргументація виглядає правдоподібно, проте все ж таки не позбавлена своїх недоліків. В попередньому розділі було продемонстровано, що монета сама по собі не може бути доказом існування регіонального політичного об'єднання. Крім того, що стосується цієї серії монет з Танагри, то вона була датована не абсолютно, а відносно – в прив'язці до політичних подій. Вважається, що напис з назвою колективу зникає з грошей після битви при Енофіті, що свідчить про Афінське підкорення. Натомість, серія монет з написом була поміщена між Платеями та Енофітою, тобто між 479-457 рр. до Р.Х. Проте, в нас немає ніяких доказів, що політичні події вплинули на карбування. Але, не дивлячись на це, існує спокуса прив'язати зміни в карбуванні монети до великих подій в політичному житті (Larson, 2007, pp. 71-72). Таким чином, здогадки про зміни в політичному житті визначають хронологію монет, а потім хронологія монет слугує підтвердженням здогадок щодо політичного життя. І аргументація замикається по колу. У даному випадку, можливість того, що серія монет з Танагри дійсно побачила світ в двадцятилітньому проміжку між битвами при Платеях та Енофітах – доволі велика. Але не слід покладатися на неї, як на беззаперечний доказ панування Танагри та збереження надполісних політичних структур в Беотії.

Слід зауважити, що символ беотійського щита продовжив карбуватися на монетах. І якщо є всі підстави сумніватися, чи відображає наявність напису ΒΟΙ на монетах реалії політичного життя. То регіональна символіка на монетах пережила всі історичні незгоди. Беотійський щит витримав і приниження після Платейської битви і поразку від афінян поблизу Енофіти. Однак, це не слід розглядати як доказ збереження політичного структури союзу. Збереження символіки вказує на те, що негаразди політичних прорахунків не вплинули на почуття регіональної ідентичності.

Що ж стосується Фів, то нам також про них відомо небагато. Проте, Геродот повідомляє, що фіванці повернули викрадену персами статую бога Аполлона з Делоса назад в Делії (Hdt.6.118). Оскільки, викрали її перси в той час, коли відбулась Марафонська битва, тобто в 490 р. до Р.Х., то повернення реліквії мало

місце приблизно в 470 р. до Р.Х.¹⁵³ В попередньому розділі вже йшла мова про те, що Делії були важливим святилищем. За допомогою контролю над ним, Фіви добивались вшанування своєї зверхності в сфері культу для півдня Беотії (Parazarkadas, 2014, pp. 49-50). Цікаво те, що територіально святилище знаходилось в Танагрській області, до якої воно і належало, згідно із пізнішими джерелами (Thuc. 4.76.4-5; Strabo. 9.2.7; Paus. 9.20.1). Тобто, виходить, що не дивлячись на послаблення Фів, вони не втратили, або ж відновили контроль над важливим святилищем, яке територіально було в орбіті іншого полісу.

Загалом, вчені по-різному оцінюють факт повернення статуї Аполлона в Делії. Деякі вбачають в цьому поверненні до якоїсь активності щодо відновлення власної гегемонії, але відсутність сил для цього (Buck, 1979, p. 142)¹⁵⁴. Натомість, Ніколас Роквел вдало підмітив, що окрім посилення позиції Фів в регіоні, це ще й свідчить про прихильні стосунки з Афінами в цей час. До того ж, саме Фемістокл відстояв право Фіванського полісу залишитись в складі Дельфійської амфікції (Rockwell, 2017, pp. 58-59).

Це цікаво, оскільки деякі вчені притримуються точки зору, що у Фівах була введена демократія після 479 р. до Р.Х. (Можайский, 2007, с. 76). Такий висновок зроблений на основі повідомлення Аристотеля, що після битви при Енофітах (457 р. до Р.Х.) в Фівах державний порядок зіпсувався і демократія була відмінена (Aristot. Pol. 5.1302b 29-32). Виглядає, однак, дивно, що Афіни чомусь перестали підтримувати демократів в Фівах та після підкорення Беотії підтримали олігархів. Але, здається, саме на такий розвиток подій натякає нам інше джерело, відоме в науковому обігу, як Старий Олігарх. Він розповідає про те, що афіняни, зазвичай, підтримують демократів, але, коли підтримали знатних, то весь беотійський народ був поневолений (Ps.Xen.Const.Ath. 3.10-11)¹⁵⁵. Хоча, Старий

¹⁵³Тут детальніше про дату та саму битву при Марафоні: The Cambridge Ancient History, Volume IV, 1992, pp. 506-517.

¹⁵⁴Роберт Бак вважає це лише однією зі спроб повернення гегемонії. Проте в 460 рр. до Р.Х. Фіви нічим особливим не вирізнялись, тож дослідник притримується думки, що карбування монети в Танагрі свідчить про її лідируючі позиції в союзі і марні спроби фіванців щось змінити.

¹⁵⁵Детальніше про це унікальне джерело та його датування див.: Mattingly, 1997, pp. 352-357.

олігарх не дає точної вказівки на період коли це сталося, але, здається, мається на увазі саме період з 456 по 446 рр. до Р.Х. Таке прочитання є найбільш вірогідне з урахунком повідомлення Арістотеля. Є й інше трактування повідомлення Арістотеля про ліквідацію демократії в Фівах після битви при Енофітах (Aristot. Pol. 5.1302b 29-32). Наприклад, демократія була уведена безпосередньо після битви, але не прижилась і була замінена на помірну олігархію (Demand, 1982, pp. 34-35)¹⁵⁶.

Тут, здається, треба повернутися до факту повернення статуї Аполлона з Делоса. Цей острів, як відомо, належав Афінам, і без їхнього дозволу фіванці навряд чи могли забрати культовий предмет. Афіняни, в свою чергу, мали би добре розуміти, що таким дозволом посилюють позиції Фів у регіоні. Тому, все-таки, твердження що після 479 р. до Р.Х. там була встановлена демократія є правильним. Скоріш за все, саме демократичний режим був основою для потепління стосунків між Фівами та Афінами. Але, мабуть, місцеві демократи не виправдали надій. І, коли випала нагода, тобто після битви при Енофітах, демократів було замінено на якихось лояльних олігархів. Таке пояснення виглядає більш вірогідним, ніж уведення та ліквідація демократії за короткий період після битви. Адже, в такому випадку, Афіни виступили благодійниками посилення фіванських олігархів в регіоні.

Тепер варто перейти до розгляду спроби доповнити скудні дані джерел стосовно періоду між 479 та 457 рр. до Р.Х., за допомогою використання поезії Піндара. Мабуть, почати треба з проблематики використання подібного джерела. Поезія великого лірика, безумовно, цікава – як з історичної, так і з літературної точки зору. Проте, є певні складнощі. Звичайна річ, що поезія Піндара

---

¹⁵⁶Дослідниця робить такий висновок ще й через твердження Діодора про те, що у Фівах була відновлена міська стіна і вони не були підкорені (Diod. Sic. 11.81-83). Якщо довіряти цьому повідомленню, то місто не могло бути взяте без великої битви, про яку в нас немає даних, а значить Фіви потрапили під вплив Афін в результаті внутрішнього стасіса. Таке трактування – результат намагання згладити протиріччя між повідомленнями в джерелах, а не спробувати визначити де саме міститься хибне твердження. Роберт Бак натомість аргументовано доводить, що саме в Діодора міститься найбільше неточностей і пов'язує це з тим, що останній використовує твори Ефора, який жив на століття пізніше від описуваних подій та, здається, переніс політичні реалії свого часу на події середини V ст. до Р.Х. (Buck, 1979, pp. 145-147).

віддзеркалювала, в тому числі, й певні історичні реалії, але сам жанр передбачає зображення дійсності через метафори та алегорії. Вони, безумовно, були більш зрозумілі сучасникам подій. Проте, зараз частина контексту для розуміння творів Піндара втрачена. Крім того, часто ми не можемо бути впевнені в точному датуванні, а тому є можливість прочитати оду в контексті подій, які з нею не були пов'язані. Тобто, загалом не завжди ясно, де слова автора треба сприймати буквально, а де читати, як метафору. Тому, до поданих нижче висновків треба ставитися навіть з більшою долею скепсису, ніж завжди.

Отже, перейдемо від теоретизування до конкретного матеріалу. Перша Істмійська ода призначена фіванцю Геродоту, батьком якого Піндар називає Асоподора. За словами поета, був прийнятий Орхоменом після того, як його корабель затонув (Pind. Istm. 1. 30-40). Справа в тому, що чоловік з таким іменем командував кіннотою в битвах при Платеї. Звичайно, виникає питання, чи це не одна й та сама людина. В такому разі, корабельну аварію слід розуміти саме як невдачу під Платеями і гоніння на фіванських олігархів, які зайняли проперську сторону. Власне, можливо й інше прочитання, коли Асоподор ніяк не пов'язаний з Платейською битвою, а реально зазнав невдачі в морській торгівлі (хоча, можливо, якісь інші негаразди) і був прийнятий після цього Орхоменом (Demand, 1982, pp. 27-31)¹⁵⁷.

Насправді, більш правдоподібним здається варіант з тим, що під корабельною аварією, Піндар мав на увазі Платеї. Саме до такої точки зору, зазвичай,

---

¹⁵⁷Дослідниця конкретно в випадку Асоподора подає саме дві можливості: метафоричне - учасник Платейської битви, буквально – особа, що зазнала невдачі. Загалом слід відмітити цю працю, оскільки саме в ній заповнено лакуни в політичній історії Беотії цього періоду за допомогою поезії Піндара. Ідея без перебільшення блискуча. Загалом взято до уваги декілька різних фрагментів. В основному тексті розглянемо ще один, оскільки він прямо стосується теми дослідження, а тут коротко опишемо інші. Так, 8 Істмійська ода має метафоричні обороти стосовно зняття тягара та повернення надії. Що може бути натяком на греко-перські війни. Хоча Фіви і зазнали невдачі, життя під владою перського царя навряд чи можна було назвати обнадійливим. Ця ж ода ознаменувала нормалізацію відносин між Егіною та Фівами. Егіна воювала на стороні греків, але об'єднана з Фівами міфологічним зв'язком, оскільки вони обидві є дочками Беотійської річки Асопу. І ще один випадок, в ключі якого розглядаються оди Піндара, стосується налагодження відносин з Сиракузами. Хоча про це є ціле окреме монографічне видання: Morgan, 2015, p. 460.

схиляються в коментарях перекладачі (Пиндар, Вакхилид, Петровский, & Гаспаров, 1980, с. 452-453; Pindar, 2007, pp. 179-180). Це має більше сенсу, адже Орхомен не був портовим містом, щоб до нього могли пристати моряки після бурі чи щось таке. Можливо, звичайно, що аристократ просто втратив майно, але чому він осів в Орхомені, а не в рідних Фівах. Принаймні, його син Геродот зі слів Піндара був фіванцем (Pind. Istm. 1.).

Про що точно можна сказати, судячи з цієї оди Піндара, так це про добросусідські відносини між Фівами і Орхоменом в цей час. Принаймні, частина аристократів мала би їх мати. А з урахуванням того, що інформатором Геродота (історика) був орхоменець, якого запрошували на симпосіон з перською знаттю в Фівах, відносини між цими двома полісами мали бути хорошими, принаймні з 480-х рр. до Р.Х (Hdt. 9.16). Якщо ж Асоподор все ж таки ще й командував кіннотою при Платеях, то виходить, що Орхомен міг стати одним з центрів біглих фіванських аристократів.

Також, слід згадати 4 Істмійську оду Меліссу фіванському. В ній йдеться про перемогу в панкратії, яка повернула славу роду, який до того втратив чотирьох чоловіків в «бурі війни» (Pind. Istm. 4). Можливо, мається на увазі Платейська битва¹⁵⁸. У всякому випадку якщо члени цього роду загинули раніше в якійсь не відомій нам битві можна сказати, що цей рід пережив перські війни і мабуть відновив могутність адже зміг оплатити написання двох од Піндара (Pind. Istm. 3,4) (Demand, 1982, p. 29).

Отже як бачимо деякі аристократичні роди пережили гоніння після перських війн. Частина з них можливо переховувалась в Орхомені, який на цей час був дружнім для них. Хоча в самих Фівах скоріш за все панував демократичний устрій. Але судячи з повернення статуї Аполлона з Делоса в Делії фіванці приймали певні дії задля посилення власних позицій в регіоні. Хоча насправду сказати в нас немає ніяких даних які б дозволяли говорити про існування

---

¹⁵⁸Таке пояснення дане у виданні Pindar (2007). *The Complete Odes*. Translated by Anthony Verity. Oxford: Oxford University Press (p. 182).

регіональних політичних інституцій. Але культивування етнічної ідентичності судячи з обігу монети і відправлення релігійних ритуалів зберігалося.

Проте наступні десять років історії Беотійського регіону скоріше визначили не внутрішні, а зовнішні чинники. Маються на увазі дві битви при Танагрі та Енофітах, які сталися в 457 р. до Р.Х. За великим рахунком досить повно про ці події нам розповідають лише два джерела Діодор та Фулідід (Diod.Sic.11.80-83; Thuc.1.107-108). І оскільки ці розповіді в деяких моментах кардинально різняться це призвело до великої кількості поглядів на їх тлумачення в науковій літературі. Отже спробуємо розібратися як в ході цих битв так і в їх наслідках.

Почалось все з того, що спартанські сили висунулись маршем в середню Грецію на допомогу рідній Доріді в конфлікті з Фокідою (Hornblower, 2011, р. 32). І Фулідід, і Діодор тут спільні в розповіді. Обидва автори стверджують, що похід в середню Грецію очолив Нікомед, сили якого налічували 1500 спартанців та 10000 їх союзників з Пелопоннесу. Афіняни в цей час знаходились в стані війни і з Спартою і хотіли напасти на військо на марші в районі проходу біля Геранеї. Але спартанці довідались про це і попрямували в район Танагри, де і відбулась битва (Thuc.1.107; Diod.Sic.11.79 -80). Далі ж опис істориків розходиться. Так, обидва з них є солідарні в тому, що ключову роль в битві при Танагрі зіграв перехід фессалійської кінноти на сторону пелопоннеського війська (Thuc.1.107.7;Diod.Sic.11.80). Проте, згідно із розповіддю Фулідіда, пелопоннеське військо після битви відправилось в Мегариду, спустошуючи її, та через Геранею повернулося додому. Натомість, афіняни на чолі з Миронідом через 62 дні висунули військо проти беотійців (Thuc.1.108. 1-3). Натомість, Діодор повідомляє нам про те, що після битви було укладено перемир'я на чотири місяці. Крім того, за його словами, Фіви просили спартанців відновити гегемонію над Беотією, взамін вони б мали самостійно воювати з Афінами. І, оскільки, спартанське військо було біля Танагри, то вони збільшили довжину стіни та змусили беотійців підкорятися Фівам. І тільки після цього, в Беотію виступив Миронід з військом (Diod.Sic.11.80-81).

Якщо слідувати розповіді Фукидіда, то полководець Миронід розбив беотійців при Енофітах, наказав зринути укріплення Танагри та заволодів усією Беотією, Фокідою та взяв в полон багатих громадян з Локриди Опунтської (Thuc.1.108.2-5). Розповідь Сицилійця і тут значно відрізняється. Так, він розповідає фактично про дві битви. Спочатку, Миронід розбив беотійців, зруйнував укріплення Танагри і спустошив область. Діодор наголошує, що цю битву не описав жоден з істориків. А потім беотійці зібралися при Енофітах, де, в результаті перемоги, Миронід став власником усіх міст Беотії, за виключенням Фів (Diod.Sic.11.81-83).

Найбільші дискусії у науковців виникають стосовно слів Діодора про відновлення чи збільшення укріплень в Фівах та відновлення лідируючої ролі полісу в беотійському регіоні. Так, до прикладу Роберт Бак взагалі скептично ставиться до розповіді Сицилійця. Він стверджує, що основним джерелом для Діодора в даному випадку мав би виступати Ефор, який сам жив на століття пізніше¹⁵⁹. Ключовим розходженням між його оповіддю та Фукидідом є час між битвами. Адже, за Фукидідом, пройшло всього на всього 62 дні між Танагрою та Енофітою. Натомість, в розповіді Ефора, після Танагри було укладене перемир'я на чотири місяці. Здається, що такий проміжок часу вказаний навмисно. Адже, треба було збільшити укріплення Фів та відновити їхню владу в регіоні. Розповідь Фукидіда, натомість, не дає шансів зробити всіх цих дій, адже спартанці взагалі майже відразу уходять в Мегариду, а звідти прямують додому. Тобто, розповідь Діодора про будівництво стіни та відновлення гегемонії має бути відкинута (Buck, 1979, pp. 145-146).

Проте, було дане й інше пояснення. Так, оскільки Діодор не дуже точний в хронології, то було запропоновано не поміщати відновлення стіни та гегемонії після битви при Танагрі. Спартанці могли зробити це й раніше. Крім того, якщо ціллю був тільки похід в Дориду, то мобілізація 10 тисяч людей з Пелопоннесу не мала би бути необхідністю. Тобто, під Танагру спартанці привели саме 10

---

¹⁵⁹Насправді в Діодора по дві битви при Танагрі та дві між афінянами та беотійцями – неназвана та при Енофітах (Diod.Sic.11. 80-83). Судячи з усього, у нього було декілька джерел в тому числі, ймовірно, і Фукидід. Щоправда, Діодор не дуже уважно ними скористався і, вочевидь, просто продублював розповіді.

тисяч місцевих беотійців. Район для табору був обраний не випадково, адже спартанці намагалися перебудувати структуру влади в регіоні, а бойові дії мали нанести шкоду Танагрі, яка була лідером (Demand, 1982, pp. 32-33).

Викладена вище позиція – це спроба примирити різночитання між Діодором та Фуکیدом. Звичайно, що синтез різних поглядів з джерел теоретично мав би наближати об'єктивність висвітлення історичного процесу. Хоча, зрозуміло, що її досягнення є утопічною ідеєю. Проте, здається, в даному випадку, такий підхід віддаляє нас від реалій. Головна ідея полягає в тому, щоб спиратися на Фукидіда в послідовності викладення подій, бо він був більш точний і в цій його частині Історії не міститься стільки протиріч. Натомість, відкинувши неточності Діодорової Історичної бібліотеки прийняти мотиви спартанської та фіванської політики.

Отже, спробуємо вказати на неточності цієї концепції. По-перше, теза про мобілізацію 10 тисяч беотійців виглядає спірною. Навіть в найбільших битвах при Делії та Левктрах ніколи не збирали таку кількість гоплітів¹⁶⁰. Крім того, Спарта знаходилась з Афінами в стані війни, і там розуміли, що їх можуть відрізати від шляху додому, тому розрахунок на те, що вони зможуть зібрати ополчення в Беотії був би наївним. Крім того, важко уявити, щоб Фукидід припустився такої помилки і переплутав беотійців з пелопоннеським ополченням. Крім того, про те, що беотійці взагалі брали участь в битві при Танагрі повідомляє тільки Павсаній (Paus. 1.29.9). Тобто, дуже пізнє джерело. Слід сказати декілька слів і про вибір місця битви біля Танагри. Ідея про нанесення області максимальної шкоди в угоду Фівам має бути повністю відкинута. Якщо подивитись на місце битви, з точки зору полководця, то пояснення буде надзвичайно просте. Спартанський полководець дізнався про те, що афіняни зайняли Мегариду і хочуть захопити його армію зненацька – в невідомому для нього місті – в гірських проходах. Тому, пелопоннеське військо

---

¹⁶⁰До них повернемось нижче.

розвернулось і попрямувало в Танагру (Thuc.1.107-108)¹⁶¹. Спартанське військо просто направилось в те місце, де знаходилась дорога в Аттику. Оскільки, основні сили афінян знаходились в Мегариді, то шлях на місто був відкритий для спартанської армії. Афінянам довелося йти до Танагри, щоб прикрити власну область. А пелопоннеське військо відразу після перемоги попрямували на Мегариду та додому (Thuc.1.108.1-3). Таке пояснення не суперечить розповіді Історії Фукідіда та, здається, є більш простим та прийнятним ніж перекручування фактів джерел, описаних вище. Хоча, звичайно, якась кількість беотійців дійсно могла брати участь в битві при Танагрі, але це лишається на рівні гіпотези.

Ще трохи уваги приділимо битві при Енофітах та її наслідкам. Власне кажучи, на жаль, нам невідомо про неї дуже багато. Фукідід лише говорить про перемогу над беотійцями та зриття стін Танагри, внаслідок чого Афіни отримали контроль над всією областю (Thuc.1.108.3). У Діодора біля Енофіт зібрався весь беотійський народ і Миронід отримав контроль над всією областю, окрім Фів (Diod.Sic.11.83.1). Оскільки, невідомо кількість комбатантів, ні з однієї, ні з іншої сторони, то важко судити про те, чи дійсно існувала єдина політична структура в Беотії в цей час. Звичайно, що зриття укріплень саме Танагри породила здогадки про її головування в лізі. Власне, деякі дослідники вважають, що беотійців привели під Енофіту саме Танагрійці (Buck, 1979, p. 147). Проте, оскільки ми не знаємо, хто конкретно з беотійців брав участь, то важко сказати, чи це насправді так. Власне, в битві могли брати участь лише танагрійці і їх сателіти. Заміна в джерелі полісного етнікону регіональним реальна можливість. Є декілька пізніх джерел, де афінський полководець Миронід розбиває фіванців (Front.Strat. 2.4.11;Polyaen 1.35). Скоріш за все, мається на увазі битва при Енофітах. Але, в даному випадку, беотійців з ранніх джерел замінили на фіванців. Що ще раз демонструє вільне використання етнікону стосовно мешканців Беотії. З точки зору додаткових свідчень, то ці два джерела загалом також не дуже корисні. Фронтин та Поліен описують битву та дії полководця так,

---

¹⁶¹Власне кажучи, Фукідід наголошує на тому, що спартанці залишились в Беотії обдумуючи як повернутися додому. Саме повернення було стратегічною задачею.

як це було прийнято в їхню епоху (Можайский, 2007, с. 80-81). Крім того, зриття стін можна пояснити і військовою необхідністю, а не тим, що Танагра була лідером. Це перше велике місто на шляху з Аттики в Беотію. Зривши укріплення тут афінське військо отримувало ще один безпечний шлях на північ.

Отже, як бачимо, про битви при Танагрі та Енофітах насправді відомо не так багато. Те, що ми знаємо про їхній хід – скоріше не підтверджують гіпотези стосовно існування політичного об'єднання Беотії під головуванням Танагри. Внаслідок перемоги при Енофітах, Афіни отримують контроль над регіоном. Але, здається, принаймні в Фівах їм вдалося досягнути цього, шляхом підтримки олігархічної партії, або її якоїсь частини. На це є вказівки у Арістотеля та Старого Олігарха (Aristot. Pol. 5.1302b 29-32; Ps.Xen.Const.Ath. 3.10-11). Проте, в інших полісах Беотії до влади могли прийти і демократичні режими.

Після битви при Енофітах наступив період десятирічного контролю Беотії Афінами. Про який, насправді, не так багато відомо. Так, наприклад є епіграфічні документи, які ймовірно засвідчують сплату данини Орхоменом та Акрафіями (Hornblower, 1991, p. 172). Це мало б означати, що Афіни сприймали беотійські поліси, як частину власної імперії з доволі суворим контролем. Є навіть припущення, що беотійці могли брати участь в якихось афінських військово-політичних акціях (Maskil, 2013, p. 35). Наприклад, в походах в Фессалію та Фокіду (Demand, 1982, p. 35).

Якщо в проміжку між битвами при Платеях та Енофітах (479-457 рр. до Р.Х.), важко судити, чи існувало якесь політичне об'єднання, то для періоду панування Афін (457-447 рр. до Р.Х.) – невідомо, чи справлялись регіональні свята тощо. Почуття етнічної ідентичності навряд чи зникло, але до цього без контролю ззовні воно могло підтримуватись через відправлення культових ритуалів. Як ця система працювала під контролем Афін – невідомо. Хоча, Роберт Бак, взагалі відстоює позицію, що весь цей час політична структура нікуди не зникала. Більше того, наголошує на тому, що політична структура федерації, описаної в Оксіринхському історичному тексті, сформувалась саме під час панування Афін (Hell. Охур. 11). Для контролю над регіоном було нібито приєднано Платеї до союзу. І

в цей час склалась кількість беотархів, де кожне велике місто з округами отримали по два голоси: Фіви, Платеї, Феспії, Орхомен. Таким чином, Афіни урівнювали Фіви з іншими великими полісами в регіоні (Buck, 1979, pp. 148-149).

При всій контрверсійності, цей погляд не позбавлений своїх сильних сторін. З одного боку, навіщо афінянам підтримувати політичну єдність регіону, який довгий час був вороже налаштований та мав конкретні територіальні претензії. Здавалось би, логічніше підтримувати маріонеткову самостійність кожного окремого полісу регіону. З іншого ж боку, ворожі дії Беотії по відношенню до Аттики завжди відбувались під головуванням Фів. І, можливо, якщо внутрішньополітична структура регіону довгий час була стабільною, то легше було використати її для ослаблення впливу саме проблемного полісу. Крім того, описана гіпотеза найкраще пояснює дії фіванців в 431 р. до Р.Х. в Платеях¹⁶². Проте, здається, краще повернутися до вирішення цього питання нижче, коли буде описаний устрій Беотійського союзу за Оксіринхським істориком.

Отже для періоду між 479-447 рр. до Р.Х. немає прямих свідчень джерел про збереження політичної структури Беотійського союзу. Проте функціонування монети з регіональною символікою беотійського щита нікуди не зникло. Центром карбування в цей період була Танагра. Фіви ж домоглися повернення важливого культового предмету в контрольоване ними святилище в Делії. Ця акція скоріш за все стала можливою з дозволу Афін. Імовірно, що у Фівах в період з 479 по 457 рр. до Р.Х. панував демократичний устрій. Але місцеві аристократи не були витіснені і судячи з усього осіли в Орхомені. Центральною подією стала битва при Енофітах в 457 р. до Р.Х. після якої, регіон потрапив на десять років під політичний контроль Афін.

---

¹⁶²Потім після захоплення Платей в 427 р. до Р.Х., під час суду, Фулідід вкладає в уста фіванців те, що вони намагалися в 431 р. до Р.Х. повернути Платеї в союз (Thuc 3. 65.2). Але подібні слова мали би сенс тільки якщо Платеї входили в союз, а найкращим часом для входження в союз виходить тільки час панування Афін над Беотією, адже Платеї завжди виступали союзником Афін, ще з VI ст. до Р.Х.

4.2 Відновлення Беотійського союзу та підсилення Фів в добу Пелопоннеської війни.

Варто перейти до опису подій, які привели до нового етапу розвитку державного будівництва в беотійському регіоні. Навіть ті дослідники, які не визнають існування регіонального політичного об'єднання в кінці VI ст. до Р.Х. – одноставні в тому, що після 447 р. до Р.Х. Беотійський союз існував уже як повноцінне політичне об'єднання у формі федерації (Larson, 2007, pp. 184-185)¹⁶³.

Отже, яких би форм не мала політика Афін в середині Беотії, це призвело до зростання напруження в регіоні. Точка кипіння припала на межу 447/6 р. до Р.Х. Це був важкий рік для Архе, адже різко скоротились виплати данини союзниками (Demand, 1982, p. 35). Саме в цей час, за словами Фукідіда, беотійські вигнанці зайняли Орхомен та Херонею. В Беотію відправився афінський полководець Толмід з однією тисячею гоплітів та зайняв Херонею. Після того, як місцеве населення було обернено на рабів, він відправився додому. Але біля Коронеї афінське військо було розгромлено вигнанцями з Орхомену, Евбеї та Локрійцями. Після чого було укладено договір, що афіняни йдуть з Беотії, в обмін на полонених та трупи загиблих (Thuc.1.113).

З наведеного вище повідомлення Фукідіда, можна зробити висновок про видатну роль Орхомена у підготовці повстання та перемозі афінського війська. Фіви не є фігурантами, ні повстання, ні, власне, битви. Проте, пізніші повідомлення самого Фукідіда та деяких інших джерел дають підстави стверджувати, що фіванці могли брати участь в битві при Коронеї. Так, в обвинувачувальній промові, направленій проти платейців, фіванець говорить, що саме вони перемогли афінян та звільнили Беотію (Thuc.3.62.5-6). Діодор взагалі стверджував, що всі беотійці зібрались біля Коронеї та перемогли афінян (Diod.Sic.12.6). Також, деякі нюанси про цю битву можна знайти у Плутарха.

---

¹⁶³Подібну точку зору висловлює Ніколаос Папазаркадас (2014, p. 51). Хоча тут автор зазначає, що це відновлення спроб державного будівництва, розпочатого ще в кінці VI ст. до Р.Х. Але загалом ці ранні спроби автор вважає невдалими, тому все рівно реальний початок веде від середини V до Р.Х.

Якщо вірити його словам, то командував беотійцями Спартон (Plut. Ages. 19). Таке специфічне ім'я мало би належати фіванцю і є, скоріш за все, прямою відсилкою до міфічного засновника міста Кадма¹⁶⁴.

Також, туманним залишається твердження джерел про те, що повстання підняли вигнанці. Важко зрозуміти про кого конкретно йде мова та місце їх перебування у вигнанні. Тому, виникла жвава наукова дискусія про те, яку роль грали Фіви. Так, було запропоновано, що фіванці керували орхоменцями під час повстання, а їхня роль є значно недооцінена (Buck, 1979, pp. 154-155). Натомість, є й інша думка, що лідером повстання був Орхомен, а участь фіванців – це їхня пізніша пропаганда (Rockwell, 2017, p. 62).

Власне, навряд чи вийде поставити остаточну крапку в цьому питанні. Насправді, ключовим тут є питання, які саме вигнанці маються на увазі. У вигнанні точно перебували частина фіванських аристократів, які рятувалися з міста після 479 р. до Р.Х. Також, якась частина беотійців могла потрапити в опалу після битви при Енофітах в 457 р. до Р.Х. Правда, цьому немає жодних підтверджень джерел, але висока імовірність цього існує. Залишається інше питання, де перебували вигнанці весь цей час. З Платейської битви, взагалі, пройшло більше тридцяти років, з Енофіт десять, що також суттєво. Звичайно, можливо ці вигнанці і перебували десь за межами беотійського регіону, але, здається, може бути й інше пояснення. Вище було продемонстровано, що частина фіванських аристократів могла після Платей осісти в Орхомені. Здається, не випадково, що саме тут почалось анти-афінське повстання. Тобто, фіванські бігли аристократи дійсно брали участь в повстанні, але саме місто Фіви, мабуть, дійсно не відіграло ніякої помітної ролі в цьому¹⁶⁵.

¹⁶⁴Про цей міф йшлося в першому розділі: один з легендарних засновників Фів, Кадм, вбив дракона та засіяв його зубами землю, з якої проросли воїни спарти (буквально – посіяні). Фіванська аристократія вважала себе їхніми нащадками.

¹⁶⁵Протилежну точку зору висловлює Андрій Можайський (2007, с. 83-84). Дослідник вказує на те, що в Афінському музеї зберігається шолом з вотивним написом від Орхоменців за перемогу при Короней. Але він це інтерпретує наступним чином: після перемоги Афін при Енофітах в Орхомені була встановлена демократія, а місцеві олігархи переховувались в Фівах і саме вони і підняли повстання. Такий висновок тісно пов'язаний з думкою дослідника, що спартанці допомогли відновити стіну в Фівах (Можайський, 2007, с. 78-80). Вище вже було

Щоб остаточно закрити тему Коронейської битви, слід пару слів сказати про те, яким важливим символом вона стала для регіону. Так, Плутарх розповідає, що трофей цієї битви ще в часи Агесілая стояв навпроти храму Афіни Ітонії, де власне і відбулась битва (Plut. Ages. 19)¹⁶⁶. Крім цього, через деякий час після 446 р. до Р.Х. учень Фідія Агоракріт зробив бронзову статую присвячену богині (Papazarkadas, 2014, p. 51). Такі заходи комеморації демонструють важливість битви для беотійців. Загалом, нам відомі лише три битви, які отримали подібні фізичні знаки вшанування: Коронея, Левктри, Херонея (Larson, 2007, pp. 187-188). Крім цього, є один фрагмент Піндара, присвячений святу Аполлона Ісменія, який краще розкриває суть та значення святилища Ітонії (Pind. Fr.94b). Коли поет описує батьків дафнефора Агасікла, то він вказує на те, що вони вшановувались амфіктіонами за перемоги і перед храмом Онхеста і в Ітонії¹⁶⁷. Цей уривок датується періодом після 446 р. до Р.Х. Тобто, коли вже точно існувала політична об'єднання регіону. Як бачимо, воно вибудовувалось на основі приналежності до спільної території та культів. Також, на що важливо наголосити, Піндар в одній оді пов'язує різні регіональні святилища, а фіванці через його поезію засвідчують свою прихильність та покірність їм. Тобто, навіть якщо Фіви не зіграли важливої ролі в битві при Короней, вони все одно приєднуються до її вшанування через культ Афіни Ітонії. Дійсно виходить, що етнічне святилище набуває нового змісту і перетворюється ще й на релігійний центр військово-політичної організації Беотії (Larson, 2007, p. 188).

Битва при Короней подарувала беотійцям такий дорогоцінний час на організацію їх внутрішньополітичного життя. З 446 р. по Р.Х. до самого початку Пелопоннеської війни 431 р. до Р.Х. в регіоні панував мир. Він надав можливість утворити федеральні інститути влади. Направду сказати, про цей період нам

зазначено, що розповідь Діодора викликає сумніви, а гіпотеза про Фіви, як про пункт збору олігархів, спирається лише на наявність стіни. Натомість у віршах Піндара містяться навпаки натяки на те, що бігли олігархи з Фів переховувались саме в Орхомені.

¹⁶⁶Детальніше про імовірне місце битви див: Можайский, 2007, с. 84-85.

¹⁶⁷Мається на увазі, що вони вшановували тими амфіктіонами, які належать до цих храмів. Літературно перекладають сусідами, або тими, хто жив навкруги (Papazarkadas, 2014, p. 52).

відомо не так багато. Джерела традиційно краще висвітлюють роки війни ніж миру. Але завдяки повідомленням анонімного Оксіринхського історика, ми маємо так звану Беотійську «конституцію». Утворення якої більшість вчених відносить саме до періоду цих мирних п'ятнадцяти років.

Отже, федеральна система була наступною. Беотія поділялася на 11 виборчих округів. Кожен з яких представляв один беотарх та шістьдесят членів союзної ради. Крім цього, кожен округ збирав 1000 гоплітів та виставляв 100 вершників, за ними ж збирали податки, та обирали союзний суд. Місцем засідання союзної ради була Кадмея. Звісна річ, що розміри поселень були різними, тому найбільші поліси отримали більше впливу в союзному уряді. Так, фіванці обирали 2 представників за своє місто і 2 за Платей та міста, які раніше входили до їх зони впливу. Також, по 2 голоси мали Феспії та Орхомен зі своїми сателітами. Один голос мала Танагра. І були ще дві трійки полісів: Танагра, Галіарт, Короней та Акрефія, Копаї, Хероней. Кожна трійка мала по одному голосу, а поліси в ній вибирали по черзі (Hell. Охуг. 11). Як бачимо, Фіви були найбільш впливовим полісу регіону. Але описаний вище устрій Беотійського союзу відноситься до 395 р. до Р.Х. (Bonner, 1910, p. 405)¹⁶⁸. І, очевидно, що до цього часу федерація зазнала певних істотних змін. Проте, відкинувши очевидні зміни, які сталися внаслідок Пелопоннеської війни, можна відновити приблизно той устрій союзу, який склався в 446 – 431 рр. до Р.Х. Та яку реальну роль на цей момент грали Фіви. А потім прослідкувати, як і завдяки чому їм вдалося досягнути того положення, яке описано в Оксіринхському історичу.

Перша зміна, на яку дуже легко звернути увагу, – це положення Платей. Голоси цього полісу та його сателітів на початку IV ст. до Р.Х. мали Фіви. Але, звичайна річ, що така ситуація стала можливою тільки після взяття та зруйнування Платей в 427 р. до Р.Х. (Rhodes, 2006, p. 109). Тобто, виходить, що

---

¹⁶⁸Загалом про гіпотетичне датування тексту див.: Oschipinti, 2016, pp. 102-106. Запропоноване тут датування тексту серединою IV ст. до Р.Х. безумовно цікаве, але в такому випадку автор описував устрій Беотійського союзу через приблизно 40 років після його глибокої трансформації, тож мали би використовуватись документи чи описи, котрі настільки детально зберегли інформацію.

до її взяття округів було дев'ять, а Фіви мали стільки ж голосів скільки Феспії та Орхомен. Проте, Платеї інкорпоровані таким чином, якби вони до того входили в союз. Їхнє приєднання дало Фівам два голоси. Таким чином, Платеї мали би якийсь час до Пелопоннеської війни входити до союзної структури та з якихось причин вийти з неї.

Відповідь на питання, коли ж Платеї входили до Беотійського союзу, здається має ключове значення. Адже, вона дозволяє більш-менш точно судити про час створення федерації та її першопочатковий характер. Вище вже згадувалось, що існує позиція, згідно з якою федеративна структура була створена Афінами, коли вони контролювали регіон, тобто в проміжку між 457 та 447 рр. до Р.Х. (Buck, 1979, pp. 148-149). Чотири найбільші поліси регіону отримували по два голоси, що давало певний баланс сил в Беотії. Ця гіпотеза безумовно має свої сильні сторони. З одного боку, зрозуміло, що Платеї мали би входити в Беотійський союз. З іншого, вони були традиційним союзником Афін і їх членство мало би бути неможливим після Коронейської битви.

Проте, викладена вище гіпотеза також не викликає довіри. Хоча, першопочаткова структура федерації дійсно носить компромісний характер – це ще не означає, що вона створена чи модернізована Афінами. Взагалі, ідея об'єднання Беотії в єдину політичну структуру, навіть засновану на компромісі, навряд чи була прийнятною для їх південних сусідів. До того ж, округи були пристосовані до системи мобілізації гоплітів та вершників. Тобто, все ж таки утворення системи федерації відбулося скоріше після Коронейської битви (тобто з 446 р. до Р.Х.). Але, яким чином тоді вирішити проблему членства Платей.

Здається, відповідь на це питання можуть дати отримання феспійцями проксеній з Афін вже після 446 р. до Р.Х. (Demand, 1982, p. 42)¹⁶⁹. Це означає, що інший член федеральної структури мав добросусідські стосунки з Аттикою і це не було перепорою до членства в союзі. Таким чином, Платеї, скоріш за все, увійшли в союз, ще й на вигідних умовах, як один з найбільш впливових полісів.

---

¹⁶⁹Проксенія була важливим інструментом дипломатії в античній Греції. Для прикладу див.: Perlman, 1958, pp. 185-191.

Це, безумовно, було вигідно й Афінам. Вони втратили фізичний контроль над регіоном, але могли впливати через своїх союзників. Скоріш за все, із зростанням напруженості між Афінами та Спартою, Платеї вийшли з союзу, оскільки решта Беотії була прихильнішою до Лакедедону (Maskil, 2013, p. 38).

Отже, дружні відносини з Афінами спочатку не були перешкодою для вступу полісів в Беотійський союз. Це також нашоує на думку, що, можливо, першопочатково не було ніяких обмежень по внутрішньому державному устрою полісів членів федерації. В Оксіринхському історичу є чітка вказівка, що вищим органом влади в полісах є ради. Також, існував певний майновий ценз для державних посадовців (Hell. Охур. 11). Що, безумовно, вказує на олігархічний характер конституції Беотії. Є дві вказівки Арістотеля на те, який міг бути ценз. В одному місті він зазначає, що в Фівах дозволено займати державні посади тим, хто деякий час не займався ремеслом (Aristot. Pol. 6.1321 a 28-29). В іншому говорить, що потрібно було утримуватись від заняття ринковою торгівлею протягом десяти років (Aristot. Pol. 3.1278 a 25-26). Звичайно, обидві згадки стосуються конкретно Фів, і нам невідомо, до якого конкретно періоду вони відносяться. Але очевидно, що подібні цензи могли існувати по всій Беотії. Проте, з урахуванням дружніх відносин між Платеями, Феспіями та Афінами там могли бути демократії.

Отже, як бачимо, політична структура Беотійського союзу склалась в проміжку між 446 та 431 рр. до Р.Х. Першопочатково це було об'єднання, засноване на балансі сил між чотирма найсильнішими полісами регіону: Фіви, Платеї, Орхомен, Феспії, які отримали по два беотархи та по два голоси в союзній раді. Дуже вірогідно, що внутрішній державний устрій міг бути, як олігархічним, так і демократичним. Очевидно, що основним критерієм для вступу в союз було походження. Усі хто вважався беотійцями могли бути прийняті.

Наостанок варто торкнутися питання часового прийняття беотійської конституції. Але спробувати відповісти не на питання коли, а натомість чи був утворений союз одномоментно чи утворився поступово. Загалом, частина інституцій мала би утворитися відразу після Коронейської битви для захисту

завойованої свободи. Структура союзу з закріпленням за кожним полісом округу мала би вберегти їх від злиття в унітарну державу, схожу на сусідню Аттику (Maskil, 2013, р. 38). Подібна модель мала би бути утворена певними б установчими зборами. Принаймні якийсь кістяк структури мав би утворений в такий спосіб. Однак, про жоден з'їзд беотійських полісів по утворенню федерації джерела мовчать. Хоча, це мала би бути масштабна подія.

В контексті окресленої проблеми надзвичайно цікавою є гіпотеза, висунута дослідницею Ненсі Діменд. Вона зазначає, що 60 членів ради від одного округу, скоріш за все, не є випадковим. Оскільки, в окрузі могло бути від одного до п'яти поселень, то це єдине зручне число, яке ділиться на будь-яку можливу кількість поселень. Загалом, політична математика була звичайною практикою для греків. Особливо це стосується піфагорейців. Цікаво те, що один з них, а саме Лісід, проживав якийсь час в Фівах (Demand, 1982, pp. 38-39). Сюди ж після розгрому піфагорейського гуртку в Італії перебрався Філолай. Який, судячи з усього, навіть мав у Фівах щось на зразок власної школи (Жмудь, 2012, с. 131). Присутність піфагорейців в той час, коли в Беотії складається регіональна політична структура, здається не випадковою. Проте, звичайна річ, що довести цей зв'язок, принаймні зараз, поки не можливо. Але раціоналізаторський характер Беотійської конституції наштовхує на думку про допомогу інтелектуалів. Крім того, це також скоріше свідчить про одномоментність утворення політичної структури, ніж поступову розробку політичних інституцій.

Роки мирного життя добігали свого кінця і Греція була охоплена вогнем однієї з найбільших та найдраматичніших війн античності. Мова йде про конфлікт, який отримав назву Пелопоннеської війни. Вона стала випробуванням міцності для новоутворених політичних інституцій Беотії. Оскільки, війни краще відображені в джерелах для істориків це велика вдача, адже в даному випадку можемо прослідкувати, як Фіви змогли досягти гегемонії в регіоні. Проте, слід вказати і на те, що древні автори були зосереджені на тому, що на сучасний манер можна назвати зовнішньою політикою. Тому, більша частина інформації, яка в них міститься, стосується саме цього аспекту. Але зовнішньополітичний курс не

є метою цього дослідження. Тому, варто зупинитися лише на тих аспектах, в результаті яких Фіви змінили своє положення в Беотії. Також, безумовно увага буде приділена на тому матеріалі, який дозволяє розкрити функціонування внутрішньої політики в регіоні. Будемо сподіватися, що обширна світова історіографія з проблеми Пелопоннеської війни не зазнає втрат від такого підходу¹⁷⁰.

Цікавим є те, що найбільший внутрішньогрецький конфлікт, тобто Пелопоннеська війна, розпочався з сутички між беотійськими полісами. В березні 431 р. до Р.Х. триста фіванських гоплітів під покровом ночі зайняли Платеї (Kagan, 1974, р. 44)¹⁷¹. Фуکیدід повідомляє, що цих вояків очолювали два беотархи, а ворота відкрив місцевий аристократ на ім'я Навклід. Однак, вони не вчинили ніяких каральних акцій, а тільки закликали приєднатися до їхнього старого союзу¹⁷². Спочатку Платейці погодились. Але потім, коли довідались розмір фіванських сил, атакували їх. Частина перебили, частина врятувалася втечею, але 180 чоловік потрапило в полон. Згодом, і вони були страчені (Thuc.2.2-6). Ця, безпрецедентна для античного світу, жорстокість спочатку війни визначила її майбутній характер.

Конкретно в цьому випадку найбільш важливим є питання, чи це була виключно фіванська ініціатива чи рішення про атаку на Платеї було прийнято на певній союзній раді. З цього приводу є дві протилежних думки. З одного боку, це виглядає, як виключно фіванська ініціатива, адже тільки її солдати брали участь в акції. Але слід визнавати факт, що фіванці намагались приєднати Платеї не до власного полісу, а інкорпорувати в федеральну структуру (Maskil, 2013, р. 39). З іншого боку, відносно невеликий контингент гоплітів очолювали цілих

---

¹⁷⁰Стосовно більш детального висвітлення проблеми Пелопоннеської війни див.: Kagan, 1969; Kagan, 1974; Kagan, 1981; Kagan, 1987; Tritle, 2010, р. 287; Lazebny, 2004, р. 306; Hanson, 2006, р. 416.

¹⁷¹Ця подія стала приводом для війни. Адже Афіняни погодились захищати свого союзника – Платеї, а Спарта таким чином захищала свого союзника. Але насправді в Спарті проголосували за початок війни ще в 432 р. до Р.Х. (Tritle, 2010, р. 36).

¹⁷²В джерелі вжита наступна форма: ... τῶν πάντων Βοιωτῶν ξυμμαχεῖν... (Thuc.2.2.4) Тобто в даному випадку Фуکیدід називає це об'єднання сюзмахією.

два беотарха. Це мало би означати, що принаймні формально союз несе відповідальність за їхні дії (Buck, 1979, p. 161). Здається, в даному випадку має місце синтез цих двох думок. Фулідід також повідомляє нам, що загалом за організацію акції відповідальний Еврімах, син Леонтіада, який був одним з найвпливовіших людей в Фівах (Thuc.2.2.3). Афінський історик не вказує, чи займав цей впливовий громадянин якусь посаду в полісному чи федеральному органі влади. Якщо Фулідід був точний у викладеній ним інформації то все скидається на те, що рішення приймалось в Фівах без залучення союзних органів влади. Взагалі, все схоже на змову між двома олігархічними кланами: на чолі одного стояв фіванець Еврімах, а головою платейського був Навклід. Проте, приєднання Платей до Фів могло викликати протести всередині союзу, адже це порушувало баланс сил. Саме тому, планували інкорпорувати в федеральну структуру на рівні з іншими. Судячи з усього, беотархи були використані саме для легалізації даної акції перед союзом. Цікаво, що Фіви вже настільки зміцнили свої позиції всередині союзу для того, щоб прикривати власні інтриги регіональними магістратами. В будь-якому випадку, Фіви не були в програшній позиції. Якби вони приєднали Платеї до союзу, то формально не порушили балансу сил. Але фактично місцевий олігархічний клан був би винен своїм приходом до влади. І Фіви посилювали б свої позиції, як всередині регіону, так і назовні. Врешті-решт, був допущений прорахунок потрібних ресурсів і акція провалилась. Але війну мабуть вже було не зупинити.

Платеї фактично перетворились на фортецю, але на початку війни ще не вистачало сил для її взяття. Спартанське військо перші два роки йшло походом в Аттику, намагаючись виманити афінян дати відкритий гоплітський бій. До військ пелопоннеського контингенту приєднувались і беотійські солдати. Але ці спроби були марними. В Афінах чудово розуміли, що генеральної битви з пелопоннеським військом їм не виграти. Врешті, на третій рік спартанці вирішили атакувати Платеї та взяли місто в облогу. Скоріш за все, що на таке рішення було прийнято у зв'язку зі спалахом «чуми» в Афінах. Іншою вагомою причиною була стратегічна позиція Платей. Місто знаходилось на перетині

шляхів з Беотії в Аттику та Мегариду. Таким чином, це був єдиний шлях, який поєднував Спарту з їхнім найбільшим союзником – Беотією (Rockwell, 2017, pp. 64-65).

Після невдалих спроб взяти Платеї штурмом, більша частина пелопоннеського контингенту повернулася додому. Навколо міста були зведені зовнішні стіни. Що означало довго облогу міста. Половину контингенту на зовнішніх стінах була пелопоннеська, інша ж беотійська (Lazebny, 2004, pp. 42-43)¹⁷³. Врешті-решт, провіант закінчився і через два роки осади в 427 р. до Р.Х. місто здалося. Основною умовою здачі міста була обіцянка спартанців провести справедливий суд над платейцями (Thuc.3.52).

Саме суд є найбільш цікавою для цього частиною історії з Платеями. Він складається з двох промов від імені платейців та імені фіванців, написаних Фуکیدідом. Вони розкривають головну суть взаємних звинувачень та дають цікавий матеріал про те, чим в той час був Беотійський союз. Отже, першими, згідно Фуکیدіда, виголосили промову платейці. Судді поставили єдине питання, а саме, що корисного вони зробили для Спарты у цій війні. Головним посилом платейців було те, що спартанці не діяли по волі фіванців. Адже, саме вони першими напали в мирний час, а тому вони вбили нападників згідно закону та традиції. Особливо було наголошено на тому, що саме платейці єдині з беотійців, хто воював на стороні еллінів в греко-перських війнах. Крім того, вони допомагали Спарті, коли там відбулось повстання ілотів. Етнікон платейців викарбовано на триножнику в честь перемоги над персами. А вбитих спартанців було поховано в їхній землі, і вони піклувалися про ці могили (Thuc.3.53-59).

Далі, згідно Фуکیدіду, слово взяли фіванці, оскільки, на їхню думку, платейці виступили фактично з обвинувачувальним актом проти них. Почали вони з короткого екскурсу в історію. Фіванці повідомили, що після того, як вони зайняли територію Беотії, витіснивши звідти змішане населення Платеї, не стали

---

¹⁷³Цікаво, що якщо довіряти джерелам, Платеї утримував невеликий контингент в 400 платейців, 80 афінян та 110 жінок, котрі готували захисникам їжу. Всіх інших було евакуйовано до початку осади.

визнавати зверхність Фів та порушили звичаї предків. Після того, як їх намагались упокорити, вони заключили союз з Афінами та принесли багато горя, за що і постраждали (Thuc.3.61). Є думка, що цим пасажем Фукидід намагався дискредитувати фіванців. Адже, їх розповідь суперечить тому, як сам афінянин описує стародавню історію Беотії. Оскільки, в його розповіді про заселення регіону, фіванці взагалі не згадані. Таким чином, історичний екскурс фіванців на суді мав би підірвати довіру читача до їхніх слів (Larson, 2007, pp. 177-178)¹⁷⁴. Але дуже ймовірно, що Фукидід проілюстрував реальну політику Фів того часу, які брали відповідальність за заселення регіону та його управління і контроль. Історичне минуле видозмінювалось в угоду політичних реалій. А видумані стародавні звичаї виправдовували лідерські амбіції полісу. Хоча, з точки зору їхніх опонентів це могло дійсно виглядати фальшиво¹⁷⁵.

Після цього фіванці почали звинувачувати Платеї у відсутності власної позиції. Вони нібито завжди діяли так само, як це роблять Афіни. Відповідно, їхня доблесть є фальшивою, оскільки вони не діють самостійно. З іншого ж боку, платеї не протестували проти імперських амбіцій Афін. А отже, несуть відповідальність за злочини союзників, в яких брали участь. Свій же медизм фіванці виправдовують поганим державним устроєм. За їхніми словами, в той час в них була крайня олігархія, наближена до тиранічного типу правління. Тому, злочинні рішення приймались саме верхівкою (Thuc.3.62-64). Таким чином, фіванці звинувачували Платеї в атицизмі, що було дзеркальною відповіддю на такі ж звинувачення в медизмі. Фактично новою імперською силою проголошувались Афіни (Rockwell, 2017, pp. 66-67).

Потім фіванці перейшли до звинувачень в порушенні миру в 431 р. до Р.Х. Вони виправдовували свої дії тим, що прийшли на прохання кращих та найбагатших громадян міста. А були озброєні лише для того, щоб найгірші не

---

¹⁷⁴Дослідниця також звертає увагу на те, що фіванці хизуються звільненням беотійців при Коронеї (Thuc.3.62). Хоча розповідь Фукидіа про битву при Коронеї також не містить інформацію, що вони там брали участь. На її думку це також мало би дискредитувати промову фіванців.

¹⁷⁵Подібне прочитання пропонує Емілі Маккіл (2013, р. 40).

стали ще гіршими. А ціллю було повернути Платеї в давній союз усіх Беотійців (Thuc.3.65.). Перше, що варто відзначити, що ця промова безумовно носить олігархічний характер. Тут чітко продемонстровано, що ті хто називав себе кращими й багатшими скептично ставились до демократичного устрою. Де гірші без контролю могли стати ще гіршими. Знать відчувала себе більш здібними для прийняття політичних рішень за всю спільноту (Rockwell, 2017, р. 67). В Фівах в цей час правили саме олігархи і Фукидід, цими словами демонструє нам етичний кодекс своїх опонентів. Який, очевидно, також не викликав в Афіньській публіки захоплення. Але, найголовніше в цій частині промови, безумовно, – ціль. Фукидід говорить, що фіванці хотіли повернути Платеї в: «... τὰ κοινὰ τῶν πάντων Βοιωτῶν πατρία...» (Thuc. 3.65.2).

Саме по собі τὰ πατρία означає звичаї предків, завіти батьків, тобто, певні культурні традиції. Хоча, насправді, значення цього іменника доволі туманне та розмите для розуміння (Hornblower, 1991-2008, pp. 454-455). Але, у даному випадку, у прив'язці з τὰ κοινὰ увесь цей уривок слід читати, як союз усіх беотійців, або навіть держава усіх беотійців (Thuc. 3.65.2)¹⁷⁶. Що є насправді першою прямою згадкою політичного утворення регіону (Larson, 2007, pp. 179-181). При чому треба розуміти, що оці політичні утворення мають у фундаменті саме τὰ πατρία, тобто, певні звичаї та традиції предків.

Також, цікаво більш ширше подивитися на цілі платейських олігархів, описані Фукидідом в уривку. Окрім приєднання до союзу Беотійців, вони прагнули відділити Платеї від іноземного союзу : «...βουλόμενοι τῆς μὲν ἔξω συμμαχίας ὑμᾶς παῦσαι...» (Thuc. 3.65.2). Тобто, як бачимо ἡ συμμαχία фактично протиставлено в тексті до τὰ κοινὰ πατρία. Очевидно, що ці два терміни глибинно мають доволі

---

¹⁷⁶Англійський та російський переклади відрізняються. Так в англійському: «... common Boeotian country...» (Thuc. 3.65.2). Переклад поданий за цим виданням: Thucydides (Author), Crawley, R. (Ed.) (1910). The Peloponnesian War. London: J. M. Dent; New York: E. P. Dutton. В російському перекладі: «... исконный союз всех беотян...» Переклад поданий за цим виданням: Фукидид (1915). История. Перевод и примечания Мищенко Ф. С. Жебелев С. А. Москва: Издательство М. и С. Сабашниковых. Є також варіант з прочитанням : «the ancestral institutions of Boiotia [lit. of all the Boiotions]». Тобто «Беотійські інституції предків» (Thucydides, Hornblower, 1991-2009, p. 460).

різні значенні, хоча в деяких перекладах рівнозначні¹⁷⁷. В даному випадку, опозиція двох визначень вивищує Беотійську федерацію. Демонструє, що це не просто сюзмахія, тобто оборонний чи наступальний союз. А політичне об'єднання, засноване на спільних традиціях предків. Таким чином, цей уривок з Фукидіда яскраво демонструє той факт, що Беотія в сенсі політичної структури мала під собою фундамент етнічної ідентичності. А фіванці отримують монополію говорити від лиця усіх беотійців. Або принаймні так це зобразив Фукидід.

Врешті-решт, суд закінчився тим, що платейців виводили по одному і питали, чи зробили вони якусь послугу Лакедемону під час цієї війни. Після негативної відповіді їх страчували. Так було страчено не менше, ніж 200 платейців, 25 афінян, а жінок продано в рабство. Місто та території здали в аренду на 10 років Фівам (Thuc. 3.68). Це призвело до значного посилення полісу в системі регіональної федерації. Анонімний історик з Оксіринху повідомляє, що в Фіви були переселені мешканці Еріфр, Скаф, Сколи, Авліди, Схени, Понтій, – в результаті чого населення полісу зросло вдвічі (Hell. Охур.12.3). Деякі з цих поселень належать до так званої Парасопії, тобто платейської області¹⁷⁸. Тому, це дає підстави говорити, що переселення сталось в результаті захоплення Платей та спустошення місцевої території (Buck, 1994, p. 11). А Фіви отримали свої 4 з 11 голосів в федеральних магістратурах, що різко посилює їх позиції в контролі над регіоном.

Є ще декілька речей, які потрібно описати в контексті переселення. Так, окрім підкорення територій, ще важливо мати місце куди переселити людей. Очевидно, що Фіви були здатні подвоїти населення в результаті масштабної фортифікаційної розбудови. Археологічно стіна навколо Великих Фів датується

¹⁷⁷В російському перекладі: «...отделить вас от союза с иноземцами и возвратитъ вас в исконный союз всех беотян...» (Thuc. 3.65.2). Переклад подано за виданням Фукидид (1915). История. Перевод и примечания Мищенко Ф. С. Жебелев С. А. Москва: Издательство М. и С. Сабашниковых.

¹⁷⁸В попередньому фрагменті, який описує конституцію Беотії, сказано, що Платей, Сколи, Еріфри, Скафи раніше були в союзі (Hell. Охур.11). Тобто мають на увазі поселення-сателіти Платей.

за типом будівельних робіт і припадає на класичну епоху¹⁷⁹. Найбільш вдалим часом для побудови фортифікацій здається є проміжок між Коронейською битвою та початком Пелопоннеської війни, тобто між 446 та 431 рр. до Р.Х. (Rockwell, 2017, р. 62)¹⁸⁰.

Що ж стосується повідомлення про подвоєння населення, то тут слід мабуть пару слів присвятити демографії. До 400 р. до Р.Х. все населення регіону оцінюється приблизно в 165 500 чоловік (Gartland, 2012, р. 25)¹⁸¹. За одним з підрахунків, населення Фів після приєднання Платей складало приблизно 46 000 чоловік. Ця кількість отримана в результаті підрахунку, коли сім'я одного гопліта (4000) чи кінного воїна (400) мала до 5 членів. Таким чином, тільки людей гоплітського стану було 22 000. Але були й ті, які відносились до легкоозброєних – їх мало би бути не менше 24 000 чоловік (Можайский, 2007, с. 92)¹⁸². За іншими підрахунками до синойкізму в Фівах та Платейській області проживало приблизно по 30 000 чоловік (Gartland, 2012, р. 26). Відомо, що частина платейців була евакуйована в Афіни. Таким чином, після об'єднання Фіви мало би населяти від 50 000 до 60 000 чоловік. Тобто, поліс абсорбував в собі приблизно третину населення регіону, а міські мури, за підрахунками археологів, взагалі могли вміщати до 100 000 чоловік (Можайский, 2007, с. 91).

Наступний епізод Пелопоннеської війни, який цікавий для цього дослідження, відбувся в 427/6 р. до Р.Х. Афінський флот висадив біля Оропу 2000 гоплітів, які подавши сигнал основній армії вийшли в район Танагри. Туди ж з Аттики прибуло все афінське гоплітське ополчення на чолі з Гіппоніком та Еврімедонтом. Вони почали спустошувати танагрську область. Назустріч ворогам вийшли танагрійці та фіванці, але їхні сили були розбиті. Врешті

¹⁷⁹Мається на увазі нижнє місто, оскільки Кадмейський пагорб мав укріплення ще з епохи архаїки.

¹⁸⁰Хоча деякі дослідники довіряють повідомленню Діодора про те, що спартанці допомогли звести фортифікації в Фівах в 457 р. до Р.Х., це виглядає дивним ще й з тієї точки зору, що великий обсяг роботи мав би завершитися за пару місяців (Можайский, 2007, с.78-80).

¹⁸¹Насправді за різними підрахунками виходить від 150 до 200 тисяч чоловік.

¹⁸²Кількість легкоозброєних взята з пропорції поданої Фулідідом у битві при Делії (Thuc. 4.93.3). Насправді автор в сумі нараховує 48 000 замість 46 000, але здається це помилка механічна і несуттєва в приблизних підрахунках населення.

вторгнення не закінчилось нічим, оскільки афіняни повернули додому (Thuc. 3.91.3-5)¹⁸³. Загалом повідомлення Фукидіда про цю атаку недостатньо чітке. Незрозумілим лишаються ні те чи афіняни мали якісь стратегічні плани, чи мали на меті просто спустошити та деморалізувати ворога (Kagan, 1974, p. 198). Здебільшого дослідникам впадає в око різниця в ефективності мобілізаційних систем. В той час як в Аттиці за добу по сигналу вдалося зібрати все гоплітське ополчення, в Беотії тільки сили двох округів, навіть можливо не повністю (Buck, 1994, p. 15; Можайский, 2007, с. 102). Але також, мабуть, слід звернути увагу, що на допомогу Танагрі прийшли саме фіванці. Це, здається, перший подібний приклад, коли на загрозу спочатку реагують саме Фіви. Очевидно, їм як великому міському центру було найлегше швидко зібрати військо. Крім того, географічне розташування полісу в центрі регіону дозволяло однаково швидко реагувати на загрози з будь-якого боку. Тому Фіви стають ще й своєрідною черговою військовою силою, яка найбільш швидко реагує на різні загрози. Цю тенденцію ще буде продемонстровано нижче. Безперечно статус сили швидкого реагування підвищував значення Фів в середині регіону.

Проте, описаний вище успіх Афіньської зброї не зняв проблеми загрози з півночі. Тому, в 424 р. до Р.Х. було розроблено новий план по умиротворенню Беотії. Ставка була зроблена на класичну карту для періоду Пелопоннеської війни – протистояння демократичних та олігархічних угруповань по всій Греції. Афіни мали підтримати демократичний переворот, задуманий фіванським вигнанцем Птоіодором. Заколотники планували висадитись в порту в Феспійській області на півдні, орхоменські вигнанці в Херонеї – на півночі, а афінське військо мало висунутись в район Делія в Танагрській області. Усі три точки планувалось захопити в один день. Удар з різних сторін мав би попередити мобілізацію беотійського ополчення та висунання в район Делія. І навіть, якщо не вдалося б досягти швидкого приходу демократів до влади в усій Беотії, ці пункти мали стати б своєрідними точками опори для заколотників (Rockwell, 2017, pp. 68-69). Проте, погана комунікація призвела до помилки в

---

¹⁸³Датування див.: Buck, 1994, p. 15.

днях виступів різних сил. Крім того, про план взяття Херонеї взагалі стало відомо беотійцям. Тому, їм вдалося зайняти Сіфи (південь) та Херонею (північ) раніше заколотників. В результаті, спланованого виступу демократів не сталось. Але афінське ополчення на чолі з Гіппократом з запізненням висунулось в Делій¹⁸⁴. Там було збудовано укріплення, а основні сили висунулись маршем додому (Thuc. 4.89-90). Беотійське військо змогло зібратися не відразу і наздогнало афінське, коли ті вже були за межами області. Тому, з усіх 11 беотархів тільки фіванський Пагонд хотів вступити в битву (Thuc. 4.91)¹⁸⁵.

Це мабуть єдиний випадок зафіксований джерелом, коли колегія беотархів зібралась у повному складі¹⁸⁶. Тому, епізод цікавий тим, як колективний орган здійснював військове командування та приймав рішення. Фулідід зазначає, що Пагонд, на той момент, командував військом (Thuc. 4.91). Це наводить на думку, що військове командування усім беотійським ополченням здійснювалося по черзі. Коли беотархи змінювали одне одного через певний час. Або колегія вибирала одного зі свого складу на час військової кампанії. Схожість цієї магістратури до афінського аналога десяти стратегів – очевидна. А тому, і в плані системи управління мали би бути схожості (The Cambridge history of Greek and Roman warfare, Volume I, 2007, pp. 128-129; Hamel, 1998, p. 254; Pritchard, 2019, p. 312)¹⁸⁷. Натомість, Діодор згадує взагалі лише Пагонда, як командувача. При цьому він названий стартегом (Diod.Sic.12.69). І, хоча, це до певної міри підтверджує тезу про схожість у військовій сфері колегії беотархів та стратегів, але не додає довіри повідомленню сицилійського історика про битву при Делії. Врешті, не дивлячись на те, що афінське військо вже покинуло територію Беотії, фіванський беотарх, за словами Фулідіда, вмовив решту наздогнати та дати афінянам битву. Звичайна річ, що для цього Пагонду довелось виголосити

¹⁸⁴Про афінських стратегів того періоду див.: Волканов, 2020, с. 145.

¹⁸⁵Насправді, в джерелі зазначається, що ще Аріанфід також виступав за битву, але чи входив він до колегії беотархів з тексту незрозуміло (Thuc. 4.91). Тому деякі дослідники вказують, що лише один з одинадцяти беотархів хотів давати битву (Maskil, 2013, p. 43).

¹⁸⁶Збірлись пізніше, але тоді кількість посадових осіб була зменшена до семи.

¹⁸⁷Військова ієрархія встановлювалась через голосування.

промову (Thuc. 4.92)¹⁸⁸. На відміну від більшості дослідників, які присвячують увагу змісту виголошеного, цікаво, чи дійсно мала місце суперечка про бій. Адже, якщо дійсно так, тоді промова Пагонда не є важлива за формою, але це є демонстрацією того, як працював колегіальний орган влади. Тобто, мало бути якась нарада беотархів, де було проголосовано дати бій. Але, з іншого боку, історію про небажання вступати в бій з Афіньським військом могла бути видуманою Фукидідом. Все ж таки, його співвітчизники програли і, можливо, ця історія могла дещо реабілітувати їх. В такому випадку, Пагонд міг бути вибраний на командування ще перед початком походу. Також показово, що військами федерації командує саме фіванський беотарх. Цей факт наштовхує на думку, що колегіальний орган міг навіть бути формальністю. А рішення приймалися фіванцями.

Зрештою, все-таки бій відбувся. За повідомленням Фукидіда беотійці змогли мобілізувати сім тисяч гоплітів, десять тисяч легкоозброєних, тисячу кінного війська та п'ятсот пельтастів. Афіньське військо налічувало таку ж кількість гоплітів, меншу кількість легкоозброєних і певну кількість кінноти. Афіньський історик також вказує на доволі дивне шикування, оскільки фіванці, які займали правий фланг, вишикувались в 25 рядів в глибину, а беотійці з інших полісів – як заманеться. Натомість, афіньське військо шикувалось класично по вісім чоловік в ряд. Кіннота та легкоозброєні в обох арміях знаходились на флангах. (Thuc. 4.93-94). Цікаву інформацію додає Діодор. Він повідомляє, що «колісничі та ті, що

---

¹⁸⁸Промову Пагонда часто розбирають в науковій літературі, але, здається, ці розбори не дають якось важливої інформації. Наприклад, Ніколас Роквелл бачить в цій промові фальш. Так, полководець наголосив, що беотійці мають право захищати свою землю від загарбників, навіть якщо ті вже покинули її. Це, на думку дослідника, контрастує з поведінкою беотійців під час перських воєн, а теза відстоювання свободи від афіньського імперіалізму контрастувала з діями після захоплення Платеї (Rockwell, 2017, р. 69). Хоча дослідник зазначає, що Фукидід схильний до тенденційних промов, неясно що нам дає це знання. В будь-якому випадку промова перед битвою буде тенденційною та пафосною. Тому тут, вочевидь, Фукидід скоріше зображав події так, як він собі їх уявляв. Інший підхід демонструє Емілі Маккіл. Він просто перераховує ключові акценти: традиція давати відсіч загарбнику, життя з небезпечним сусідом, який усіх намагається поневолити, і звичайно Пагонд нагадав, що перемога при Короней принесла безпеку регіону (Maskil, 2013, р. 43). Такий підхід є більш продуктивним, ніж попередній. Так, продемонстровано які кліше могли навішувати беотійці на афінян та чим пишались.

стоять поруч» складали першу лінію по всій фаланзі в кількості 300 чоловік. Але сицилійський історик змінює розташування контингентів на флангах, в порівнянні з Фулідідом. Так, фіванці у Діодора займали ліве крило війська, а орхоменці – праве (Diod.Sic.12.69-70).

Здається, доведеться частково прийняти уточнення Діодора. Дійсно, участь елітного підрозділу в кількості 300 чоловік фіксується джерелами раніше. Так, саме загін з «кращих» 300 був повністю розбитий в битві при Платеях. Нічну атаку на цей же поліс також здійснював підрозділ з тої самої кількості вояків. Число повторилось ще раз пізніше в 413 р. до Р.Х. в кампанії на острові Сицилія (Можайский, 2007, с. 107-108). Хоча, звичайно два наведених випадки не мають точних вказівок на соціальне походження вояків, а лише кількість. Проте, в IV ст. до Р.Х. фіксується наявність знаменитого «священного» загону в 300 чоловік. Плутарх повідомляє, що з самого початку бійці цього загону розподілялись по першим лініям всього війська, а потім Пелопід вирішив використовувати їх разом (Plut.Pel.19). Це твердження херонейця легітимізує слова Діодора. Але, з іншого боку, тактичний зиск з такого шикування – сумнівний. Крім того, сицилієць плутає розташування контингентів полісів на флангах. Розповідь Діодора прямо суперечить словам Фулідіда, якого в даному випадку слід вважати достовірнішим джерелом. Плутарх же жив пізніше їх усіх і міг використати слова сицилійця в своєму творі. Тому, скоріш за все, подібний загін дійсно міг брати участь в битві, проте, мабуть, слід відкинути слова Діодора та пізніші повідомлення Плутарха про тактичне використання 300 кращих з шикуванням в одну лінію.

Врешті-решт, битва закінчилася перемогою беотійської зброї. Спочатку вигравав лише правий фланг, де вишикувані глибиною в 25 щитів фіванці стали своєрідним тараном. На лівому фланзі афіняни досягли спочатку перемоги, проте після втручання резерву з беотійської кінноти змушені були відступити. Переслідування розгромленої армії кінчилось тільки після настання ночі (Thuc. 4.96). Але, оскільки афіняни відмовились здати ті укріплення, які вони звели навколо святилища в Делії, беотійці вирішили піти на штурм. І він також

виявився вдалим. Було сконструйовано щось на зразок великого вогнемета, за допомогою якого вдалося спалити дерев'яні укріплення. Частина гарнізона була вирізана, а частині вдалося врятуватися втечею по морю (Thuc. 4.100)¹⁸⁹.

Слід відзначити, що битва при Делії стала найбільшою перемогою Беотійської зброї за час Пелопоннеської війни та навіть за усе століття. Ця перемога продемонструвала тактичну гнучкість та здатність до інновацій, як у битвах, так і в мистецтві штурму (Rockwell, 2017, p. 70). Пагонд став першим беотійським полководцем, який використав значне насичення глибини фаланги для концентрованого удару. Його 25 щитів в глибину, безумовно, були своєрідною предтечею 50 щитів Епамінонда на лівому фланзі в знаменитій битві при Левктрах (Hanson, 1988, p. 192). Але для цього дослідження важлива та роль, яку зіграли Фіви. Тут можна виділити декілька компонентів. Перший – це моральна сторона. Беотійським військом командував був саме фіванський полководець Пагонд і контингент цього полісу добився розгрому противника. Другий – це військова якість. Основним тараном перемоги був фіванський контингент, який окрім того, що був більшим за кількістю, очевидно відрізнявся ще й кращими бойовими якостями. А згаданий Діодором загін 300 аристократів також мав столичне походження. Тобто Фіви стали не тільки найбільшим за кількістю вояків військовим округом, але і кращими по якості. Саме на вістрі їх списів викувана беотійська перемога.

Подвійний тріумф при Делії став приводом для помпезного святкування. В Фівах на ринковій площі була збудована колонада, прикрашена бронзовими статуями. Храми були оздоблені зброєю вбитих ворогів. Також, було засновано щорічний фестиваль Делія (Diod.Sic.12.70.5). Від державних ініціатив не відставали приватні. Так, родичі загиблих в битві встановлювали їм стели з гравіюванням. Деякі з них ідентифікують, як роботи місцевого скульптора

---

¹⁸⁹Згадка «вогнемета» для штурму вражас. Він виглядав наступним чином: розпиляну навпіл колоду було видовбано зсередини, до неї прилаштовувався великий котел; міхи роздували повітря по першій частині колоди, яка йшла в котел наповнений вугіллям, смолою та сірою таким чином роздуваючи суміш, яка виривалася через другу частину колоди (Thuc. 4.100. 1-4) (Marsden, 1969, p. 51).

Арістіда Фіванського, який був учнем самого Поліклета (Demand, 1982, р. 42, 114-116)¹⁹⁰. До прикладу, можна навести стелу, присвячену танагрійцю Савгену, яка зберігається в музеї Фів і є, безумовно, видатним досягненням місцевого образотворчого мистецтва (Rockwell, 2017, pp. 71-72). Тобто, перемога в битві при Делії для федерації, заснованій на почутті спільної ідентичності була важливим пропагандистським механізмом. Комеморація події через фестиваль, безумовно, була направлена на укріплення спільної політичної структури Беотії. І, як бачимо, в даному випадку цей процес мав два вектори. Перший – згори, ініціатором якого була держава. Другий – знизу, де громадяни вшановували своїх згиблих родичів.

На жаль, зараз важко оцінити, наскільки проблема демократичного руху всередині Беотії була серйозною. Але після Делії Фіви вчинили заходи превентивного удару по такому підпіллю. Феспії були звинувачені в афінофільстві. Це стало приводом для зриття укріплень полісу в 423 р. до Р.Х. Фуکیدід зазначає, що подібне стало можливим оскільки багато феспійців загинуло в битві при Делії, а фіванці давно виношували цей план (Thuc. 4.133.1). Є думка, що така акція стала наслідком, з одного боку, традиційно недружніх відносин між Фівами та Феспіями. А з іншого, останні дійсно могли мати політичні сили пов'язані з Аттикою, про що свідчать афінські проксенії 446 р. до Р.Х. Таким чином, комплекс причин привів до зриття стін Феспії, що дало контроль Фівам над 6 з 11 беотійських округів (Demand, 1982, р. 42)¹⁹¹. Хоча, є думка, що проблема демократичного перевороту дійсно могла постати після битви при Делії. Оскільки, там загинуло багато вояків, які до цього мали би бути кістяком олігархічної партії, то політична ситуація в полісі дійсно могла

---

¹⁹⁰В даному випадку мова про те, що Арістід Фіванській міг долучитися ще й до інтелектуальної історії. Оскільки піфагорейці, судячи з усього, в Фівах дізнались про канон пропорцій Поліклета. Арістід же був його учнем і міг бути провідником цих ідей. Загалом Фіви, в той час, не були провінційним полісом в бурхливому процесі розвитку культури Еллади.

¹⁹¹Вигода також полягала ще й у військовій площині, оскільки після цієї акції Фіви були єдиним укріпленим населеним пунктом в долині річки Асоп.

кардинально змінитись (Buck, 1994, pp. 18-19)¹⁹². Це припущення безумовно вкладається в рамки внутрішньої логіки суспільно-політичного життя класичного полісу, втім, мабуть, назавжди залишиться лише гіпотезою.

Також, в контексті змін в федерації після битви при Делії було запропоновано вважати цей час актуальним для переформатування Орхоменського округу. В 424 р. до Р.Х. Херонея була в сінтелії з Орхоменом, тобто, була в його повній залежності (Thuc. 4. 76.3). Натомість, в 395 р. до Р.Х. Оксіринхський історик зазначає, що ці два поселення відносяться до різних округів федерації (Hell. Охур.11). Тобто, структура була змінена. Оскільки, цей район, як і район Феспій був в планах заколотників, можливо, зміна в структурі відображає покарання Фів. В Феспіях вони зрили стіни. А тут роз'єднали два поселення союзники, чим послабили Орхомен (Maskil, 2013, p.372). Насправді, тут важко оцінити, чи такий крок дійсно мав би ефект. В порівнянні зі зриттям стін в Феспіях така акція виглядає м'яко. Але, можливо, ми не до кінця розуміємо, як провадилась політика всередині федерації. Наприклад, Фіви могли мати вплив на Гієтт, який згідно Оксіринхського історика разом з Орхоменом обирав двох представників (Hell. Охур.11). Таким чином, Фіви мали би вплив вже на 7 місць з 11. Можливі й інші варіанти комбінування влади всередині федерації. Але ці гіпотетичні зауваження є справедливими, якщо в обох джерелах немає помилок. І тут, здається, більше довіри до Фуکیدіда. Якщо він говорить про те, що Херонея була поселенням супутником Орхомена, то скоріш за все так воно і було. Цей факт підтверджується, в першу чергу, географічним розташуванням. Але автор Оксіринхської історії не був беотійцем і орієнтувався в описі регіону на інші джерела. Опис, поданий ним, також був призначений не для беотійської аудиторії, можливо Афінської, наприклад. В ряді географічних назв він допускає

---

¹⁹²Однак дослідник твердить, що це могло бути рішення всієї ліги на тій підставі, що буцімто Фуکیدід часто плутає фіванців та беотійців. Подібна думка виглядає контроверсійною і не обґрунтованою. У Фуکیدіда в деяких випадках суб'єктом дії виступають беотійці, а в деяких фіванці, або мешканці інших полісів: Танагри, Феспії, Орхомену. Здається суб'єктність дії в даному випадку залежить скоріше від обізнаності історика, ніж від політичної мотивації.

помилки (Schachter, 2016, p. 52)¹⁹³. Якщо змінити місцями Гіетт з Херонесею в тексті Оксіринхського історика, то все стане на свої місця. Орхомен буде утворювати виборчий округ з Херонесею, як це описує Фулідід і, як це співвідноситься з географією. А Гіетт буде утворювати округ з Акрефіями та Копаями, що також відповідає географічним розташуванням цих полісів. Тому, скоріш за все, різниця між повідомленнями Фулідіда та Оксіринхського історика полягає не в політиці Фів, направленої на зміну політичної структури федерації та ослабленні Орхомена. А в банальній помилці автора джерела, який був далекий від знання географії беотійського регіону.

Наступний епізод Пелопоннеської війни, який слід описати прямо не розкриває політичне значення Фів в Беотії. Проте, він чудово демонструє взаємодію між інституціями влади в федерації, розкриває їх справжню ієрархію та функції. Отже, перейдемо до суті. В 421 р. до Р.Х. дві ведучі сили Еллади Афіни та Спарта починають мирні переговори. Їх причиною, в тому числі, стала поразка афінян в битві при Делії. Врешті, два головних ворога підписують так званий Нікіїв мир. Який зафіксував компроміс у вигляді повернення до статус-кво, коли всі завойовані території підлягали обміну. Проте, беотійці не погодились на такі умови, адже їм прийшлося би повернути Платеї. Вони домовились про сепаратне перемир'я з Афінами, яке мало продовжуватись кожні десять днів. Також, ряд інших політичних акторів, таких як Мегари, Коринф, Еліда не погодились пристати на умови миру. Афіни та Спарта намагались цементувати новий мир військовим союзом. Проте, усі сторони конфлікту віразу почали перемовини, аби передивитись умови цього миру (Rockwell, 2017, p. 73).

В нових умовах, в результаті, перемовин було утворено новий союз між Елідою, Коринфом та Аргосом. До участі в цьому союзі коринфяни намагались схилити і беотійців. Але ті відмовили, пославшись на демократичний устрій Аргосу (Buck, 1994, p. 20)¹⁹⁴. Але взимку 420 р. до Р.Х. дипломатична ситуація

¹⁹³Акрафія стала Акрафніоном, Гіетт став Гісіями, тощо.

¹⁹⁴Тут дослідник довіряє словам Фулідіда про ідеологічні причини неприйняття даного союзу беотійцями, вказує на те, що вони були послідовними поборниками олігархічного устрою. Але можливо внутрішній устрій Аргосу був формальною відмовкою, а причини крились в

змінилась. В ході переговорів спартанські ефори Клеобул та Ксенар запевняли беотійців та коринфян вступити в союз з Аргосом. Потім вони мали би вмовити останніх приєднатись до союзу з Лакедемоном (Thuc.5.36). Спарті було надзвичайно важливо залучитися союзом з Аргосом. Адже, саме через нього, в тому числі, довелося підписати мир з Афінами¹⁹⁵. Союз же з цим полісом гарантував би безпеку на Пелопоннесі дозволив би спокійно проводити військові кампанії поза межами півострова.

Фукідід повідомляє, що беотійські послі погодились на пропозицію спартанських ефорів. По дорозі додому вони також провели переговори з аргівянами та досягли попередніх домовленостей. Після повернення послів додому, беотархи були вдоволені результатами перемовин та ще раз підтвердили вже послам з Коринфу та Аргосу готовність до укладення союзу. Але після винесення плану беотрахів на обговорення в усі чотири беотійські ради, він був скасований через страх, конфлікту із Спартою. За словами Фукідида, беотархи не повідомили ради про результати таємних перемовин з спартанськими ефорами (Thuc.5.37-38).

Звичайно, можна ставити під сумнів подробиці таємних переговорів беотійських послів та спартанських ефорів. Адже, ми не знаємо джерела, звідки Фукідід міг дізнатися про їхній хід. Проте, він би мав дуже добре знати, як функціонують органи влади в сусідньому регіоні. І тут ми бачимо, що беотархи, окрім суто військових функцій, відповідали й за формування дипломатичного курсу федерації. Окрім того, мали в своєму підпорядкуванні послів. Але найвищим органом влади регіоні було засідання усіх чотирьох рад. Очевидно,

---

дипломатичних пересторогах: беотійці могли просто боятися конфронтації з Спартою та Афінами.

¹⁹⁵В 462/1 р. до Р.Х. діяв 30-річний мир між Спартою та Аргосом. При чому останній після прийняття нейтралітету в 480 р. до Р.Х. не вів великих військових кампаній, в тому числі залишався нейтральним і після початку Пелопоннеської війни. Відповідно міг накопити серйозні людські та фінансові ресурси. Після закінчення мирного договору не було гарантії, що Аргос не прийме участі у війні. А, отже, був серйозною проблемою для Лакедемону на півострові (Можайский, 2007, с. 117).

що важливі питання зовнішньої політики, як то укладання союзів, підписання миру чи оголошення війни не проходили повз цей орган влади.

Можна сміливо стверджувати, що загалом політична структура Беотійської федерації до кінця, сформувалась за перший період Пелопоннеської війни. А Фіви, завдяки прагматичній політиці отримали контроль над 6 з 11 виборчих округів. Лідерські позиції підкріплювались почуттям етнічної ідентичності беотійського регіону. Другий етап війни мало що змінив для Беотії. Тому, з цього періоду розглянемо лише декілька епізодів, які ілюструють провідну роль Фіванського полісу в Беотії.

В 414 р. до Р.Х. в Феспіях спалахнув демократичний заколот (Buck, 1994, p. 18). Було здійснено напад на місцевих посадових осіб, але на допомогу прийшли фіванці. Частина заколотників була вбита, частина знайшла порятунок в Афінах (Thuc.6.95.2). Ця подія демонструє політичну далекоглядність Фів. Адже, пройшло майже 10 років з моменту зриття укріплень в Феспії. Очевидно, що тут були сильні демократичні тенденції. Відповідно, прагматична політика Фів щодо Феспій виглядає виправданою.

Наступний епізод, цікавий для дослідження, відбувся через рік, тобто в 413 р. до Р.Х. Афіни, на той момент, загрузли не тільки у війні на континенті, але ще й втягнулися в невдалу та виснажливу Сицилійську експедицію. Туди на підкріплення вони мали відправити фракійських найманців. Але вони занадто пізно прибули в Аттику. Фінансове становище «школи» Еллади було скрутним в той час. Тому, було прийнято рішення відправити найманців додому під проводом афінського командувача Діитрефа. Йому було наказано нанести максимальну шкоду противнику (Rockwell, 2017, p. 76). Спочатку фракійські найманці висадились в районі Танари та вчинили грабунок. Жертвою наступної висадки стало поселення Мікалесс. Воно знаходилось не на самому узбережжі, а вглибині материка¹⁹⁶. Фракіцям вдалося підійти до нього зранку непоміченими.

---

¹⁹⁶Існує ціла наукова дискусія, де саме знаходилось це поселення. Є декілька сучасних сіл, які можуть відповідати стародавньому поселенню, але з одного з них прекрасно видно узбережжя і нападники не могли дістатися до нього непоміченими. Тому є пропозиція вважати місцем

Укріплення були слабкі, а ворота, за словами Фуکیدіда, ніхто не зачиняв, не очікуючи на ворогів. В місті почалася жахлива різанина. І, якщо довіряти словам афінського історика, вчинили різню навіть в гімнасії, де зібрались діти (Thuc.7.29.2-29). Ця подія стала безпрецедентним символом жорстокості Пелопоннеської війни.

Врешті на допомогу місту з'явилися саме фіванці. Вони переслідували фракійців до самого узбережжя. Деякі з них загинули навіть не від фіванської зброї, а тому що не вмiли плавати та не змогли добратись до своїх кораблів. Фуکیدід повідомляє, що з 1300 фракійців фіванці вбили 250 чоловік. Натомість, їх втрати обмежились скромними двадцятьма пішими та кінними воїнами. Щоправда в битві загинув і фіванський беотарх Скірфонд (Thuc.7.30).

Цей випадок ще раз демонструє важливу функцію Фів, як чергової сили здатної відреагувати на небезпеку. Крім того, було висловлено цікаву гіпотезу стосовно поганої якості укріплень в Мікалессі під час війни. Така недбалість стосовно власної безпеки могла бути результатом політики Фів в попередній період війни. Вище вже згадувалось, що в перший період війни було здійснено переселення до Фів, в результаті чого вони збільшили кількість мешканців вдвічі. Можливо, так зробило і населення Мікалесса, але після підписання перемир'я в 421 р. до Р.Х. повернулись додому (Buck, 1994, p. 19). Звичайно, цю гіпотезу неможливо довести. Але вона дійсно виглядає правдоподібно. Це пояснює той факт, що за підрахунками археологів, міські мури Фів вміщали до 100 тисяч чоловік, а максимальна кількість населення не перевищували 60 тисяч чоловік¹⁹⁷. Тобто, ймовірність того, що Фіви могли ще тимчасово синоїкізувати певну кількість населення регіону – дійсно висока. Це пояснює, навіщо було будувати стіни, які охоплювали значно більшу від реальної потреби площу. Якщо гіпотеза вірна, то Фіви ще й відігравали роль такого собі акрополя цілого регіону. Безумовно, така позиція конвертувалася в політичну вагу поліса.

знаходження Мікалесса сучасне село Рітсону. До нього дійсно можна було підійти близько і не бути поміченим (Можайский, 2007, с. 129-130).

¹⁹⁷Див. вище.

І останнє з Пелопоннеської війни, що варто згадати в контексті цього дослідження, мабуть є морські битви, в яких брали участь беотійці. Так, в 406 р. до Р.Х. відбулась битва при Аргінуссах. Вона закінчилась невдало для беотійців та їхніх пелопоннеських союзників, адже афіняни перемогли (Rockwell, 2017, р. 78). Втім, Діодор повідомляє, що лівим флангом флоту командував фіванець Фрасонд (Diod.Sic.13.98.4). Беотійці та евбейці навіть довше опиралися афінському флоту, ніж правий фланг, який складався з пелопоннеського флоту (Diod.Sic.13.99.6).

Пізніше в 404 в битві при Егоспотамах серед воєначальників значиться такий собі беотійець Еріанф (Paus.10.9.9). Він також, скоріш за все, був саме фіванським беотархом (Buck, 1994, р. 23). За час Пелопоннеської війни роль флоту зросла. Держави, які раніше були сухопутними, починають виходити в море. Цей процес розвитку найбільш помітний, безумовно, в Спарті. Але і загалом аграрна та сухопутна Беотія не відставала. Вище вже зазначалось про надзвичайну тактичну гнучкість беотійських полководців. Вони радо запроваджували зміни в шикуванні гоплітського строю, використанні кінноти, винайденні осадних машин та розбудові флоту¹⁹⁸. Останнє, напевно, знаходилось в зародковому стані. Адже, через пів століття потому, Епамінонд ініціював будівництво флоту в 100 трієр для боротьби з Афінами на морі. Навіть тоді, в епоху найбільшого піднесення Беотії, їм не вистачало фінансових ресурсів для будівництва кораблів. Тоді ця проблема була вирішена з кишені перського царя (Buckler, 2008, pp. 180-198). Проте, як бачимо, вкінці VI ст. до Р.Х. беотійці зрозуміли важливість флоту. Командування ж на морі взяли на себе саме фіванські полководці.

---

¹⁹⁸Про зміни в тактиці йшлося вище, коли була описана битва при Делії: там було застосовано нове шиккування гоплітів та використання, фактично, вогнемету при штурмі укріплення. Кіннота ж, хоча й зіграла важливу роль в цій битві, загалом діяла традиційно. Проте влітку 418 р. до Р.Х. в джерелах серед беотійців згадуються гаміппи. Це піхота яка взаємодіяла з кавалерією. Пізніше така тактика застосування кінноти фіксується в битві при Мантінеї в 362 р. до Р.Х. Тобто і в застосуванні кавалерії беотійці також були новаторами (Можайский, 2007, с. 125).

Отже, друга половина Пелопоннеської війни не принесла суттєвих змін в політичну структуру Беотійської федерації. Можна лише констатувати провідну роль Фіванського полісу. Накопичені за першу половину війни політичні, людські, фінансові ресурси дозволили ефективно управляти регіоном. Фіви були своєрідною військовою черговою силою, яка в будь-якій ситуації готова швидко вийти маршем та втрутитися військово. Незалежно від того, чи це внутрішня криза, на кшталт повстання демократів в Феспіях, чи зовнішня, як це було у випадку з різаниною в Мікалессі. Командування ж на флоті фіванських полководців свідчить про накопичення ще й якісних людських ресурсів. Федеральна армія була залежною від фіванських спеціалістів, які мали більше досвіду та навичок командування, як на суші так вже і на морі.

Таким чином в період між 447 – 404 рр. до Р.Х. беотійцям вдалось звільнитись з під афінської залежності та відновити федерацію. Першопочатково Беотійський союз був відтворений на засадах рівноваги сил між найбільшими полісами регіону, де кожен мав по два голоси в спільній раді та колегії беотархів. Але в результаті Пелопоннеської війни Фівам вдалось значно посилитись та встановити контроль спочатку за голосами платейців, а потім можливо і за феспійською часткою. Фулідід прямо вказує, що Беотійська федерація вибудовувалась фіванцями, як союз заснований на спільних звичаях предків. Таким чином найсильнішому полісу вдалося політизувати почуття етнічної спільності беотійського етносу. Поступово Фіви стали й найгрізнішою військовою силою регіону, яка першою висилала війська у випадку загрози. Будівництво великого муру довколо Фів дозволило приймати місту більшу частину населення регіону. Таким чином поліс ставав своєрідним акрополем для усіх беотійців.

ВИСНОВКИ

Історія античної Греції більше відома по двох суперполісах - Афінах та Спарті, а Фіви в архаїчний та класичний період переважно залишались в тіні цих держав. Однак місто Сфінкса, як показав плин часу, мав що протиставити цим двом стовпам грецького світу, і у військово-політичному, і у культурному сенсах. Але не можливо говорити про історію Фів, не сказавши нічого про Беотію і навпаки. Зв'язок між регіоном та полісом настільки тісний, що в ньому до якоїсь міри плутались як самі елліни, так і сучасні історіографи. Що ті, що інші подекуди використовують етнікони «фіванці» та «беотійці» як синоніми. Цей зв'язок між полісом та етносом надзвичайно сильний. Обидві форми самоідентифікації та політичної структури незрозумілі сучасним людям. Хоча етнос, звісно ж, за деякими зовнішніми ознаками схожий на сучасні форми ідентичності. Це дослідження присвячене саме цьому зв'язку між ідентичністю та тими політичними формами, які з неї витворював античний світ.

Оскільки дослідження побудовано на дихотомії між ідентичністю та її політичним виявом, таким же чином слід розглядати джерельну базу для нього. Дані про беотійців та Фіви можна відшукати вже в епічних творах Гомера та Гесіода. Обидва автори, а, точніше, твори, приписувані їм, були реальністю архаїчної епохи, що, в свою чергу, дає можливість прослідкувати уявлення греків про Беотію та Фіви починаючи саме з цієї епохи. Також важливо підкреслити, що інформація добре верифікована на загальногрецький погляд у Гомера та на внутрішньобеотійський – у випадку з Гесіодом.

Світогляд стародавніх греків був наскрізно міфологічним. Важко навіть сказати чи змогли пробитися через терни міфу такі видатні мислителі як Платон та Арістотель. Тому не дивно, що ідентичність беотійців та фіванців спиралась, судячи з усього, саме на епічні міфи. Вони ж, як продукт ще дописемної, усної епохи, змінювались з плином часу. І, що дуже важливо для розуміння ідентичності стародавніх, є можливість простежити ці зміни за поезією таких ліричних поетів як Піндар та Корінна. Недоліком як епосу, так і лірики у якості джерел, є їх фрагментарний характер. Оскільки там не має повної сюжетної лінії

тієї чи іншої легенди, а зазвичай містяться лише етноніми, наприклад «кадмейці», або імена важливих героїв, таких як, наприклад, епонім регіону – «Беот». Сам сюжет міфу можна реконструювати за пізнішими міфологічними збірками Старбона, Павсанія, Аполлодора.

Для розгляду історії політичного об'єднання в якості джерел виступають твори Геродота, Фукидід, Діодора Сицилійського, анонімного історика Оксіринхського папірусу та Плутарха. Головною проблемою цієї групи джерел є те, що в більшості випадків їх авторів не цікавили Фіви чи Беотія як основний об'єкт дослідження. Тому наприклад Геродот, який зосереджував свою увагу на героях греко-перських воєн та Афінах, згадує про Фіви або в контексті військових сутичок з Аттикою, або коли це стосується присутності персів на території Беотії. Але слід віддати належне батьку історії, багато його свідчень виявляються дуже точними, а сумніви навколо його повідомлень про Беотію були розвіяні з дослідженням нових епіграфічних даних. Що ж стосується інших, то Фукидід був афінянином і загалом не приховував свого ворожого ставлення до беотійців і до фіванців особливо, але з фактологічної сторони до його праці не виникає питань: історик намагався бути максимально точним. Цього не можна сказати про Діодора, свідчення якого часто плутані, а деякі не підтверджуються абсолютно нічим. Звісно, справа не в самому авторові, а в його джерелі - Ефорі, котрий грішив тим, що переносив історичні реалії свого століття на попередні періоди. Анонімна історія з Оксіринхської оази цінна своїм повідомленням про політичну структуру Беотійської ліги. Хоча з географічних помилок, допущених автором цього тексту, стає зрозуміло, що він був погано знайомий з регіоном, однак без його повідомлення, вочевидь, ще б досі тривали наукові дискусії про те, яким був політичний устрій Беотії та чи був він взагалі.

В результаті дослідження було встановлено, що основним міфологічним наративом для беотійців був міф про міграцію. Населення регіону вважало себе прийшлим населенням, яке перебралось в Беотію з Фессалії, з батьківщини в долині Арне. Цей міф частково підтверджується: беотійський діалект належить до групи еолійських діалектів грецької мови, якими розмовляли на півночі

Еллади, в тому числі в Фессалії та Епірі. Також наявність історичного ядра міфу підтверджує й те, що багато регіональних культів, наприклад Афіни Ітонії чи Алалкомени, також розповсюджені на території Фессалії. Через комплекс доказів, які вказують на історичність міфу про міграцію, деякі дослідники починають історію Беотії саме з прибуття населення в регіон. Тобто імміграція виступає не міфологічною оповідкою, а цілковитою історичною реальністю. Однак такий погляд на проблему ранньої історії Беотії виглядає занадто наївним. Так, дослідження культів також дають нам дані, які суттєво підважують довіру до міграції як історичного факту. Деякі святилища мікенської доби пережили колапс бронзової цивілізації і продовжили відправлення культів в історичний період. Тобто частина місцевого населення була автохтонним, оскільки відправлення обрядів передається з покоління в покоління. Археологічні дослідження також не дають підстав стверджувати про якийсь різкий притік населення. Після колапсу цивілізації епохи бронзи та різкого скорочення площі поселень в гомерівський період та в епоху архаїки, населення регіону, судячи з усього, збільшувалось поступово. Що ж стосується культів, також цікавим буде перенесення вшанування Геракла з Аргосу у Фіви. Ці два міста були пов'язані спільною міфічною історією: з Аргосу до Фів йшли семеро вождів та їх нащадки - епігони. І якщо слідувати тієї ж логіки, що й з міфом про міграцію беотійців та перенесенням культів з Фессалії, то можна прийти до висновку, що населення переселялось в регіон не тільки з півночі, але й з півдня. Те саме стосується і культів запозичених зі сходу: маємо традицію про заснування Фів фінікійським героєм Кадмом.

Тож, можемо зробити два висновки. Перший - це оголосити Беотію областю, що абсорбувала мігрантів з різних регіонів Еллади та Близького Сходу. Вочевидь, до цього можна додати, що хвиля переселенців з півночі була найбільшою, саме тому в честь їх героя епоніма «Беота» було названо область. Цей шлях виглядає доволі спекулятивним. Другий - це розглядати міф про міграцію як наративну стратегію певної групи людей. Врешті-решт, на території регіону саме вона виявилась успішною, адже для всього населення це було

частиною їх уявного минулого. Міф про міграцію робив їх колективом зі спільною культурою, релігійними практиками, пояснював місце серед інших грецьких етносів. Тому значно важливіше знайти відповідь на питання, коли виник цей міф, аніж битись над питанням наскільки міграція була історичним явищем.

Структуровано та докладно розповідає нам про міграцію беотійців Фукідід. Але сюжет сходить до епічних творів Іліади та поем, що приписують Гесіоду. Вже там згадане легендарне поселення Арне та Беот, котрий, судячи з усього, і здійснив акт переселення. Цікаво те, що антропоморфізм греків був буквально у всьому. І свої етноси вони зводили до конкретних героїв, а все населення було як би його нащадками пов'язаними кровним, біологічним походженням. Детальний текстологічний аналіз Іліади демонструє важливе значення Арне та Беота, статус якого відповідає Агамемнону, який очолював все грецьке військо. Звичайно сумнівно, що епонім регіону був настільки важливим для всіх еллінів, скоріше за все в епос потрапили саме місцеві оповідки, з відповідними для регіону епітетами, які свідчили про високий статус епоніма. Таким чином міфологічна традиція про міграцію сходить до архаїчного часу. Оскільки датування Гомера та Гесіода носить проблемний характер, можна стверджувати, що міф про міграцію беотійців сформувався до кінця VII, найпізніше – на початку VI ст. до Р.Х.

Однак загалом відомо, що основним соціальним та політичним феноменом античної Греції був поліс. Звісно, не виключенням була й Беотія. Тут, окрім Фів, знаходився ряд серйозних полісних центрів таких як Орхомен, Феспії, Короней, Танагра, тощо. Тому цікавим з наукової точки зору є співіснування етнічної та полісної ідентичності. Для розгляду даного питання певну інформацію надають матеріали епіграфіки. Беотійський етнікон на храмових посвятах почав активно використовуватись з останньої чверті VI ст. до Р.Х. На цей же час припадають посвяти беотійських полісів, що засвідчують військові дії між ними всередині регіону. Тобто приналежність до одного етносу не убезпечувала від військового конфлікту з співплемінниками. Також є два важливих епіграфічних документи:

на одному Епіддалос підписується як беотієць з Орхомена, інший же засвідчує, що феспійці змогли уникнути штрафу, який був накладений на усіх беотійців. Ці свідчення доводять те, що дві ідентичності знаходились у певному балансі та доповнювали одне одного. Поліс, в очах греків, цілком мав право на політичну самостійність, однак від цього не переставав бути беотійським містом. Тобто етнікон «беотієць» слід розуміти в першу чергу як поняття культурне, а не політичне.

Фіванський поліс не вирізнявся якимось особливим положенням в беотійському міфологічному наративі, оскільки головним етнічним топонімом там було поселення Арне. Фізично такого місця не існувало в архаїчну чи класичну добу, всі ж поліси регіону були у рівновіддаленому положенні відносно цього етнічного уявного центру. Сам по собі фіванський цикл міфів мав вагоме значення навіть у панеллінському масштабі. Цікаво й те, що вже в архаїчну добу Фіви мали два топоніми та дві історії заснування, які потім сплелись в одну. Одна - історія заснування міста Кадмом, інша - братами Амфіоном та Зетом. Друга має за основу, судячи з усього, індоєвропейську традицію, оскільки патерн заснування Фів той самий, що й Риму - два брати обносять місто муром. Певні елементи цього міфу перекочували до історії з заснування Кадмом. Його нащадка Едіпа було наказано малюком віддати на поталу диким звірам, але він був дивовижним чином врятований, так само як це сталось із Ромулом та Ремом. Але заснування Фів Кадмом та Амфіоном і Зетом - дві різні історії. Таким чином наочно видно конкуренцію міфологічних наративів, навіть в межах одного полісу.

Хоча Фіви не мали ніякого привілейованого становища в беотійському міфі, таке положення справ їх, скоріш за все, не влаштовувало. Для того щоб укріпити своє місце в культурному просторі була використана ритуальна поезія. Важливою роль у міфі грає генеалогія, оскільки вона визначає місце того чи іншого героя, або бога відносно інших. У випадку з епонімами етносів це ще й визначає відношення етносів один до одного. Ступінь спорідненості героя-засновника заміняє колективу його історичну пам'ять. Міф, що формує почуття

спільної ідентичності, переписати, судячи з усього, не можливо, але можливо розширити генеалогію та інкорпорувати туди героїв. Так, ритуальна поезія підходить для цього дуже добре, оскільки ім'я та історію нового персонажа будуть повторювати з року в рік, а через певний час він уже буде гармонічною складовою потрібної генеалогії. Саме так Піндар увів фіванського героя Тенероса, пов'язавши його з панбеотійським культом Посейдона в Онхесті. А поетеса з Танагри Корінна пішла ще далі: у Фів з'являється новий засновник Огіг, який був сином Беота. Таким чином, очевидно, культурна роль міста підвищувалась. Вочевидь, місце Фів у системі етнічної ідентичності беотійців мало велике значення, інакше у введенні до генеалогії нових героїв не було ніякого сенсу.

Федеральні політичні структури в Беотії почали складатись в кінці VI ст. до Р.Х. На чолі цього процесу стояли Фіви. Раннє політичне об'єднання полісів регіону погано атестується в джерелах. З кінця XIX ст. головним доказом існування федерації в Беотії вважався початок карбування монети з спільним регіональним символом беотійського щита. На одній із ранніх серій цих монет також були вибиті назви полісів, які їх виробляли. Це дуже зручно, оскільки гроші не тільки вказували час появи об'єднання полісів, а й перших його членів. Втім новітні дослідження з античної нумізматики стверджують, що карбування мало безліч причин, від суто економічних до культурних. Не завжди спільне виробництво грошей було політичним актом. Таким чином монета сама по собі більше не може бути підставою стверджувати про появу спільних політичних структур в Беотії. Однак у Геродота є повідомлення про те, що Беотія в кінці VI ст. до Р.Х. вела військові дії проти Афін через пограничне містечко Платеї. Батько історії також повідомляє про те, що Фіви, Танагра, Коронеї та Феспії ведуть війни разом на регулярній основі. Всі ці міста також приймали участь в карбуванні монети з спільним символом і їх можна вважати початковим ядром союзу. Про участь інших полісів не можна говорити не спираючись на спекуляції.

Вже в епоху греко-перських воєн зафіксована поява беотархії як спільної політичної інституції. Раніше повідомлення про них у Геродота часто відкидалось як анахронізм, але нещодавно був відкритий епіграфічний документ з згадкою беотархів, який реабілітував батька історії в очах скептиків. Однак слід зазначити, що ні принцип комплектування, ні повноваження цієї магістратури не відомі. В епіграфічному документі вони давали привілей за заслуги, а у Геродота – наказували дати перському війську провідників.

Греко-перські війни закінчились невдало для Фів. Після поразки під Платеями грецьке військо осадило місто та змусило здатись лідерів олігархічної проперської партії. Хоча інші поліси регіону не постраждали, беотійців клеймили як зрадників грецької справи. Не відомо чи існували якісь політичні союзні структури в період після Платейської битви. Деякі дослідники вважають, що Беотійський союз продовжив існувати з центром у Танагрі, куди в цей час перемістилось карбування монети. Прямих доказів існування будь-яких політичних структур втім немає.

Беотійський союз був відновлений вже після звільнення з-під залежності Афін у 447/6 р. до Р.Х., коли закінчився десятирічний період контролю Аттики над Беотією. Завдяки повідомленню Оксіринхського історика нам добре відомий федеративний устрій регіону. Беотія ділилась на 11 округів, кожний з яких обирав одного беотарха та шістьдесят членів союзної ради, котра займалась ратифікацією усіх важливих рішень. Кожен з округів виставляв одну тисячу гоплітів та сто вершників до спільного війська. Через те, що розміри міст були різними, деякі поліси отримали більше повноважень. Так, Фіви мали чотири голоси, два за себе та два за Платеї, Феспії та Орхомен також мали по два голоси. Оскільки Платеї були приєднані до Фів в результаті Пелопоннеської війни, можливо вони певний час до того були членом союзу та мали два голоси. Таким чином конституція Беотії була влаштована по принципу рівноваги впливу найсильніших полісів регіону. Хоча ми не знаємо якогось установчого з'їзду, федеративний устрій регіону влаштований на раціональних засадах. В Фівах в цей час діяв гурток піфагорейців і можливо вони мали певний вплив на устрій

союзу. Так, в кожний округ входило від одного до п'яти полісів, а шістдесят членів ради якраз зручно діляться на будь-яке з цих чисел. Звичайно, вплив піфагорейців лишається гіпотезою, але політична математика та раціоналізаторство простежується в політичній структурі Беотійського союзу.

Пелопоннеська війна була блискуче використана Фівами для посилення своїх позицій в середині Беотійського регіону. Спочатку до фіванського округу були інкорпоровані Платеї, населення сателітів цього полісу було переселене до центру. Потім розбивши Афінян у битві при Деліях, Фіви звинуватили Феспії в атицизмі та зрили стіни. Скоріш за все після цієї акції вони отримали контроль над шістьма з одинадцяти округів федерації. Перемога при Деліях була використана ще й для комеморації, оскільки було засновано фестиваль вшанування цієї битви. Також слід відзначити, що Пелопоннеська війна принесла багато нових прийомів ведення війни. Дуже важливою стала швидка мобілізація сил. Оскільки союзне військо збиралось повільно, Фіви стали своєрідною черговою силою в регіоні. Вони могли швидко реагувати на загрозу в будь-якій частині, через своє географічне розташування в центрі. Місто стало й акрополем регіону, оскільки за його стінами могла укритись більша частина населення Беотії. В кінці ж війни фіванські беотархи вже командували флотом. Таким чином роль Фіванського полісу в Беотії надзвичайно зросла за роки Пелопоннеської війни.

Отже підсумовуючи слід сказати, що Фіви в класичну добу намагались політизувати почуття етнічної ідентичності беотійців, що безумовно було їм вигідно, оскільки всередині регіону вони були найсильнішим полісом, а підпорядкувавши собі область, могли вже створити конкуренцію Афінам та Спарті. Ті ж поліси, які протиставляли почуттю етнічної єдності політичну самостійність, були примушені бути беотійцями силою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Hdt. –

Herodotus (Author), Godley, A. D. (Ed.) (1920). *Herodotus. Loeb classical library.*
Cambridge: Harvard University Press; London: W. Heinemann.

Геродот (1972). *История: В 9 книгах. Перевод и примечания. Г. А. Стратановского.*
Ленинград: Наука.

Thuc. –

Thucydides (Author), Jones, H. S., & Powell, J. E. (Eds.) (1942). *Thucydides. Historiae in two volumes.* Oxford: Oxford University Press.

Thucydides (Author), Crawley, R. (Ed.) (1910). *The Peloponnesian War.* London: J. M. Dent; New York: E. P. Dutton.

Thucydides (Author), Hornblower, S. (Ed.) (1991-2009). *A Commentary on Thucydides: Volume I – III.* Oxford: Oxford University Press.

Фукидид (1915). *История. Перевод и примечания Мищенко Ф. С. Жебелев С. А.*
Москва: Издательство М. и С. Сабашниковых.

Hell. Oxyr. –

McKechnie, P. R., & Kern, S. J. (Eds.) (1988). *Hellenica Oxyrhynchia (Aris & Phillips Classical Texts).* Liverpool: Liverpool University Press.

Bartoletti, V. (Ed.) (1959). *Hellenica Oxyrhynchia.* Lipsiae: Teubner;.

Аноним из Оксирина (2000). *Ксенофонт. Греческая история. Перевод с С. Я. Лурье.* Санкт-Петербург: Алетейя.

Diod. Sic. –

Diodorus Siculus (1989). *Diodorus of Sicily in Twelve Volumes with an English Translation by C. H. Oldfather. Vol. 4-8.* Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.

Diodorus Siculus (Author), Bekker, I., Dindorf, L., Vogel, & Fischer, K. T. (Eds.) (1903-1906). *Diodori Bibliotheca Historica, Vol 4-5.* Leipzig: B. G. Teubneri.

Диодор Сицилийский (2000). *Книга XI-XII. Перевод В. М. Строгоцкого.* Санкт-Петербург: Алетея.

Diodorus Siculus (Author), Green, P. (Ed.) (2006). *Diodorus Siculus, books 11–12.37.1: Greek history 480 – 431 b.c., the alternative version. (Translated, with introduction and commentary by Peter Green).* Austin: University of Texas Press.

Paus. –

Pausanias (1903). *Pausaniae Graeciae Descriptio, 3 vols.* Leipzig: B. G. Teubner.

Pausanias (1918). *Pausanias Description of Greece with an English Translation by W. H. S. Jones, Litt. D., and H. A. Ormerod, M.A., in 4 Volumes.* Cambridge: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

Павсаний (1939-1940). *Описание Эллады в переводе С. П. Кондратьева. В 2-х т.* Москва: Искусство.

Apollod.-

Apollodorus (1921). *Apollodorus, The Library, with an English Translation by Sir James George Frazer, F.B.A., F.R.S. in 2 Volumes.* Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

Аполлодор (1972). *Аполлодор. Мифологическая библиотека. Перевод В. Г. Боруховича.* Ленинград: Наука.

Strabo. -

Strabo (Author), Meineke, A. (Ed.) (1877). *Strabonis Geographica*. Leipzig: B.G. Teubner.

Strabo (Author), Jones H. L. (Ed.) (1924). *The Geography of Strabo*. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.

Страбон (1964). *География. Перевод Г. А. Стратановского под общей редакцией проф. С. Л. Утченко*. Москва: «Наука».

Pind. –

Pindar (1937). *The Odes of Pindar including the Principal Fragments with an Introduction and an English Translation by Sir John Sandys, Litt.D., FBA*. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

Pindar (2007). *The Complete Odes. Translated by Anthony Verity*. Oxford: Oxford University Press.

Пиндар (Ав.), Вакхилид (Ав.), Петровский, Ф., Гаспаров, М. (Ред.) (1980). *Оды. Фрагменты*. Москва: Наука.

Front.Strat. –

Frontinus (Author), McElwain, M. B. (Ed.) (1925). *Frontinus. The Stratagems and the Aqueducts of Rome. With an English translation by Charles E. Bennett. (Loeb Classical Library)*. London: William Heinemann; New York: G. P. Putnam's Sons.

ФРОНТИН (1996). *Фронтин, Секст Юлий. Военные хитрости (Стратегемы)*. Перевод А. Б. Рановича. Санкт-Петербург: Алетейя.

Polyaen. –

Polyaeni (Author), Woelfflin, E., & Melber, I. (Eds.) (1887). *Polyaeni Strategematon*.
Lipsiae: Teubner.

Полиэн (Ав.), Нефедкина, А. К. (Ред.) (2002). *Полиэн. Стратегемы*. Санкт-Петербург: Евразия.

Aristot. Pol.-

Aristotle (Author), Ross, W. D. (Ed.) (1957). *Aristotle's Politica*. Oxford: Clarendon Press.

Aristotle (1944). *Aristotle in 23 Volumes, Vol. 21, translated by H. Rackham*. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

Аристотель (Ав.), Доватур, А. И., & Кессиди, Ф. Х. (1983). *Аристотель. Сочинения*: В 4 т. Т. 4. Перевод С. А. Жебелева. Москва: Мысль.

Ps.Xen.Const.Ath. –

Xenophon (Author), Marchant, E. C. (Ed.) (1920). *Xenophontis opera omnia, vol. 5*. Oxford: Clarendon Press.

Xenophon (Author), Marchant, E. C. (Ed.) (1984). *Xenophon in Seven Volumes, 7*. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.

Аристотель (1937). *Афинская полития*. Перевод С. И. Радцига. 2-е изд. Москва: Государственное социально-экономическое издательство.

Plut. –

Plutarch (1917). *Plutarch's Lives with an English Translation by Bernadotte Perrin*. Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

Plutarch (Author), Bernardakis, G. N. (Ed.) (1893). *Plutarchi Chaeronensis Moralia*. Lipsiae: Teubner.

Plutarch (Author), Goodwin, W. W. (Ed.) (1874). *Plutarch's Morals. Translated from the Greek by several hands.* Cambridge: Press Of John Wilson and son.

Плутарх (Ав.), Аверинцев, С. С. (Ред.) (1994). *Сравнительные жизнеописания в двух томах.* Москва: Наука.

Плутарх (1947). О злокозненности Геродота. Перевод С. Я. Лурье. В С. Я. Лурье, *Геродот* (с. 161-202). Москва-Ленинград: Издательство Академии наук СССР.

Arist. –

Aristophanes (Author), Hall, F. W., & Geldart, W. M. (Eds.) (1907). *Aristophanes Comoediae, vol. 2.* Oxford: The Clarendon Press.

Aristophanes (1928). *Aristophanes: The Eleven Comedies (in two volumes).* New York: Horace Liveright.

Аристофан (1983). Аристофан. Комедии. Том 1. Перевод В. Ярхо. Москва: Искусство.

Plat. -

Plato (Author), Burnet, J. (Ed.) (1903). *Platonis Opera.* Oxford: Oxford University Press.

Plato (1967-1968). *Plato in Twelve Volumes, Vols. 10 & 11 translated by R. G. Bury.* Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

Платон (Ав.), Лосев, А. Ф., Асмус, В. Ф., & Тахо-Годи, А. А. (Ред.) (1994). Платон. Собрание сочинений в 4-х томах. Том 4. Перевод А. Н. Егунова. Москва: Мысль.

Hom. II. –

Homer (1920). *Homeri Opera in five volumes.* Oxford: Oxford University Press.

Homer (1924). *Homer. The Iliad with an English Translation by A.T. Murray, Ph.D. in two volumes.* Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.

Гомер (1990). *Илиада. Перевод Н. И. Гнедича.* Ленинград: Наука.

Od. –

Homer (1919). *Homer. The Odyssey with an English Translation by A.T. Murray, Ph.D. In two volumes.* Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.

Гомер (1949). *Гомер. Илиада. Перевод В. В. Вересаева.* Москва-Ленинград: Государственное Издательство Художественной Литературы.

Hes. –

Theog. Aspis. WD. MW:

Hesiod. (1914). *Hesiod. The Homeric Hymns and Homeric with an English Translation by Hugh G. Evelyn-White. Theogony.* Cambridge, MA: Harvard University Press; London: William Heinemann Ltd.

Hesiod (Author), Merkelbach, R., & West, M. L. (Eds.) (1967). *Fragmenta Hesiodica.* Oxford: The Clarendon Press.

Гаспаров, М. Л. (Ред.) (1999). *Эллинские поэты VIII—III вв. до н.э.* Москва: Ладомир.

Гесиод (Ав.), Ильинская, Л. С., Немировский, А. И., Цыбенко, О. П., & Ярхо, В. Н. (Ред.) (2001). *Гесиод. Полное собрание текстов. Поэмы, фрагменты.* Перевод В. Вересаева и О. Цыбенко. Москва: Лабиринт.

Ap. Rhod. -

Apollonius Rhodius (Author), Merkel, R., & Keil, H. (Eds.) (1854). *Apollonii Argonautica*. Leipzig: Teubner.

Аполлоний Родосский (2001). *Аполлоний Родосский. Аргонавтика. Перевод и примечания Н. А. Чистяковой*. Москва: Ладомир-Наука.

Solia eis Lycophroon-

Isaac Tzetzes (Author), Scaliger, J. J. (Ed.) (1811). *Isaakiou kai Iōannou tou Tetzou Scholia eis Lykophrona*. Lipsiae: Sumtibus F.C.G. Vogelii.

Steph. Byz. –

Stephanos Byzantios (Author), Meineke, A. (Ed.) (1849). *Stephani Byzantii Ethnicorum quae supersunt*. Berolini: impensis G. Reimeri.

Aesch. Seven –

Aeschylus (1926). *Aeschylus, with an English translation by Herbert Weir Smyth, Ph. D. in two volumes. 1. Seven Against Thebes*. Cambridge: Cambridge, Mass., Harvard University Press; London: William Heinemann, Ltd.

Эсхил (1989). *Семеро против Фив. Перевод В. И. Иванова, А. И. Пиотровского*. Москва: Издательство «Наука».

Есхїл (1990). *Трагедії. Переклад з давньогрецької А. Содомори та Бориса Тена. Передмова А. Содомори*. Київ: Дніпро.

Soph. –

Софокл (1989). *Трагедії. Переклад з давньогрецької А. Содомори та Бориса Тена. Передмова А. Білецького*. Київ.: Дніпро.

FGrHist –

Jacoby, F. (1995). *Die Fragmente der Griechischen Historiker. Volume 1*. Boston, Leiden:
Brill.

SEG –

Supplementum Epigraphicum Graecum

FD –

Fouilles de Delphes

NIO –

Neue Inschriften von Olympia

REG –

Revue des études grecques

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Alcock, S., Cherry, J., & Elsner, J. (2001). *Pausanias Travel and Memory in Roman Greece*. Oxford: Oxford University Press.
- Anderson, J. K. (1995). The Geometric Catalogue of Ships. In J. B. Carter, S. P. Morris (Eds.), *The Ages of Homer: A Tribute to Emily Townsend Vermeule* (pp. 494-759). Austin: University of Texas Press.
- Aravantinos, V. (1987). Mycenaean place-names from Thebes: the new evidence. *Minos*, 20(2), 33-40.
- Aravantinos, V. (2010). *The Archaeological Museum of Thebes*. Athens: John S. Latsis public benefit Foundation.
- Aravantinos, V. L. (1987). The Mycenaean inscribed sealings from Thebes: preliminary notes. In P. Ilievski & L. Crepajac (Eds.), *Tractata Mycenaea. Proceedings of the Eighth International Colloquium on Mycenaean Studies, Ohrid, 15-20 September 1985* (pp. 13-27). Skopje: Macedonian Academy of Sciences and Arts.
- Aravantinos, V. L. (2006). A New Inscribed Kioniskos from Thebes. *The Annual of the British School at Athens*, 101, 369-377.
- Aravantinos, V. L., Godart, L., & Sacconi, A. (2001). *Thèbes: Les tablettes en linéaire B de la Odos Pelopidou, édition et commentaire*. Pisa, Rome: Istituti editoriali e poligrafici internazionali.
- Athanasios, K. V. (2017). Understanding Settlements in Byzantine Greece: New Data and Approaches for Boeotia, Sixth to Thirteenth Century. *Dumbarton Oaks*, 71, 127-173.

- Bakhuizen, S. C. (1994). Thebes and Boeotia in the Fourth Century B. C. *Phoenix*, 48(4), 307-330.
- Bakker, E. J., De Jong I. J. F., & Van Wees, H. (Eds.) (2002). *Brill's Companion to Herodotus*. Boston, Leiden: Brill.
- Beck, H., & Buckler, J. (2008). *Central Greece and the Politics of Power in the Fourth Century B.C.* Cambridge: Cambridge University Press;
- Beck, H., & Ganter, A. (2015). Boiotia and the Boiotian Leagues. In H. Beck, P. Funke (Eds.), *Federalism in Greek Antiquity* (pp. 132-157). Cambridge: Cambridge University Press.
- Beck, M. (Ed.) (2014). *A Companion to Plutarch*. Hoboken: Blackwell Publishing.
- Beck, H., & Funke, P. (2015). *Federalism in Greek Antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berman, D. W. (2004). The Double Foundation of Boiotian Thebes. *Transactions of the American Philological Association*, 134(1), 1-22.
- Berman, D. W. (2010). The Landscape and Language of Korinna. *Greek, Roman, and Byzantine Studies*, 50, 41-62.
- Berman, D. W. (2015). *Myth, literature and the creation of the topography of Thebes*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bintliff, J. L. (1996). The archaeological survey of the Valley of the Muses and its significance for Boeotian History. In A. Hurst , A. Schachter (eds.) *La montagne des Muses* (pp. 193-224). Geneva: Librairie Droz.
- Bintliff, J. L. (1999). Pattern and process in the city landscapes of Boeotia, from Geometric to Late Roman times. In M. Brunet (Ed.), *Territoires des cités*

- grecques. Actes de la table ronde internationale organisée par l'École Française d'Athènes (BCH Suppl. 34)* (pp. 15-33). Athens: École française d'Athènes; Paris: diff. de Boccard.
- Bintliff, J. L., & Sondgrass, A. M. (1985). The Cambridge/Bradford Boeotian Expedition: The First Four Years. *Journal of Field Archaeology*, 12(2), 123-161.
- Bonner, R. J. (1910). The Boeotian Federal Constitution. *Classical Philology*, 5(4), 405-417.
- Botsford, G. W. (1910). The Constitution and Politics of the Boeotian League. *Political Science Quarterly*, 25(2), 271-296.
- Bowra, C. M. (1964). *Pindar*. Oxford: Clarendon Press.
- Buck, R. J. (1979). *A History of Boeotia*. Edmonton, Alberta: University of Alberta.
- Buck, R. J. (1994). *Boiotia and the Boiotian League, 432 – 371 B.C.* Edmonton, Alberta: University of Alberta Press.
- Buckler, J. (1978). Plutarch on the Trials of Pelopidas and Epameinondas (369 B. C.). *Classical Philology*, 73(1), 36-42.
- Buckler, J. (1980). The alleged Theban-Spartan alliance of 386 bc. *Eranos*, 78, 179-185.
- Buckler, J. (1980). *The Theban Hegemony, 371–362 BC*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Buckler, J. (1993). Epameinondas and Pythagoreanism. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 42(1), 104-108.
- Buckler, J. (1996). The Battle of Koroneia and its Historiographical Legacy. *Boeotia Antiqua*, 6, 59-72.

- Buckler, J. (2000). The phantom “Synedrion” of the Boiotian Confederacy (378 - 335 bc). In P. Flensted-Jensen, T. H. Nielsen, & L. Rubinstein (Eds.), *Polis and Politics: Studies in Ancient Greek History presented to Mogens Herman Hansen on his Sixtieth Birthday* (pp. 431 – 460). Copenhagen: Museum Tusulanum Press.
- Budelmann, F. (Ed.). (2009). *The Cambridge companion to Greek lyric*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cartledge P., & Spawforth, A. (2002). *Sparta and Lakonia. A regional history 1300-362 BC*. London, New York: Routledge.
- Catling, H. W., & Millet, A. (1969). The Theban stirrup-jars: questions and answers. *Archaeometry*, 11, 3-20.
- Cawkwell, G. (2001). *Thucydides and the peloponnesian war*. London, New York: Routledge.
- Cawkwell, G. L. (1972). Epaminondas and Thebes. *The Classical Quarterly, New Series*, 22(2), 254-278.
- Chadwick, J. (1970). Linear B Texts from Thebes. *Minos: Revista de Filología Egea*, 10(1), 115-137.
- Cloch e, P. (1952). *Th ebes de B eotie, des origines   la conqu ete romaine*. Namur: Facult es Universitaires.
- Collins, D. (2006). Corinna and Mythological Innovation. *The Classical Quarterly, New Series*, 56(1), 19-32.
- Cook, M. (1988). Ancient Political Factions: Boiotia 404 to 395. *Transactions of the American Philological Association*, 118, 57-85.

- Deger-Jalkotzy, S., & Lemos, I. S. (Eds.) (2006). *Ancient Greece: From the Mycenaean Palaces to the Age of Homer*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Del Freo, M. (2009). The Geographical Names of the Linear B Texts from Thebes. *Pasiphae: Rivista di Filologia e Antichità*, 3, 41-67.
- Demakopoulou, K. (1988). Glypha (or Vlichia), Chalkis: a major Mycenaean settlement on the Boiotian shore near Aulis. *Teiresias. Appendix: Boeotica*, 18, 1-18.
- Demakopoulou, K., & Konsola, D. (1981). *Archaeological Museum of Thebes*. Athens: General Direction of Antiquities and Restoration.
- Demand, N. (1982). *Thebes in the Fifth Century. Heracles Resurgent*. Routledge.
- Den Adel, R. L. (1983). Apollo's Prophecies at Delos. *The Classical World*, 76(5), 288-290.
- Devoto, J. G. (1992). The Theban Sacred Band. *The Ancient World*, 23, 3-19.
- Dewald, C., & Marincola, J. (Eds.) (2006). *The Cambridge Companion to Herodotus*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Diller, A. (1935). The Text History of the Bibliotheca of Pseudo-Apollodorus. *Transactions and Proceedings of the American Philological Association*, 66, 296-313.
- Dowden, K., & Livingstone, N. (Eds.) (2011). *A companion to Greek mythology*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Drews, R. (1962). Diodorus and His Sources. *The American Journal of Philology*, 83(4), 383-392.

- Ducat, J. (1973). La confédération béotienne et l'expansion thébaine à l'époque archaïque. *Bulletin de correspondance hellénique*, 97, 59-73.
- Ducat, J. (1994). *Les Pénestes de Thessalie*. Paris: Université de Besançon.
- Dueck, D. (Ed.) (2017). *The Routledge Companion to Strabo*. London, New York: Routledge.
- Dueck, D., Lindsay, H., & Potheary, S. (Eds.) (2005). *Strabo's cultural geography. The Making of a Kolossourgia*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Duff, T. (1999). *Plutarch's Lives Exploring Virtue and Vice*. Oxford: Oxford University Press.
- Edwards, R. B. (1979). *Kadmos the Phoenician: A Study in Greek Legends and the Mycenaean Age*. Amsterdam: Hakkert.
- Faraone, C. A. (1996). Taking the "Nestor's Cup Inscription" Seriously: Erotic Magic and Conditional Curses in the Earliest Inscribed Hexameters. *Classical Antiquity*, 15(1), 77-112.
- Farinetti, E. (2009). *Boeotian Landscapes: A GIS-Based Study for the Reconstruction and Interpretation of the Archaeological Datasets of Ancient Boeotia*. (Doctoral Thesis). Faculty of Archaeology, Leiden University, Leiden.
- Fehling, D. (1971). *Die Quellenangaben bei Herodot Studien z. Erzählkunst Herodots*. Berlin: De Gruyter.
- Forsdyke, S., Foster, E., & Balot, R. (Eds.) (2017). *Oxford Handbook of Thucydides*. Oxford: Oxford University Press.
- Fossey, J. M. (1988). *Topography and Population of Ancient Boiotia*. Chicago: Ares.

- Fossey, J. M. (2014). *Epigraphica Boeotica II: Further Studies on Boiotian Inscriptions*. Leiden: Brill.
- Fossey, J. M. (2019). *Boiotia in Ancient Times*. Boston, Leiden: Brill.
- Gantz, P. T. (1993). *Early Greek Myth. A Guide to Literary and Artistic Sources*. Baltimore, London: The Johns Hopkins University Press.
- Gartland, S. D. (2012). *Geography and History in Boiotia c. 550-335 BC*. (Doctor`s of philosophy thesis). Department of Classics, University of Leeds, Leeds.
- Gartland, S. D. (2013). The Electrum Coinage of Thebes. *The Numismatic Chronicle*, 173, 23-32.
- Gartland, S. D. (2016). *Boiotia in the fourth century B.C*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Gerber, D. E. (Ed.) (1997). *A Companion to the Greek Lyric Poets*. Leiden, New York, Koln: Brill.
- Giannakis, G., Crespo, E., & Filos, P. (Eds.) (2018). *Studies in Ancient Greek Dialects: From Central Greece to the Black Sea*. Berlin, Boston: De Gruyter.
- Goldman, H. (1931). *Excavations at Eutresis in Boeotia*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Green, P. (1996). *The Greco-Persian Wars*. Berkeley: University of California Press.
- Griffith, M. (1983). Personality in Hesiod. *Classical Antiquity*, 2(1), 37-65.
- Guillon, P. (1948). *La Béotie antique*. Paris: Les Belles Lettres.
- Hall, J. M. (1997). *Ethnic identity in Greek antiquity*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Hamel, D. (1998). *Athenian Generals: Military Authority in the Classical Period*. New York: Brill.
- Hammond, N. G. L. (2000). Political Developments in Boeotia. *The Classical Quarterly, New Series*, 50(1), 80-93.
- Hansen, M. H. (2006). *Polis. An Introduction to the Ancient Greek City-State*. New York, Oxford: Oxford University Press.
- Hansen, M. H. (Ed.) (1993). *The Ancient Greek City-State*. Copenhagen: Munksgaard.
- Hansen, M. H., & Nielsen T. H. (2004). *An inventory of archaic and classical poleis*. Oxford: Oxford University Press.
- Hanson, V. (1988). Epameinondas, the Battle of Leuktra (371 B.C.), and the "Revolution" in Greek Battle Tactics. *Classical Antiquity*, 7(2), 190-207.
- Hanson, V. D. (2005). *A war like no other: how the Athenians and Spartans fought the Peloponnesian War*. New York: Random House.
- Hard, R. L. (2020). *The Routledge handbook of Greek mythology. Partially based on H.J. Rose's A Handbook of Greek Mythology*. London: Routledge, Taylor & Francis.
- Head, B. V. (1881). *On the Chronological Sequence of the Coins of Boeotia*. London: Rollin & Feuardent.
- Henderson, W. J. (1995). Corinna of Tanagra on poetry. *Acta Classica*, XXXVIII, 29-41.
- Hepworth, R. (1998). The 4th Century BC Magistrate Coinage of the Boiotian Confederacy. *Nomismatika Chronika*, 17, 61-96.

- Hornblower, S. (2011). *The Greek world 479–323 bc*. Abingdon, New York: Routledge.
- Hornblower, S. (2011). *Thucydidean Themes*. Oxford: Oxford University Press.
- Hunter, R. (2005). *The Hesiodic Catalogue of Women: Constructions and Reconstructions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Iakovidis, S. E. (2001). *Gla and the Kopais in the 13th Century B.C.* Athens: Archaeological Society at Athens.
- Jacobs, S. G. (2018). *Plutarch's Pragmatic Biographies: Lessons for Statesmen and Generals in the Parallel Lives*. Boston, Leiden: Brill.
- Jacoby, F. (1913). Herodotos. In W. Kroll (Ed.), *Paulys Real-Encyclopädie der classischen Altertumswissenschaft*, supp. II. (pp. 205–520). Stuttgart: Buchhandlung J. B. Metzler.
- Janko, R. (2007). *Homer, Hesiod and the Hymns: Diachronic Development in Epic Diction (Cambridge Classical Studies)*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kagan, D. (1969). *The Outbreak of the Peloponnesian War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kagan, D. (1974). *The Archidamian War*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kagan, D. (1981). *The Peace of Nicias and the Sicilian Expedition*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kagan, D. (1987). *The Fall of the Athenian Empire*. Ithaca: Cornell University Press.
- Kenens, U. (2011). The Sources of Ps.-Apollodorus' Library: A Case Study. *Quaderni Urbinati di Cultura Classica*, 97, 129-146.

- Keramopoulos, A. D. (1917). Thēbaïka. *Archaiologikon Deltion*, 3, 1-503.
- Kilinski, K. (1990). *Boeotian Black Figure Vase Painting of the Archaic Period*. Mainz am Rhein: Von Zabern.
- Kilinski, K. II (1992). Teisias and Theodoros: East Boiotian Potters. *Hesperia*, 61, 253-263.
- Kilinski, K. II (2005). In Pursuit of the Boeotian Cantharus. *Ancient World*, 36, 176-212.
- Kitto, H. D. F. (2002). *Greek Tragedy. A literary study*. New York, London: Routledge.
- Kivilo, M. (2010). *Early Greek Poets' Lives. The Shaping of the Tradition*. Leiden, Boston: Brill.
- Kõiv, M. A. (2011). Note on the dating of Hesiod. *The Classical Quarterly New Series*, 61(2), 355-377.
- Kowalzig, B. (2007). *Singing for the Gods: Performances of Myth and Ritual in Archaic and Classical Greece*. Oxford: Oxford University Press.
- Kühr, A. (2006). *Als Kadmos nach Boiotien kam: Polis und Ethnos im Spiegel thebanischer Gründungsmythen*. Stuttgart: Franz Steiner.
- Larsen, J. A. O. (1960). Orchomenus and the Formation of the Boeotian Confederacy in 447 B.C. *Classical Philology*, 55(1), 9-18.
- Larson, S. L. (2007). *Tales of Epic Ancestry: Boiotian Collective Identity in the Late Archaic and Early Classical Periods. Historia: Einzelschriften*. Stuttgart: Franz Steiner Verlag.
- Lazenby, J. F. (2004). *The Peloponnesian War: A Military Study*. London, New York: Routledge.

- Lee, C., & Morley, N. (Eds.) (2015). *A Handbook to the Reception of Thucydides*. New York: John Wiley & Sons, Ltd.
- Lefkowitz, M. R. (2012). *The Lives of the Greek Poets. Second Edition*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press.
- Londey, P. (2015). Making up Delphic History - The 1st Sacred War revisited. *Chiron*, 45, 221-238.
- Luraghi, N. (Ed.) (2001). *The Historian's Craft in the Age of Herodotus*. Oxford: Oxford University Press.
- Macdonald, D. (1987/1988). The Significance of the Boiotian League/Chalkis Silver Issue. *Jahrbuch für Numismatik und Geldgeschichte*, 37/38, 23-30.
- Mackil, E., & Van Alfen, P. (2006). Cooperative coinage. In P. van Alfen (Ed.), *Agoranomia: studies in money and exchange presented to John H. Kroll* (pp. 201-247). New York: American Numismatic Society.
- Mackil, E. (2013). *Creating a Common Polity. Religion, Economy, and Politics in the Making of the Greek Koinon*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- Malkin, I. (1987). *Religion and Colonization in Ancient Greece*. New York: Brill.
- Marsden, E. W. (1969). *Greek and Roman Artillery: Historical Development*. Oxford: Oxford University Press.
- Mattingly, H. B. (1997). The Date and Purpose of the Pseudo-Xenophon Constitution of Athens. *The Classical Quarterly*, 47(2), 352-357.
- McConnell, B. E. (1978–1979). Fortifications of the Lake Kopais Drainage Works. *Dartmouth Classical Journal*, 11, 73-103.

- McKechnie, P., & Kern, S. J. (1988). *Hellenica Oxyrhynchia*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Meiggs, R. (1972). *The Athenian Empire*. Oxford: Clarendon Press.
- Mitchell, L. G., & Rhodes, P. J. (Eds.) (1997). *The development of the polis in archaic Greece*. London, New York: Routledge.
- Morgan, K. A. (2015). *Pindar and the Construction of Syracusan Monarchy in the Fifth Century B. C.* Oxford: Oxford University Press.
- Morris, I., & Powell, B. (Eds.) (1997). *A New Companion to Homer*. Leiden, New York, Köln: Brill.
- Morstein-Marx, R. (1985). Athens, Thebes, and the Foundation of the Second Athenian League. *Classical Antiquity*, 4(2), 127-151.
- Müller, C. (2013). The Rise and Fall of the Boeotians: Polybius 20.4 – 7 as a Literary Topos. In B. Gibson, & T. Harrison (Eds.) *Polybius and His World: Essays in Memory of F. W. Walbank* (pp. 267–278). Oxford: Oxford University Press.
- Munn, M. H. (1987). Agesilaos' Boiotian Campaigns and the Theban Stockade of 378 – 377 B. C. *Classical Antiquity*, 6(1), 106-138.
- Munson, R. (Ed.) (2013). *Herodotus. Volume 1: Herodotus and the Narrative of the Past*. Oxford: Oxford University Press.
- Nagy, G. (1996). *Homeric Questions*. Austin: University of Texas Press.
- Occhipinti, E. (2016). *The Hellenica Oxyrhynchia and Historiography. New Research Perspectives*. Boston, Leiden: Brill.
- Oliver, J. H. (1960). Reforms of Cleisthenes. *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte*, 9(4), 503- 507.

- Osborne, R. (2009). *Greece in making, 1200-479 BC*. New York: Routledge.
- Page, D. (1976). *History and The Homeric Iliad*. Berkeley and Los Angeles: University of California Press.
- Papalexandrou, N. (2008). Boiotian tripods: the tenacity of a panhellenic symbol in a regional context. *Hesperia*, 77, 251-282.
- Papazarkadas, N. (Ed.) (2014). *The Epigraphy and History of Boeotia. New Finds, New Prospects. Brill Studies in Greek and Roman Epigraphy, Volume 4*. Boston, Leiden: Brill.
- Parke, H. W. (1927). Herippidas, Harmost at Thebes. *The Classical Quarterly*, 21(3/4), 159-165.
- Perlman, S. A. (1958). Note on the Political Implications of Proxenia in the Fourth Century B. C. *The Classical Quarterly, New Series*, 8(3/4), 185-191.
- Pharaklas, N. (1998). Thēbaïka. *Archaiologikē Ephēmeris*, 135, 1-238.
- Post, R. (2012). *The Military Policy of the Hellenistic Boiotian League*. Montreal: McGill University.
- Pretzler, M. (2005). Pausanias and Oral Tradition. *The Classical Quarterly, New Series*, 55(1), 235-249.
- Pretzler, M. (2007). *Pausanias: Travel Writing in Ancient Greece*. London: Bristol Classical Press.
- Pritchard, D. M. (2019). *Athenian Democracy at War*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Raubitschek, A. E. (1949). *Dedications from the Athenian Akropolis: A Catalogue of the Inscriptions of the Sixth and Fifth Centuries B. C.* Boston: Archaeological Institute of America.
- Raubitschek, A. E., & Jeffery, L. H. (1949). *Dedications from the Athenian Akropolis; A Catalogue of the Inscriptions of the Sixth and Fifth Centuries B. C.* Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Raubitschek, A. E., & Raubitschek, I. K. (1966). Early Boeotian Potters. *Hesperia*, 35, 154-165.
- Rhodes, P. J. (1985). *The Athenian Empire. New Surveys in the Classics, Volume 17.* Oxford: Clarendon Press.
- Rhodes, P. J. (2006). *A History of the Classical Greek World 478–323 BC.* Oxford: Blackwell Publishing.
- Robertson, N. (1978). The Myth of the First Sacred War. *The Classical Quarterly*, 28(1), 38-73.
- Rockwell, N. (2017). *A History of Thebes.* London, New York: Routledge.
- Roesch, P. (1965). *Thespies et la confédération béotienne.* Paris: E. de Boccard.
- Roesch, P. (1982). *Études béotiennes.* Paris: de Boccard.
- Roller, D. W. (1974). A new map of Tanagra. *American Journal of Archaeology*, 78(2), 152-156.
- Ruzicka, S. (1998). Epaminondas and the Genesis of the Social War. In *Classical Philology*, 93(1), 60-69.
- Schachter, A. (2016). *Boiotia in Antiquity.* Cambridge: Cambridge University Press.

- Shapiro, H. A. (1984). Herakles and Kyknos. In *American Journal of Archaeology*, 88(4), 523-529.
- Sheehan, S. (2018). *A Guide to Reading Herodotus' Histories*. London: Bloomsbury.
- Shrimpton, G. S. (1971). The Theban Supremacy in Fourth-Century Literature. *Phoenix*, 25(4), 310-318.
- Simpson, R. H., & Lazenby, J. F. (1970). *The Catalogue of the Ships in Homer's Iliad*. Oxford: Clarendon Press.
- Sotiriadis, G. (1905). Untersuchungen in Boiotien und Phokis. *Athenische Mitteilungen*, 30, 113-140.
- Spyropoulos, T. G. (1973). Some Boiotian discoveries. *Teiresias*, 3, 2-6.
- Stamatopoulou, Z. (2013). Reading the Aspis as a Hesiodic poem. *Classical Philology*, 108(4), 273-285.
- Stern, E. (1884). *Geschichte der spartanischen und thebanischen Hegemonie vom Königsfrieden bis zur Schlacht bei Mantinea*. Dorpat: H. Laakmann.
- Stewart, A. (1998). Nuggets: Mining the Texts Again. *American Journal of Archaeology*, 102(2), 271-282.
- Stoddard, K. (2004). *The narrative voice in the Theogony of Hesiod*. Leiden, Boston: Brill.
- Symeonoglou, S. (1973). *Kadmeia I: Mycenaean Finds from Thebes, Greece, Excavation at 14 Oedipous Street (Studies in Mediterranean Archaeology 35)*. Gothenburg: P. Aström.
- Symeonoglou, S. (1985). *The Topography of Thebes from the Bronze Age to Modern Times*. Princeton, NJ: Princeton University Press.

- Thauer, C. R., & Wendt, C. (Eds.) (2016). *Thucydides and Political Order Concepts of Order and the History of the Peloponnesian*. New York: Palgrave Macmillan.
- The Cambridge Ancient History Volume 4: Persia, Greece and the Western Mediterranean, c.525 to 479 BC*. (1988). Cambridge: Cambridge University Press.
- The Cambridge Ancient History, Volume 5: The Fifth Century BC* (1992). Cambridge: Cambridge University Press.
- The Cambridge History of Greek and Roman Warfare, Volume I: Greece, the Hellenistic world and the rise of Rome*. (2007). Cambridge: Cambridge University Press.
- Tritle, L. A. (2010). *A New History of the Peloponnesian War*. London: John Wiley & Sons Ltd, Wiley-Blackwell.
- Tsakmakis, A., & Rengakos, A. (Eds.) (2006). *Brills Companion to Thucydides*. Boston, Leiden: Brill.
- Tufano, S. (2019). *Boiotia from Within. The Beginnings of Boiotian Historiography*. Münster: Westfälische Wilhelms-Universität Münster.
- Van Effenterre, H. (1989). *Les Béotiens. Aux frontières de l'Athènes antique*. Paris: Armand Colin.
- Vernant, J. P. (2006). *Myth and thought among the Greeks*. New York: Zone books.
- Vian, F. (1963). *Les origines de Thèbes: Cadmos et les Spartes. (Études et commentaires, 48)*. Paris: C. Klincksieck.
- Vidal-Naquet, P. (1981). *Le chasseur noir: formes de pensée et formes de société dans le monde grec*. Paris: Maspero.

- Walker, K. G. (2004). *Archaic Eretria: A political and social history from the earliest times to 490 BC*. London, New York: Routledge.
- West, M. (2011). The Homeric Question Today. *Proceedings of the American Philosophical Society*, 155(4), 383-393.
- West, M. L. (1971). Stesichorus. *The Classical Quarterly*, 21(2), 302-314.
- West, M. L. (1995). The Date of the "Iliad". *Museum Helveticum*, 52(4), 203-219.
- West, M. L. (1999). The Invention of Homer. *The Classical quarterly*, 49(2), 364-382.
- West, M. L. (2011). *Hellenica: Selected papers on Greek literature and thought. Volume 1: Epic*. Oxford: Oxford University Press.
- West, M. L. (2014). *The Making of the Odyssey*. Oxford: Oxford University Press.
- Wiseman, J. (1969). Epaminondas and the Theban invasions. *Klio*, 51, 177-199.
- Wolf, F. A. (1795). *Prolegomena ad Homerum*. Berolini: Apud S. Calvary et Socios.
- Woodard, R. D. (Ed.) (2007). *The Cambridge Companion to Greek mythology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Андреев, Ю. В. (2002). *От Евразии к Европе. Крит и Эгейский мир в эпоху бронзы и раннего железа (III— начало I тыс. до н. э.)*. Санкт-Петербург: "Дмитрий Буланин".
- Волканов, С. І. (2020). *Стратеги у політичному житті Афін V ст. до н.е.* (Дисертація кандидата історичних наук). Одеський національний університет імені І. І. Мечникова, Одеса.
- Гаспаров, М. Л. (1997). *Избранные труды. Том 1. О поэтах*. Москва: Языки русской культуры.

- Голубцова, Е. С. (Ред.) (1983). *Античная Греция Т.1 Становление и развитие полиса*. Москва: Издательство Наука.
- Гордезиани, Р. В. (1978). *Проблемы Гомеровского эпоса*. Тбилиси: Издательство Тбилисского университета, Тбилиси.
- Жмудь, Л. Я. (2012). *Пифагор и ранние пифагорейцы*. Москва: Русский Фонд Содействия Образованию и Науке.
- Клейн, Л. С. (1998). *Анатомия «Илиады»*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Кутергин, В. Ф. (1981). *Античная Беотия: Основные вопросы истории с древнейших времен до Анталкилдова мира: Учебное пособие*. Саранск: Издательство Мордовского университета.
- Кутергин, В. Ф. (1981). *Беотийский союз в 379 — 335 гг. до н. э. Исторический очерк*. Саранск: Издательство Мордовского университета.
- Лосев, А. Ф. (1996). *Мифология греков и римлян*. Москва: Мысль.
- Лосев, А. Ф. (2006). *Гомер*. Москва: Молодая Гвардия.
- Лурье, С. Я. (1914). *Беотийский союз*. Санкт-Петербург: Сенатская типография.
- Можайский, А. Ю. (2007). *Внешиполитический курс Фиванского полиса в классический период* (Диссертация кандидата исторических наук). Московский городской педагогический университет, Москва.
- Молчанов, А. А., Нерознак, В. П., & Шарыпкин, С. Я. (1988). *Памятники древнейшей греческой письменности (введение в микенологию)*. Москва: Наука.

- Печатнова, Л. Г. (2001). *История Спарты (период архаики и классики)*. Санкт-Петербург: Гуманитарная Академия.
- Ставнюк, В. В. (2005). *Становлення Афіньського поліса*. Київ: Аквілон-Плюс.
- Строгецкий, В. М. (1991). *Полис и империя в классической Греции: Учебное пособие*. Нижний Новгород: НГПИ им. М. Горького.
- Суриков, И. Е. (2005). *Античная Греция: политики в контексте эпохи: архаика и ранняя классика*. Москва: Наука.
- Суриков, И. Е. (2012). *Полис, логос, космос: мир глазами эллина. Категории древнегреческой культуры*. Москва: Университет Дмитрия Пожарского.
- Фролов, Э. Д. (2004). *Рождение греческого полиса*. Санкт-Петербург: Издательство Санкт-Петербургского университета.
- Холод, М. М. (2008). Беотийский союз и Филипп II после битвы при Херонее (338 г. до н.э.). *Мнемон*, 7, 47-58.

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

В яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Кір'яков, О. (2017). Боротьба Беотійського союзу з Спартанською гегемонією в 379–371 рр. до Р.Х. *Гілея*, 125 (10), 133-138.
2. Кір'яков, О. (2018). Перший похід Беотійського союзу на Спарту. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*, 138, 19-22.
3. Кір'яков, О. (2019). Конкретно-історичні обставини формування Беотійського етносу. *Етнічна історія*, 59, 4-8.
4. Кір'яков, О. (2019). Фіви в міфологічному наративі беотійського етносу. *Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка*, 143, 18-21.
5. Кір'яков, О. (2020). Фіви та Беотія після битви при Платеях. *Evropský filozofický a historický diskurz*, 1, 6-10.

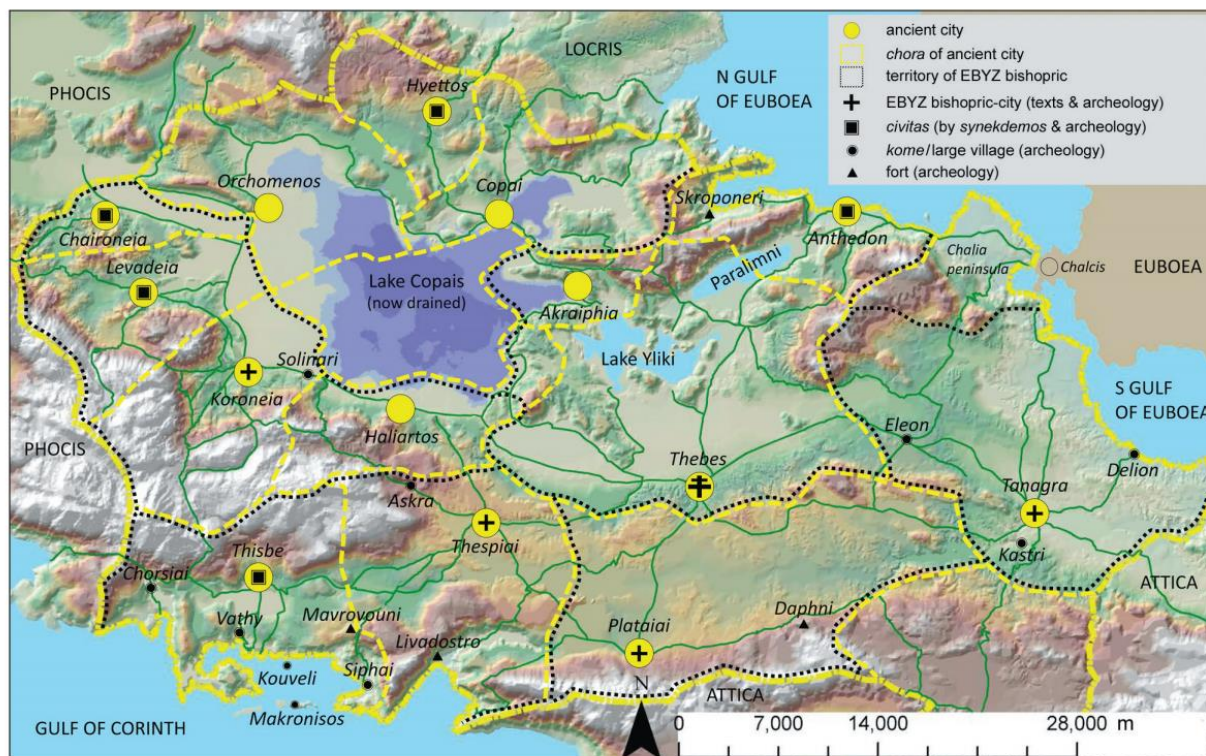
Які засвідчують апробацію матеріалів та додатково відображають наукові результати дисертації:

6. Кір'яков, О. (2018). Міф про спільного першопредка як фактор формування беотійської етнічної ідентичності. Виступ на *Міжнародній конференції «XII читання пам'яті професора П. Й. Каришковського»*. Одеса.
7. Кір'яков, О. (2018). Демократія та війна. Урок Пелопонеської війни. В *збірнику тез круглого столу «Демократія: античні витоки - сучасні виклики»*. Київ.
8. Кір'яков, О. (2018). Фіви та Беотія в поемах Гомера. В *збірнику тез Міжнародної наукової конференції «Ver Kyivians: Античне суспільство та його цивілізаційна спадщина»*. Київ.
9. Кір'яков, О. (2019). Проблема визначення політичного устрою в Беотії після 379 р. до Р.Х. В *збірнику тез Круглого столу «Демократія: античні витоки - сучасні виклики»*. Київ.

10. Кір'яков, О. (2020). Монети як ключовий доказ існування ранньої Беотійської федерації? В збірнику тез Міжнародної наукової конференції «*Ver Kyiviens: Історик та його час*». Київ.

Апробація результатів дослідження. Хід дослідження та його основні результати були представлені у вигляді наукових доповідей на 5 наукових конференціях: Міжнародній конференції «XII читання пам'яті професора П. Й. Каришковського» (м. Одеса, 12 – 13 березня 2018 р.); круглому столі «Демократія: античні витоки - сучасні виклики», (м. Київ, 01 грудня 2018 року, Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків КНУ імені Тараса Шевченка); Міжнародній науковій конференції «*Ver Kyiviens: Античне суспільство та його цивілізаційна спадщина*» (м. Київ, 17 – 18 травня 2018 р.); круглому столі «Демократія: античні витоки - сучасні виклики», (м. Київ, 01 грудня 2019 року, Кафедра історії стародавнього світу та середніх віків КНУ імені Тараса Шевченка); Міжнародній науковій конференції «*Ver Kyiviens: Історик та його час*» (м. Київ, 14 травня 2020 р.).

Карта Беотії

Карта взята з видання: ATHANASIOS K. VIONIS. *Understanding Settlements in Byzantine Greece: New Data and Approaches for Boeotia, Sixth to Thirteenth Century*// Vol. 71, 2017 Dumbarton Oaks, Trustees for Harvard University

Кадм, що б'ється з драконом. Чернофігурна амфора, Евбея. са. 560–550 BC.

Louvre E707

Кадм, що б'ється з драконом. Лаконська чорнофігурний кубок. са. 550 ВС–
540 ВС. Louvre E669

ДОДАТОК Д

Кадм, що б'ється з драконом. Червонофігурний кратер. са. 360 BC - 340 BC

Louvre N 3157

ДОДАТОК Е

Едіп розгадує загадку Сфінкса. Червонофігурний кубок. са. 470 BC. Vatican

Museums (Inv. no. 16541)

Едіп розгадує загадку Сфінкса. Червонофігурний кратер. са. IV BC.
Metropolitan Museum of Art.

Едіп розгадує загадку Сфінкса. Червонофігурна пеліка. са. 450-440 BC. Altes
Museum Berlin

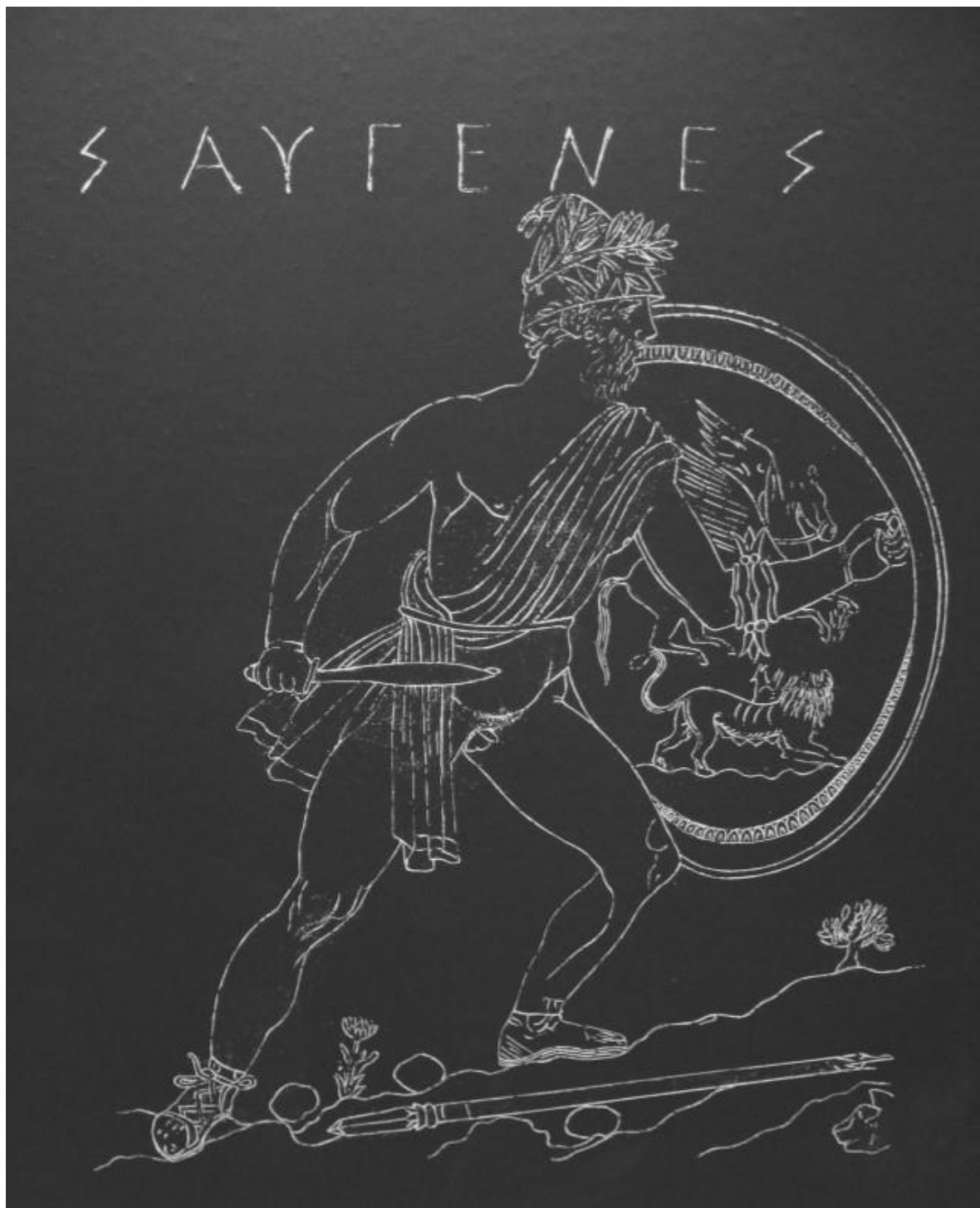
Беотійська драхма з Галіарту. са. 525 BC - 480 BC

Беотійський обол. са. 525 BC - 480 BC

Беотійський статер. са. 395 BC - 387 BC

Реконструкція з надгробної стели Савгена. Остання чверть V BC. Rockwell
N. Thebes. A History. Routledge. 2017 P p.72

Аттичний чорнофігурний кратер. Відомий як François Vase. ca. 570-560 BC.

National Archaeological Museum, Florence.